

Практичне заняття № 1

з навчального предмета Українська мова

Тема Лексичні та фразеологічні синоніми, антоніми. Синонімічне багатство мови

Мета заняття актуалізувати, узагальнити та систематизувати знання про слово як предмет вивчення лексикології, формувати грамотність; збагачувати словниковий запас; розвивати навички правильного слововживання; виховувати повагу до рідної мови, любов до слова.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

https://www.youtube.com/watch?v=scigg_eN4qs

Час 2 години

Література

1. Підручник для 10 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Законспектувати матеріал

1. Синоніми та їх види.
2. Антоніми.
3. Фразеологічні антоніми й синоніми.

1. Синоніми та їх види

Лексика української мови збагачувалася впродовж усього історичного поступу. Виникнення синонімічного розмаїття пов'язане з процесом пізнання людиною навколишнього світу, з дедалі глибшим осягненням ознак, властивостей, рис предметів і явищ, тому що потрібно не тільки назвати якесь явище, а й висловити свою думку про нього, виявити ставлення до нього.

Синоніми — це слова, що звучать по-різному, але мають спільне основне лексичне значення.

Водночас синоніми обов'язково чимось різняться між собою — відтінками значень, емоційним забарвленням, експресивністю, стилістичною віднесеністю, різною активністю в мові, здатністю сполучатися з іншими словами.

Дібрати синоніми до слова, а також дізнатися відтінки значень чи сферу використання допоможуть словники синонімів.

Приклад:

Кричати, гримати — ці слова виражають відтінки значень; верещати, лементувати, горланити, горлопанити — виражають експресивність, емоційність; кричати — стилістично нейтральне слово, а вищати, галасувати — відноситься до розмовного, художнього стилів; кричати використовується активно як літературне слово, а йойкати, фукати, галакати — рідко, тому що це діалектизми.

Коричневий сполучується майже з усіма іменниками (шарф, стіна, наплічник), каштановий — може бути колір волосся й масть коня; гнідий — масть коня, а карий — так кажемо про очі; бронзовою може бути медаль і засмага, шоколадний буває торт і засмага.

Синоніми складають синонімічний ряд, згрупований навколо головного (стрижневого) слова, яке й виражає основне лексичне значення. Синоніми завжди виражаються однією частиною мови.

Приклад:

БЕЗТУРБО́ТНИЙ (про час, пору життя - вільний від турбот, не обтяжений ними), БЕЗЖУ́РНИЙ, БЕЗКЛО́ПІТНИЙ, БЕЗПЕЧА́ЛЬНИЙ поет., БЕЗПЕ́ЧНИЙ (<http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>)

Синоніміка збагачується також словами іншомовного походження.

Приклад:

Кавер — переспів, голкіпер — воротар, ОК — гаразд, авангардний — передовий, симптом — ознака, фон — звук, пресинг — тиск, вокзал — двірець.

Такі пари називають ще абсолютними синонімами. Слова в них відрізняються хіба сферою вживання: чинник характерне для побуту, а фактор — для науки, документів.

Синонімічні ряди зростають і внаслідок розвитку багатозначності: гострий (гостролезий), гострий (дошкульний, уїдливий), гострий (чіпкий, уважний, проникливий (погляд), глибокий (про розум)), гострий (гостроязичний, дотепний), гострий (напружений, драматичний), гострий (шпилястий (про скелі)).

Стилістичні синоніми обмежені тією чи іншою сферою вживання, належать до різних стилів мовлення.

Приклад:

Слово друг має нейтральне забарвлення і вживається без обмежень, друзяка, брат характерне для розмовного стилю, тоді як виразно вульгарне братан, кент несе негативний відтінок.

Контекстуальні синоніми – цікаве явище в мові, адже зближення за значенням відбувається лише в певному мовленнєвому контексті. Вони часто вживані в художній літературі, рідше — у публіцистиці, де використовуються для створення яскравих образів, передають світобачення автора, його індивідуальну манеру.

Приклад:

Слова двигун та звір не є синонімами, але в розмовному, художньому, деяких жанрах публіцистичного ці слова можна взаємозамінити.

На основі синонімії ґрунтуються такі стилістичні явища, як перифраза та евфемізм.

Перифраза — описовий зворот мови, за допомогою якого передається зміст іншого слова не прямо, а через характерні ознаки: Ольга Кобилянська — *робітниця свого народу*; ріки — *водні артерії*. Інколи назви країн чи міст теж мають перифрази: Одеса — *Південна Пальміра*; Фінляндія — *Країна Тисячі Озер*.

Евфемізм — слово або вислів, що пом'якшує або завуальовує зміст сказаного. Вони виступають заміниками грубих, непристойних зворотів; вживаються з почуття страху чи сорому: розстріл — *найвища міра покарання*, *10 років без права переписки*.

На ґрунті української мови можна говорити й про синоніми фонетичні, які є одним із важливих засобів створення милозвучності нашої мови.

Приклад:

Уже — вже, учитель — вчитель, йти — іти, імовірно — ймовірно.

2. Антоніми

Антоніми (грец. *αντι* — «проти», *οποσα* — «ім'я») — слова, протилежні за значенням. Антоніми виражаються тією самою частиною мови й позначають однорідні явища (ознаки, риси характеру, дії). Вони об'єднуються в антонімічні пари. У мовленні обидва антоніми поєднуються з тими самими словами. Дібрати антонім до слова допоможе словник антонімів.

Приклад:

Гостинний — непривітний, жорстокий — лагідний, приймати (на роботу) — звільняти (з роботи), рівно — криво, розкіш — бідність, над (столом) — під (столом).

Безтурботна — *зклопотана* (людина), *спекотний* — *холодний* (день), *недозрілий* — *стиглий* (овоч).

В антонімічні відношення можуть вступати окремі значення полісемічних слів.

Приклад:

Глибокий — *мілкий* (ставок), *глибоке* — *поверхове* (дослідження). *Чиста* — *брудна* (сорочка), *чиста* — *незаплямована* (совість).

Антоніми бувають загальновживані (лексичні) і контекстуальні. Загальновживані антоніми мають протилежне значення незважаючи на сферу використання (постійний — тимчасовий); контекстуальні ж набувають протилежного значення тільки в контексті внаслідок переносного вживання слова. Контекстуальна антонімія дозволяє створювати свіжі, індивідуальні антитези, які розкривають оригінальне світосприймання митця.

Приклад:

У душі моїй —

Місця немає туманам.

У душі моїй —

Сонце червоне буя... (В. Симоненко)

Маски — колишні лиця.

Цукор — весела сіль (І. Павлюк).

Явище антонімії стало основою для таких художніх засобів, як антитеза й оксиморон.

Антитеза — це протиставлення двох слів або словосполучень, протилежних за своїм змістом. Антитеза не обов'язково буде складатися з антонімів — це можуть бути образи, слова у переносному значенні, які у творі справлятимуть враження протилежних явищ.

Стислість і висока емоційність антитези надають багатьом висловам виразності, афористичності.

Приклад:

Ліпше вмерти біжучи, ніж жити гниючи (І. Багряний).

Краще вмерти стоячи, ніж жити на колінах (Долорес Ібаррурі).

Коли гримить зброя, закони мовчать (Ціцерон).

Антитезу часто використовують у прислів'ях, приказках, загадках, заголовках.

Приклад:

«Правда і кривда» (М. Стельмах); «Мир хатам, війна палацам» (Ю. Смолич); «Війна і мир» (Л. Толстой).

З великої хмари — малий дощ (Нар. творчість).

Перекладати з хворої голови на здорову (Нар. творчість).

З такими друзями й ворогів не треба (Нар. творчість).

Хто вранці на чотирьох ногах, удень — на двох, а ввечері — на трьох? (Нар. творчість)

Оксюморон (оксиморон) — стилістичний прийом, що полягає в створенні нового поняття через поєднання протилежних за значенням слів (поєднання непоєднуваного).

Приклад:

Гарячий лід, початок кінця, живий труп, убога розкіш, сльози радості, пекучий холод.

3. Фразеологічні антоніми й синоніми

У синонімічні чи антонімічні зв'язки можуть вступати не тільки окремі слова (*лексеми*), а й сталі вислови (*фразеологізми*).

Фразеологічні синоніми — це варіанти фразеологічних одиниць на позначення того самого поняття. Фразеологізм співвідноситься з одним нейтральним словом або іншим фразеологізмом.

Приклад:

Однакові — схожі; на один копил, одного поля ягода, одним миром мазані, на один аришин, два чоботи пара, з одного тіста, обоє рябоє, одним духом дишуть, волос до волоса; яке їхало, таке й здибало.

Перегнути палку (перестаратися) — передати куті меду.

Фразеологічні антоніми — фразеологізми, що мають протилежне значення до нейтрального слова або іншого сталого вислову. На відміну від синонімів, їх набагато менше.

Приклад:

Як кішка з собакою (ворогувати) — (жити дружно) водою не розлити. Як на долоні (зрозуміло) — (заплутано) темний ліс. Не покладати рук (старанно) — (недбало) аби день до вечора, спустивши рукави.

Дізнатися синоніми чи антоніми до фразеологізмів можна в словниках фразеологічних синонімів чи антонімів.

II. Виконати завдання

1. Доберіть до виділених слів синоніми.

Хірург працював із **надзвичайним** натхненням і любов'ю. Ніколи ще не хотілося так палко врятувати життя людини, як зараз. Іван лежав перед ним у глибокій нестямі, але його **могутня** воля до життя передалась лікареві і сповнила його вщерть. Він забув свою втому, свої безсонні ночі і працював, як після живодайного сну і освіжної ванни, працював легко і радісно, і сонце, що **зазирнуло** було на хвилину з-за хмар в операційну, мов усміхнулося йому, наче обіцянка щастя. Так сила опору смерті **помножила** силу лікаря, і цю силу **лікар вертав** хворому. Вливши йому ще раз протигангренозної сироватки і півлітра крові, хірург **велів** дати оперованому теплого вина й гарячого чаю і довго зогрівати його в ліжку. **Згодом** у того почав помічатися пульс, порожевіли щоки, і Кармелюк **відкрив** очі (О.Довженко).

Над річкою вечоріє, прохолоднішає на ніч. На сухому пагорбі по той бік річища **маячило** село, майже зо всіх боків обступлене тихим, оранжевим, як і небо, паводком. Тоді Андрій **прожогом** схоплювався з постелі, смалив цигарки, **никав** по хаті, натикаючись на стільці й гуркаючи ними об підлогу... Як тільки сонце **виринуло** з-за перелогів і степ усміхнувся до нього рум'яними росами, почули куренівці далекий грізний гуркіт, що все **наближався** і наближався (Гр.,Тютюнник).

2. Доберіть синоніми до наведених слів. Складіть із ними словосполучення.

Земля, любити, радити, похід, виставка, вогонь, великий, край, колір, червоний.

3. Поясніть різницю між словами у парах синонімів, попередньо ввівши їх у словосполучення. Свічадо — дзеркало, вої — воїни, гуманність — людяність, ратний —: бойовий, офірувати — жертвувати, рать — битва, уста — губи, чоло — лоб, перст — палець, ректи — говорити, знатний — відомий, звізда — зірка.

4. Знайдіть у тексті антоніми та поясніть, до якої частини мови вони належать.

1. Зима без снігу — літо без хліба. 2. Лихий доброго псує. 3. Добро пушить, а лихо сушить. 4. Радість красить, а печаль палить. 5. На чорній землі білий хліб родить. 6. М'яко стеле, та твердо спати. 7. Догана мудрого більше важить, ніж похвала дурного. 8. Чужого хорошого не гудь, а свого поганого не хвали. 9. Одна гора високая, а другая низька. Своя мила далекая, а чужая близька (Народна творчість).

5. Доберіть до виділених слів антоніми.

1. Над луками, залитими квітневою повинню, холонув оранжевий **вечір**, занутивши в **мілкі** при-бережки **далеке** полум'я хмар. І чим **глибше** за пагорби

пори́нало сонце, тим **нижчою** ставала заграва, вужчою — вогняна смуга у воді понад лозами, наче хвилі ткали її кудись під берег. 2. За день води **убуло**... 3. Над обрієм дотліла і **згасла** сонячна заграва. Незабаром з обох боків звелися справді **круті**, розмиті береги, з яких соковитими жилами звисало у воду і гуло від **найменшого** дотику **міцне** берестове коріння. 5. Заходило сонце, у **вузеньких** хутірських вуличках стояла червона курява, в садках варилося на триніжках **вечеря**, гупали об землю спілі яблука (Гр, Тютюнник).

Практичне заняття № 2

з навчального предмета Українська мова

Тема Основні групи фразеологізмів. Багатозначність, синонімія й антонімія фразеологізмів

Мета заняття актуалізувати, узагальнити та систематизувати знання про лексичні групи слів, формувати грамотність; збагачувати словниковий запас; розвивати навички правильного слововживання; виховувати повагу до рідної мови, любов до слова.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

https://www.youtube.com/watch?v=McMnY90A1_8

<https://www.youtube.com/watch?v=VVWnltZ08c4>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 10 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Законспектувати матеріал

II. Виконати вправи

I. Законспектувати матеріал

Кожна мова світу має у своєму арсеналі потужну зброю, що допомагає виразити мовлення, збагатити його, передати всі відтінки значень. Це фразеологізми. Не виняток й українська мова. До її складу входять десятки тисяч *сталих висловів, мовних кліше, приказок, афоризмів*. Про їхнє значення, походження розкажуть фразеологічні словники.

Фразеологізми — джерело неповторності літератури. У мовленні фразеологізми використовують з різною метою: для надання висловлюванню образності, емоційності, експресивності; створення відтінку іронії, жарту, насмішки, сарказму тощо; вираження позитивних емоцій або фамільярності; відтворення найтонших нюансів значення, характеристики предмета, явища, ситуації.

Приклад:

Копилити губи, мотати на вус, протуркотіти вуха, розмахувати кулаками після бійки, бити себе в груди, хапатися за соломинку, гнути спину, танцювати від печі, ковтати слину, махнути рукою, зіпнутися на ноги, руки сверблять, склавши руки, пальчики оближеш, як за рідного батька.

Жоден мовний стиль не обходиться без фразеологізмів. Найбільше їх у художньому, публіцистичному, розмовному, де основна їх функція — вираження образності (*дати драла, брати участь, хоч у рамі вправ*). В офіційно-діловому стилі такі мовні звороти (мовні кліше) покликані уніфікувати способи спілкування, зробити його чітким, у науковому — частіше фігурують як термінологічні сполуки, що виражають одне поняття (*ухвалити рішення, досягти згоди, порядок денний, броунівський рух, нейтральна реакція*). Особлива яскравість фразеологізмів виявляється в живому мовленні.

Приклад:

Крізь сей вінок дивлюсь я в далечінь минулих днів: вінки, вінки, куди ні скинеш оком, вінки пливуть на головах героїв (Чайка Дніпрова). Йї здається, що у місті гроші самі ростуть, наче на вербі в її городі груші (За В. Дроздом).

Фразеологізм (фразеологічний зворот) – це стійке, лексично неподільне і цілісне словосполучення (речення), яке за значенням дорівнює одному слову. Розділ мовознавства, що вивчає фразеологізми, називається фразеологією.

Фразеологізм уживається як ціла нерозкладна словникова одиниця. Значення фразеологізму не збігається із значенням окремих слів, що входять до його складу. У реченні такий вислів може виконувати функцію будь-якого члена речення.

Працювати до сьомого поту — запорука успіху. Йому ставало тепло на серці (Р. Самбук). Остап опирався бистрині з усієї сили, але його кіл мало що помагав (М. Коцюбинський). Звісно, ці розбійники й гультіпаки хотіли вбити мене, але милостива доля врятувала від такого сумного кінця: судилося мені ще потоптати ряст (В. Шевчук). У нього був неперевершений талант грати на нервах.

Фразеологічні звороти кожної мови характеризуються стійкістю лексичного складу. Нормативність вживання слів у таких сполуках закріплена в словниках і літературі: впливає (а не витікає) зі слів; відігравати роль (а не значення).

Фразеологізми нечасто можна перекласти з однієї мови на іншу. Здебільшого необхідно шукати близькі за значенням аналоги в мові перекладу: світ за очі — куда глаза глядят, хоч в око стрель — хоть глаз выколи, як муха в окропі — как белка в колесе.

Основні ознаки фразеологізмів

Усі фразеологізми мають декілька спільних ознак:

відтворюваність у мовленні;

- постійний лексичний склад;
- у реченні всі компоненти фразеологізму виконують одну синтаксичну функцію;
- наявність синонімічних та антонімічних зв'язків з іншими фразеологізмами і словами.

Будова фразеологізмів

За компонентним складом і граматичними зв'язками розрізняють такі види фразеологізмів:

- фразеологізми-речення (Одна пташка весни не наспіває. Баба з воза — кобилі легше);
- словосполучення (жовта преса, дерти носа, легка рука, земля обітована, манна небесна);
- фразеологізми-слова (Антеї, Отелло, Соломон, Нарцис, одіссея, Крез).

Класифікація фразеологізмів

1. Фразеологічні зрощення (ідіоми) — стійкі нерозкладні словосполучення, значення яких не впливає зі значень їхніх компонентів. Вони неподільні за змістом і не перекладаються іншими мовами дослівно (*собаку зарито — суть справи, зарубати на носі — запам'ятати*).

2. Фразеологічні єдності — усталені словосполучення, цілісне значення яких мотивується значеннями їхніх компонентів (*курча жовтороте — недосвідчений, ребра можна поррахувати — дуже худий*). Деякі з них допускають доповнення іншими компонентами (*триматина повідку — тримати на короткому повідку*). Для фразеологічних єдностей характерні римовані співзвуччя (*всякої тварі по парі, катюзі по заслужі*).

3. Фразеологічні сполуки — стійкі словосполучення, компоненти яких мають обмежені зв'язки з іншими словами, але не втратили самостійності (*порушити питання або тему, бере жаль або страх*).

4. Фразеологічні вислови складаються зі слів із вільним значенням. Серед них мовні кліше, виражені простим словосполученням (*дипломатичні кола, зустріч на найвищому рівні, холодна війна, апелювати до громадськості*), прислів'я, приказки та крилаті вислови (*За одного битого двох небитих дають. Борітеся — поборете. Добрими намірами вимощена дорога до пекла*).

Багатозначність, синонімія й антонімія фразеологізмів.

Для фразеологізмів, як і для звичайних слів, властиві такі явища, як багатозначність, синонімія й антонімія. У багатозначному фразеологізмі може

поєднуватися пряме значення з переносним. Щоправда, багатозначність серед фразеологізмів трапляється рідко.

Приклад:

Не розгинаючи спини, розведіть руки в сторони, потім кінчиками пальців правої руки торкніться пальців лівої ноги (пряме значення). Неможливо прожити усе життя не розгинаючи спини (переносне значення, мається на увазі принижуватися перед кимось). Мотря все життя працювала не розгинаючи спини (переносне значення, мається на увазі важко працювала).

Фразеологія української мови формувалася впродовж багатьох століть. Більшість сталих словосполук утворилася з вільних поєднань слів, які внаслідок поступової метафоризації та перенесення на інші сфери людської діяльності втратили своє первісне значення і в єдності набули нового.

Джерелами української фразеології є:

- побутова мова (з молоком матері, свій брат, з одного тіста, як горохом об стіну);
- крилаті вислови видатних людей (пропаша сила, лебедина пісня, скупий рицар, лихо з розуму);
- Біблія (випити гірку чашу, закопати талант у землю, блудний син, земний рай, проспати царство небесне, пройти через пекло, пекельні муки, як з хреста знятий, шлях на Голгофу, віддати Богові душу, дзвонити в усі дзвони, на ладан дихати);
- антична міфологія і література (танталові муки, лабіринт Мінотавра, олімпійський спокій);
- українські звичаї, обряди, вірування, забобони (годувати злидні, горобина ніч, цвіт папороті, дістати гарбуза, на рушник стати, зв'язати руки, як засватаний, пускати ману, зуби заговорювати, вставати на ліву ногу, виносити сміття з хати, з легкої руки, дорогу перейти);
- переклади іншомовних висловів (бути не у своїй тарілці; шукайте жінку; пам'ятати про смерть; прийшов, побачив, переміг; гроші не пахнуть);
- каламбури, анекдоти, жарти (ростуть на вербі груші; на городі бузина, а в Києві дядько);
- народна творчість (своя сорочка ближча до тіла, як постелиш, так і спатимеш);
- звороти науково-термінологічного характеру (броунівський рух, нейтральна реакція, поставити діагноз).

Значне місце посідають фразеологізми, що виникли на основі спостережень за явищами природи, тваринним та рослинним світом: як вітром здуло, свіжим вітром повіяло, пустити за вітром, як грім з ясного неба, хмари згущуються, витати в

хмарах, з дощу та під ринву, обдало морозом, радий сонце прихилити, ждати біля моря погоди, не бачити смаленого вовка, хитрий лис, заяча душа, як кіт наплакав, перелітний птах, розправляти крила, мокра курка, курям на сміх, комар носа не підточить, гедзь укусив, на вербі груші, блекоти наїстися.

Стали фразеологізмами окремі характерні словосполучення з народних пісень, казок, оповідей: біле личко, чорні брови, тихі води і ясні зорі, молочні ріки й кисельні береги, казка про білого бичка, лисичка-сестричка, на злодієві шапка горить, язиката Хвеська, Кощій Безсмертний, товчється, як Марко по пеклі; так то так, та з хати як.

Є фразеологізми, у яких відбилися різні історичні обставини: вільний козак, козацьке сонце, наче татарська орда, голо як би татари пройшли, наче на турка йде, мудрий як лях по шкоді, прив'язався як москаль, голити в москалі, здирати шкуру, кат із ним, не взяв його кат.

Більшість фразеологізмів своїм виникненням завдячують різним ремеслам, видам діяльності людей:

- робота в сільському господарстві (*прокласти першу борозну, орати переліг, перти плуга, одягати вуздечку, випускати віжки зі своїх рук, де не посій, там і вродиться, посіяти паніку, знаходити сокиру під лавкою, як п'яте колесо до воза, повертати голоблі*);
- ковальське ремесло (*кувати вухналі зубами, брати в лещата, попадати в лещата, дати гарту, як ковальський міх, як молотком ударити*);
- рибальство (*пійматися на гачок, піддаватися на вудку, заманити в свої сіті, битися як риба в сітях*);
- ткацько-прядильне ремесло (*розмотувати клубок, клубком ставати в горлі, нитка увірвалася, лежати в основі*);
- кравецтво, шевство (*білими нитками шитий, по нитці доходити до клубочка, як нитка за голкою, шукати голку в сіні, розплутувати вузол, з голочки, на один копил, правити на свій копил, міняти шило на швайку*);
- транспорт (*узявся за гуж — не кажи, що не дуж; входити в колію, давати зелену вулицю, ставити на рейки, на всіх парах, натискати на всі педалі, давати задній хід, спускати на гальмах, брати на буксир, без керма і вітрил, на повних парусах, пливати за течією, тримати курс, кинути якір, рятівне коло*);
- фінансово-торговельні операції (*зводити рахунки, акції ростуть, скидати з рахівниці, брати на свій рахунок, показувати товар лицем, перший сорт, купить і продасть*);

- військова справа (*гострити меч, схрестити мечі, ламати списи, тримати порох сухим, переходити в наступ, брати на озброєння, влучати в ціль, брати з бою, викликати вогонь на себе*);
- театральнo-музична сфера (*грати роль, помінятись ролями, сходити зі сцени, опускати завісу, під завісу, номер не пройде, попадати в тон, як по нотах, фальшива нота, співати з чужого голосу, співати стару пісню, інша музика*).

II. Виконати вправи

1. *Визначте значення фразеологізмів і запишіть їх через тире одним чи кількома словами.*

Велике цабе, дивитися чортом, сон рябої кобили, шукай вітра в полі, з глузду з'їхати, за горло бере, вовка ноги годують, ведмежа послуга, крокодилячі сльози, де раки зимують, знов за рибу гроші, приший кобилі хвіст, десята вода на киселі, на руку ковінька, жива копійка, пташине молоко, заяча душа, до цурки, ні в сих ні в тих, не спускати очей, по гарячих слідах, ще й кінь не валявся, душа в душу, на всю губу, під сукно покласти, молоко на губах не обсохло, у хвості плентатися, загнати на слизьке, підняти на глум, ламати голову, хоч греблю гати, і нашим і вашим, запас біди не чинить, за моє жито мене й бито, запасти в душу, на пташиних правах.

2. *Передайте фразеологізмами такі поняття.*

Перейти на чиєсь утримання, непевно почуватися, бути дуже гарним, залицятися, бути нерозумним, підозрювати когось, пусте говорити, важко працювати, подобатися, обманювати, хотіти їсти, сміятися з когось, далекі родичі, несподіване повідомлення

Домашнє завдання:

Виконати вправи параграф 9-10

Практичне заняття № 3

з навчального предмета Українська мова

Тема Утвердження лексичної норми в словниках української мови. Види есе, вимоги до його написання. Контрольне есе на тему “Грубість – духовна слабкість чи демонстрування сили?”

Мета заняття узагальнити та систематизувати знання про лексичні норми, формувати грамотність; збагачувати словниковий запас; розвивати навички правильного слововживання; виховувати повагу до рідної мови, любов до слова.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=HgQ0kTKQzo8>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 10 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Виконати завдання

1. Прокоментуйте вислів. Наведіть приклади з історії чи власного життєвого досвіду, які підтверджують актуальність порушеною Ліною Костенко проблеми мовної пасивності українців.

Ми повинні бути свідомі того, що мовна проблема для нас актуальна й на початку ХХІ століття, і якщо ми не схаменемося, то матимемо дуже невтішну перспективу (Л. Костенко).

2. Прочитайте виразно поезію сучасної поетки. До чого закликає й від чого застерігає авторка? Як ви розумієте заклик «Не цурайся слів»? Берегти слова... Стережитися слів. Бо слова, це ліки і пекучий трунок.

Слово — мить життя і печать віків.

Слово — крик зневіри

.Слово — порятунок.

Слово — щедрий дар.

Слово — фальш і лжа.

Слово — дар Богів, що дістали люди.

Чисте, як дитя.

Мудре, як життя —

Слово злом стає на вустах Іуди.

Кине до землі, здійме вище хмар.

Слово — оберіг, твоя суть і гідність.

Не цурайся слів і шануй цей дар.

Слово, це зерно, твій засів у вічність. (М. Морозенко)

3.Прочитайте. Назвіть слова, ужиті в переносному значенні. З якою метою автори використовують їх?

Текст 1

Письменникові багато треба вчитися в землероба. І найперше — прополюванню. Придивіться, як безмилосердно прополює городник свої грядки — все кволе, зайве, незріле — геть з поля! А як нещадно обрізує виноградар лозу, залишаючи, здавалося б, потворні цурпалочки... Читаєш не раз книгу і бачиш, як тут мало пололи, обрізали. Здорове й сильніше «заглушили» бур'яни, чагарники (М. Дочинець).

Текст 2

НЕ БІЙТЕСЬ ЗАГЛЯДАТИ У СЛОВНИК

Це пишний яр, а не сумне провалля;

Збирайте, як розумний садівник,

Достиглий овоч у Грінченка й Даля,

Не майте гніву до моїх порад.

І не лінуйтеся доглядати свій сад.

(М. Рильський)

4.Висловіть свої міркування щодо утвердження лексичної норми в словниках і в мовленні носіїв мови.

5.Лексикографічний практикум (робота в групах). Пригадайте відомі вам прийоми тлумачення лексичного значення слова. Об'єднайтеся в групи, оберіть із переліку слова для пояснення лексичного значення слів. Із кожним словом складіть і запишіть словосполучення. Літепло, мушля, зашарітися, шаленіти, паленіти, цибатий, отава, купина, узбіччя, легіт, торік, перезва, второпати.

6.Доберіть до дієслів, що є у складі словосполучень, синоніми. Які із синонімів є власне українськими словами? У разі потреби зверніться до словника синонімів. Нехтувати порадою, неволити до роботи, незчутися з радості, не вгавати у розмові, непокоїтися за близьких. 7.Лінгвістичний практикум

– Випишіть із мовлення відомих людей на радіо, телебаченні, інших ЗМІ приклади недбалого поводження зі словом (порушення норм сучасної літературної мови).

8.Мозковий штурм

– Прокоментуйте особливості слововживання слів *нездужати* — *не здужати*, *неславити* — *не славити*, *непокоїтися*, — *не покоїтися*.

9. Написання есе на тему «Грубість — духовна слабкість чи демонстрування сили?»

ЕСЕ – невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і виражає підкреслено індивідуальну точку зору автора та враження з конкретного приводу чи питання й не претендує на вичерпне та визначальне трактування теми.

Завданням есеє інформація або пояснення, Визначальними рисами есе є: невеликий обсяг, довільна композиція, незвичайна манера мислення.

Стиль есе відрізняється образністю, афористичністю, використанням свіжих метафор, нових поетичних образів, свідомою настановою на розмовну інтонацію та лексику. На перший план виступає особистість автора

Стиль – художній або публіцистичний. Емоційність, експресивність, яскрава образність досягаються вживанням метафор, порівнянь, алегоричних і притчевих образів, символів. Коректність у висловленні дискусійних думок.

Есе буває вільне і формальне

Вільне Формальне

Ознаки вільного есе:

- невеликий обсяг (7-10 речень);
- вільна форма і стиль викладу;
- довільна структура;
- обов’язкова вимога: наявність позиції автора.

Ознаки формального есе:

- дотримання структури тексту,
- наявність відповідних компонентів (тези, аргументи, приклади, оцінювальні судження, висновки);
- обґрунтування (аргументування) тези.

Вільне есе обмежене в часі 5 – 10 і 10 – 15 хв

Для написання формального есе виділяють більше часу: від 20-ти до 45-ти хвилин

Побудова вільного есе

- 1) вступ, у якому необхідно обґрунтувати вибір теми, правильно сформулювати тезу;
- 2) основна частина, у якій відбувається розгортання думки щодо порушеної проблеми та подається її аргументація;
- 3) узагальнення висновків відповідно до теми.

Приклад вільного есе

Я українець

Слова українського гімну давно запали в душу і були вивчені за власним вибором у підлітковому віці. Мені подобаються вишиванки, я люблю їх вдягати – це гарний і рідний мені одяг. Українські майстрині вміють робити з вишиванок справжні витвори мистецтва. До мого раціону входить багато різних страв, серед яких має місце і сало, хоча найбільша перевага віддається його копченому різновиду. Із великим задоволенням танцюю гопак – чудовий, жвавий, енергійний і запальний танець, який приносить багато приємних емоцій. З Дніпром пов'язує багато спогадів, але перепливати його спадало на думку лише у найекстремальніших фантазіях.

Мій «Кобзар» лежить на тумбочці під рукою. Коли я шукаю розради для душі чи відповідей

на складні питання, то перечитую емоційні і мудрі слова Шевченка. Рушники, що залишились від бабусі, приємно милують око. Я – українець.

***Коментар** Як бачимо, в основу тексту покладено роздум, спричинений тим, що авторбачить, чує, переживає, що ятрить його душу, на що немає відповіді, ахотілося б, щоб була. Тож завдання есе – зовсім не розповідь про життєвуситуацію, а інформування про спричинені нею ідеї, їхні пояснення, не нав'язливе намагання переконати в чомусь адресата мовлення.*

Формальне есе.

Орієнтовний план формального есе

1.ВСТУП – один абзац

- Використовуйте «пастки» для залучення уваги, такі як: цитата, вірш, питання, роздуми, незвичайні факти, ідей або смішні історії.
- Немає необхідності висловлювати в першій пропозиції основну думку.
- Уникайте таких фраз, як «Це есе про ...» або «Я збираюся поговорити про...».

2.ОСНОВНА ЧАСТИНА – 2-3 абзаци.

- Виражайте свої думки зрозуміло.
- Підкріплюйте основні ідеї фактами, роздумами, ідеями, яскравими описами, цитатами або іншою інформацією чи матеріалами, які інтригують і захоплюють увагу читача.
- Використовуйте довідкові матеріали, щоб усунути тавтологію.

3.ВИСНОВОК – один абзац.

- Продемонструйте вашу позицію щодо порушеної проблеми.
- Зробіть узагальнення та аргументацію, яка підсумовує викладене в основній частині.

Зразок формального есе

Спираючись на зміст поданого мікротексту, напишіть есе на тему «Будь-яка проблема – це можливість стати кращим».

1. Будь-яка проблема – це наявність суперечливої ситуації, питання, що потребують розв'язання. Кожен знаходить різноманітні шляхи їх вирішення. Долаючи випробування, самовдосконалюєшся. Проблема – то завжди можливість змінитись, стати кращим.

Викладіть Ваш погляд на цю проблему. Завдання потребує розгорнутої відповіді в довільній формі. Основні твердження, факти, події викладайте в зручній для Вас структурно-логічній послідовності. Використовуйте найважливішу для розкриття теми інформацію, факти із власного життя, історії, художньої літератури, преси, розповідей інших людей, які найкраще аргументуватимуть Ваші міркування. Сформулюйте висновки.

2. Ми часто стикаємося з проблемами у своєму житті. Дехто може легко впоратись із випробуваннями (бо саме цим і є проблеми), інші, на жаль, занепадають духом і «пливуть за течією». Я переконана, що боротися з труднощами й невдачами потрібно, бо це – стимул і можливість стати кращим. Через лінощі й слабкодухість люди не розвиваються, а, навпаки, деградують.

Так з'являються особи з «тонкими» душами (їх не можна нервувати) та істеричними характерами (кожна проблема – це стрес, тож: «Пожалійте мене! Зробіть усе за мене»). Це неправильно! Людина мусить і повинна шукати в собі сили, щоб подолати життєві випробування, – тільки так можна вдосконалити себе й довколишній світ. Людство знає безліч таких прикладів. Взірцем є життя Лесі Українки, яка знаходила мужність протистояти недузі й творити. Завдяки наполегливості, наперекір болю, за свій короткий вік вона встигла зробити стільки, що вистачило б на кількох. Усі Лесині твори насичені внутрішньою силою, яка особливо потужно струменить із поезії «*Contra spem spero!*». Великим випробуванням для людини є також нерозуміння її близькими.

Особливо важко, коли родина не підтримує тебе у втіленні покликання, у дорозі до мети. Катерина Білокур – художниця від Бога – мусила пройти це випробування. Родина не схвалювала її захоплення, мовляв, головне призначення селянки – працювати в полі. Однак вона витримала всі образи, розвивала свій талант і досягла успіху. Її полотна на виставці українського мистецтва в Парижі високо оцінені майстром пензля Пабло Пікассо! Отже, як бачимо, будь-яка проблема дає нам можливість стати кращими, однак її не можуть реалізувати ледачі й слабкодухі, це під силу тільки сміливим і наполегливим людям, здатним до праці й боротьби.

Робота над написанням вільного есе

Контрольне есе на тему «Грубість – духовна слабкість чи демонстрування сили?»

Дев'ять правил написання креативного есе. Як радять писати есе? Правильно! Креативно, Що криється за цим словом? Швидше за все, політ думки, оригінальність тощо. Все просто: головне – засвоїти дев'ять правил.

1. Тільки позитивна мова (описувати краще те, що є, а не те, чого немає).
2. Слова-зв'язки (вони допомагають плавно переходити з однієї частини до іншої).
3. Різна структура речень. (Читати речення правильної структури нудно. Додайте кілька інверсій. Пишіть різні за довжиною речення.)
4. Зрозумілі слова. (Розумійте значення слів, які ви вживаєте в есе. Ви пишете, щоб уразити змістом, а не словниковим запасом. Вишуканість гарна, але в міру.)
5. Різні слова (синонімія.)
6. Лаконічність.
7. Кожне слово важливе (без повторів; кожне речення повинне нести унікальний зміст).
8. Активна життєва позиція.
9. Писати есе — це цікаво!

Практичне заняття № 4

з навчального предмета Українська мова

Тема Наголос. Основні правила наголошування слів. Варіантне наголошування

Мета заняття актуалізувати, узагальнити та систематизувати знання про наголошення слів, формувати грамотність; збагачувати словниковий запас; розвивати навички правильного слововживання; виховувати повагу до рідної мови, любов до слова.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=OJc-rcx2cCM>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 10 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Законспектувати теоретичний матеріал

II. Виконати завдання

I. Законспектувати теоретичний матеріал

Наголос. Основні правила наголошування слів. Нормативний наголос

Наголосом називають вимову певного складу з більшою силою голосу. **Наголос** в українській мові вільний і рухомий.

Приклад:

Гора́ (одн.) — го́ри (множ.), ла́стівка (одн.) — ласті́вкі (множ.), гарбу́з — гарбуза́ (Р. в.), сі́рнік — сі́рника́ (Р. в.).

Якщо виникають сумніви щодо місця **наголосу** в слові, потрібно звертатися до орфоепічного або орфографічного словника, проте можна виділити деякі принципи наголошування слів.

Іменник (однина)

В іменниках із префіксами ви- та по- наголос падає переважно на префікс.

Приклад:

Ви́няток, ви́падок, ви́рубка, ви́брик, ви́скочка, ви́долинок, по́значка, по́зичка, по́смішка, по́каз.

Але іменники, утворені від дієслів, є винятками: вимóва, видавни́цтво, вирóбування, постача́ння, пора́да, пова́га.

Іменники із суфіксом -ин(а) в однині (зі значенням місця, простору, території та абстрактних понять) мають наголос на закінченні.

Приклад:

Шири́на, густинá, глибинá, площинá, кривизнá, старовинá (але горóдина, полоні́на, рівні́на).

Географічні назви на -щин-, -чин- мають наголос на корені твірного слова.

Приклад:

Терно́пільщина, Хмельні́ччина, Херсо́нщина, Слобожа́нщина, Доне́ччина, Ві́нниччина (але Галичи́на).

Іменники в родовому відмінку однини (кого? чого?) мають наголос переважно на закінченні.

Приклад:

Ві́л — вола́, кінь — коня́, рука́ — руки́, кума́ — кумі́, вода́ — води́, (але рі́к — ро́ку, бі́к — бо́ку, ялі́на — ялі́ни, мо́ре — мо́ря).

У віддієслівних іменниках середнього роду на -ання, у яких більше двох складів, наголошений суфікс.

Приклад:

Малюва́ти — малюва́ння, писа́ти — писа́ння, чита́ти — чита́ння, зада́ти — завда́ння (але зна́ти — знання́, зобов'язáти — зобов'язання́).

У складних іменниках сполучний голосний є наголошеним.

Приклад:

Літо́пис, руко́пис, гурто́житок, живо́пис, машино́пис, чорно́зем, чорно́слив (але листопа́д, снігопа́д, лісосте́п, землемі́р).

Похідні форми від слова *нена́висть* мають наголос на другому складі: **нена́висть, нена́видіти, нена́висний** (але **ненаві́сництво, ненаві́сницький**).

Слова іншомовного походження зберігають наголос мови-джерела.

Приклад:

Мене́джер, ма́ркетинг; бюлете́нь, жалюзі́, парте́р, лу́па; фо́льга, фо́рзац; ла́те, піце́рія, травесті́я; де-ю́ре, експе́рт, кварта́л; симетрі́я, агроно́мія, некроло́г, до́гмат, ерети́к, псевдоні́м, фено́мен; піала́.

Іменник (множина)

Іменники в множині мають наголос переважно на закінченні.

Приклад:

Міст — мості́, кавун — каву́ні, молодéць — молодці́, пі́сня — пісні́, ду́мка — думки́ (але пі́вень — пі́вні, коза́ — ко́зи, хло́пець — хло́пці, небо́га — небо́ги, весло́ — ве́сла, сестра́ — се́стри).

Прикметник

Більшість двоскладових прикметників має наголос на закінченні.

Приклад:

Гіркíй, тонкі́й, нові́й, тісні́й, вузькі́й, котрі́й, легкі́й (але бо́сий, ко́сий, кла́сний, зру́чний).

Завжди наголошеним є зменшувально-пестливий суфікс -еньк-.

Приклад:

Товсте́нький, смачне́нький, леге́нький, біле́нький, м'яке́нький, тоне́нький.

Числівник

Наголос є переважно однаковим у групах подібних слів:

- числівники на -надцять: *одина́дцять, двана́дцять, трина́дцять, чотирна́дцять, п'ятна́дцять* тощо;
- числівники на -десят: *п'ятдеся́т, шістдеся́т, сімдеся́т, вісімдеся́т* тощо.

Дієслово

У дієсловах наголошують переважно закінчення.

Приклад:

Роблю́, люблю́, кажу́, пишу́, ходжу́, бережу́, веду́ (але ра́джу, сма́жу, літа́ю, допомага́ю).

Двоскладові дієслова у формі інфінітива (і всі похідні від них) мають наголос на останньому складі.

Приклад:

Несті́ — принесті́, віднести́, занести́, пронести́, внести́, піднести́, весті́, везті́, пливті́ тощо.

Дієслова минулого часу однини жіночого роду мають наголос переважно на закінченні.

Приклад:

Узяла́, знайшла́, вела́, продала́ (але співа́ла, малюва́ла, ході́ла, моли́лася).

У дієсловах доконаного виду з префіксом ви- **наголос** падає переважно на префікс: *ві́йти, ві́писати, ві́кликати, ві́скочити, ві́ховати, ві́найти, ві́знати.*

У дієсловах недоконаного виду з префіксом ви- **наголос** падає переважно на основу: *вихо́дити, випі́сувати, виклика́ти, виска́кувати, вихо́вувати, винахо́дити, визнава́ти.*

У дієслівних закінченнях -емо, -имо, -ете, -ите наголошуємо останній склад.

Приклад:

Ведемо́, веде́те, ідемо́, іде́те (але пі́демо, пі́дете, бу́демо, бурко́чемо, зали́шите, рі́жемо, ши́ємо).

Прислівник

У прислівниках ви́соко, ши́роко, глі́боко, ра́зом наголос падає на перший склад.

Варіантне наголошування слів в українській мові. Побічний наголос Деякі слова мають подвійний (варіантний) наголос.

Приклад:

Алфа́віт і алфаві́т, до́гові́р, жа́ло, кла́дові́ще, по́мілка; ба́йдуже і байду́же, за́вжди і завжді́; весня́ний і весня́ний, світа́нковий і світанко́вий, пові́тряний і пові́тряний, я́сний і ясний, уві́гнутий і увігну́тий, креме́зний і кремезні́й, мали́новий і малино́вий (колі́р).

Зверни увагу!

Варіантні форми наголошення в орудному та місцевому відмінках мають такі іменники: го́стями, гістьмі́, на/у го́стях; чо́бятьмі́, чо́ботами, чо́ботьями; на/у чо́ботах, чо́ботях; грі́шми, гроші́ма; двермі́, двері́ма; слі́зьми, слі́зьмі́, сльо́зами.

У багатоскладових словах (переважно складних) ставиться, крім основного, побічний (додатковий) наголос. Зазвичай він передує основному.

Приклад:

Чоти́риповерхо́вий, бага́толі́кий, до́вготрива́лий, рі́зноба́рвний, дво́ядерний, чі́стокро́вний.

Словорозрізнявальний наголос. Форморозрізнявальний наголос. Діалектний наголос

Вільний наголос в українській мові виконує словорозрізнявальну функцію (змінюється значення слова) і форморозрізнявальну. Ця функція наголосу розрізняє граматичні форми того самого слова: відмінок і число іменника, доконаний і недоконаний вид дієслів тощо.

Приклад:

ПОРІВНЯЙ! Слова *сума́* (сумка) і *су́ма* (результат додавання; загальна кількість), *за́хват* (захоплення) і *захва́т* (пристрій, ширина робочого ходу), *лу́па* (скло) — *лупа́* (лусочки) — різні, на що й вказує наголос.

Динькі́ — називний відмінок множини і *діньки́* — родовий відмінок однини; *подушкі́* — називний відмінок множини і *поду́шки* — родовий відмінок однини; *прислуха́лася* (недоконаний вид) — *прислу́халася* (доконаний вид).

Перелік слів, наголошування яких треба запам'ятати, готуючись до ЗНО

А агрономія, Аркушик, асиметрія
Б багаторазовий, безпринципний, бешкет, благовіст, близький, болотистий, бородавка, босоніж, бурштиновий, бюлетень
В ваги (*у множині*), вантажівка, вісити, витрата, вишиваний, відгомін, відомість (*список*), відомість (*повідомлення, дані, популярність*), вірші, віршовий, вітчим
Г гальмо, гальма, глядач, горошина, граблі, гуртожиток
Д данина, дано, дециметр, дешифрація, джерело, дичавити, добовий, добуток, довідник, донька, дочка, дрова
Е експерт
Є єретик
Ж жалюзі
З завчасу, загадка, заіржавілий, заіржавити, закінчити, закладка (*у книзі*), закрутка, заміжня, запонка, заробіток, заставка, застібка, застопорити, звісока, здає, зобразити, зозла, зрання, зручний, зубожіння
І індустрія
К камбала, кишка, кілометр, кінчити, колесо, колія, копчений (*дієприкметник*), копчений (*прикметник*), корисний, косий, котрий, крицевий, кроїти, кропива, кулінарія, курятина
Л лате, літопис, люстро
М мабути, магістерський, маркетинг, мережа, металургія, міліметр
Н напій, наскрізний, начинка, ніздря, новий
О обіцянка, обрання, обруч (*іменник*), одинадцять, одноразовий, ознака, Олень, оптичний, осетер, отаман, Оцет
П павич, партер, пекарський, перекис, переляк, перепад, перепис, піала, підданий (*дієприкметник*), підданий (*іменник, істота*), підлітковий, пізнання, пітний, піщера, подруга, позначка, помилка, поміщик, помовчати, поняття, порядковий, посередині, привезти, приморозок, причіп, проділ, псевдонім
Р разом, ремінь (*пояс*), решето, ринковий, рівнина, роздільний, розпірка, русло
С сантиметр, свердло, середина, сеча, симетрія, слина, соломинка, стовідсотковий
Т текстовий, течія, тигровий, тисовий, тим'яний, травестія, тризуб, тулуб
У український, уподобання, урочистий, усередині
Ф фартух, фаховий, феномен, фольга, форзац
Х хаос (*у міфології: стихія*), хаос (*безлад*)
Ц царина, цемент, центнер, цінник
Ч чарівний, черговий

Ш шляхопровІд, шовкОвий, шофЕр
Щ щЕлепа, щИпці, щодобовИй
Я ярмаркОвий

II. Виконати тестові завдання

1.Правильно підкреслено літеру на позначення наголошеного звука в слові

Аолень
Бколесо
Вчитання
Гвипадок

2.На другий склад падає наголос у слові

Аначинка
Бвипадок
Вдрова
Гзагадка
Друсло

3.Прочитайте речення (цифра позначає наступне слово).

Ще в (1)підлітковому віці (2)вподобаннями Андрія були (3)читання (4)довідників, (5)фахових журналів з історії та пошук (6)відомостей про (7)український (8)визвольний рух.

НЕПРАВИЛЬНО підкреслено букви на позначення наголошених голосних у всіх словах, позначених цифрами

А1 ,4, 7
Б3 ,5, 6
В1, 2, 8
Г3, 4, 8

4.Правильно підкреслено літеру на позначення наголошеного звука в слові

Аолень
Бколесо
Вчитання
Гвипадок

5.На другий склад падає наголос у слові

Ачерговий
Бпсевдонім
Вознака
Госока

6. На третій склад падає наголос у слові

Акропива
Бпериметр
Впідощва
Годнаковий

7. На другий склад падає наголос у слові

Аоднаковий
Бдобовий
Вщовесни
Гсантиметр

8. На перший склад падає наголос у слові

Ажалюзі
Бчіткий
Вперепис
Гдеякий

9. На другий склад падає наголос у слові

Аодинадцять
Бчерговий
Вцемент
Гкидати
Дпоки

10. На другий склад падає наголос у слові

Акропива
Бпсевдонім
Взапитання
Гознака
Досока

11. На перший склад падає наголос у слові

Аожеледь

Бдеінде

Вперекис

Гексперт

12. На другий склад падає наголос у слові

Алистопад

Бновина

Встоляр

Глітопис

Практичне заняття № 5

з навчального предмета Українська мова

Тема Складні випадки вживання апострофа

Мета заняття повторити складні випадки правопису апострофа; формувати правописні вміння; удосконалювати уміння знаходити й виправляти орфографічні помилки у писемному мовленні; повторити та систематизувати знання про вживання апострофа; розвивати творчі вміння зіставляти, порівнювати, моделювати й конструювати мовні явища; підвищити орфографічну грамотність і культуру мовлення; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати патріотичні почуття, любов до рідного краю.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=XtU98KDolPo>

<https://www.youtube.com/watch?v=KpEagwi6qF4&t=1s>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 10 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Законспектувати теоретичний матеріал.

II. Виконати завдання.

I. Законспектувати теоретичний матеріал.

АПОСТРОФ- знак, який вживається для позначення в письмі твердої вимови приголосних перед буквами **я, ю, є, ї**. Він вказує, що буквами **я, ю, є, ї** позначено два звуки.

Апостроф пишемо

1. Перед **я, ю, є, ї** після букв на позначення губних приголосних **б, п, в, м, ф**.

Приклад:

Риб'ячий, п'ятий, п'є, в'є, солов'їний, м'яч, рум'янець, жираф'ячий, В'єтнам, Дем'ян.

2. Після **твердого** приголосного **р**: *бур'ян, пір'їна, сузір'я, Мар'яна, Валер'ян.*

3. Після **к** у слові *Лук'ян* і похідних від нього: *Лук'яненко, Лук'янович, Лук'янівка.*

4. Після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний.

Приклад:

Без'ядерний, без'язикий, під'їзд, з'єднаний, з'їсти, напів'європейський, об'єм, роз'юшити, дит'ясла, Мін'юст.

Апостроф не пишемо

1. Якщо перед буквою на позначення губного звука є інша буква (крім **р**), що належить до кореня.

Приклад:

Дзвякнути, духмяний, мавпячий, медвяний, але арф'яр, торф'яний, черв'як.

2. Коли така буква належить до префікса, то апостроф пишемо, як **і** в спільнокореневих словах без префікса.

Зверни увагу!

Чому в слові «цвях» апостроф не пишемо, а в слові «підв'язати» пишемо, хоча в обох словах перед губним **в** стоїть інший приголосний? Тому що **ц** у першому слові належить до кореня, а **д** в другому є кінцевим приголосним префікса **під-**. Цей префікс можна відкинути, і слово «в'язати» писатимемо за правилом

1. Якщо **р** позначає м'який приголосний: *буря, курятина, крюк, прями.*

2. Після префіксів із кінцевим приголосним перед наступними **і, е, а, о, у**.

Приклад:

Безіменний, зініціювати, зекономити, загітувати, зорієнтувати, зуміти.

Апостроф у словах іншомовного походження та похідних пишемо

Перед **я, ю, є, ї**, які позначають сполучення звука [й] з наступним голосним після приголосних **б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р**.

Приклад:

Комп'ютер, н'єса, інтерв'ю, прем'єра, кур'єр; П'ємонт, П'яченца, Рив'єра, Барб'є, Б'юкенен, Донаг'ю, Монтеस्क'є, Руж'є, Фур'є.

Після кінцевого приголосного в префіксах: ар'єргард, ад'ютант, ін'єкція, кон'юктивіт.

Апостроф у прізвищах та географічних назвах пишемо після губних **і р** перед **я, ю, є, ї**.

Приклад:

Аляб'єв, Арф'єв, Григор'єв, Луб'янцев, Пом'яловський, Прокоф'єв, Рум'янцев, В'южін, Скоп'є, Амудар'я.

Апостроф не пишем

Перед **йо**: курйоз, серйозний; Воробйов, Соловйов, Муравйово.

Коли **я, ю** позначають пом'якшення попереднього приголосного перед **а, у**.

Приклад:

Бязь, бюджет, бюро, кювет, мюлі, мюслі, пюре, сюжет, тюль, тюльпан, фюзеляж, рюкзак, рюш; Барбюс, Вюртемберг, Мюллер, Гюго, Вязьма, Вятка, Крюково, Рязань.

Зверни увагу!

Коли російському **е** кореня відповідає в аналогічних українських коренях **і**, то на письмі передаємо його літерою **є**, перед якою апостроф не пишемо: *Рєпін, Лєсков, Насєдкін.*

II. Виконати завдання.

1. Поставивши, де потрібно, апостроф, слова з апострофом і без нього записати в дві колонки.

Крем?яний, мавп?ячий, об?єднання, роз?яснення, різьб?яр, прислів?я, призьб?яний, під?южування, верб?я, брукв?яний, острів?янин, сер?озний, узгір?я, риб?ячий, зап?ястний, тьм?яний, стерв?ятник, верф?яний, жираф?ячий, брукв?яний, р?ясний, Лук?янівка, дзв?якнути, пір?їна, Р?єпін, Стеф?юк, Бр?юллов, Дем?ян, бур?я, бур?ян, Р?язань, в?язи, Вороб?йов, тім?я, роз?юшити, без?язикий, з?ідений, від?ізний, Бр?янський, сузір?я, дит?ясла.

2. Переписати, вставляючи, де потрібно, апостроф.

Рутв..яний вінок, Різдв..яне надвечір..я, посв..ячений хліб, пам..ятник Р..єпіну, династія Р..юриковичів, медв..яні пахощі, сап..янові черевички, прицв..яхована дошка, мальовниче подвір..я, р..яхтить повітр..я, роз..ятрювати біль, над..їхати вчасно.

3. Запишіть слова, уставивши, де потрібно, м'який знак та апостроф.

П..єдестал, марсел..єза, комп..ютер, конференс..є, т..юль, він..єтка, П..ємонт, миш..як, міл..ярд, Гот..є, к..янті, ф..юзеляж, павіл..йон, кар..єр, Монтеск..є, Женев..єва, Фур..є, Мол..єр, мад..яр, кон..юнктура, філ..м, р..юкзак, прем..єр, б..єф, монпанс..є, т..юбик, ал..батрос, кур..йоз, сер..йозний, Б..йорк, бул..йон, Н..ютон, ін..єкція, б..юджет, ател..є, транс..європейський.

4. Запишіть слова в дві колонки: 1) ті, у які вставили апостроф; 2) ті, які пишуться без апострофа.

Дев...ятсот, серм..яга, хутор..янин, зв...язок, духм..яне, пор..ядок, бур..ян, без..язики, тьм..яно, цв..ях, присв..ята, реп..ях, п..ятдесят, з..ясовано, Солов..йов, медв..яний, п..ятсот, арф..яр, посер..йознішав, дзв..якнути, розв..язано, помор..янин,

св..ято, сузір..я, Харків..янин, вар..яг, від..їзд, різьб..яр, мавп..яча, роз..ятрити,
при..їзд.

Практичне заняття № 6

з навчального предмета Українська мова

Тема Складні випадки вживання м'якого знака

Мета заняття повторити складні випадки правопису м'якого знака; формувати правописні вміння; удосконалювати уміння знаходити й виправляти орфографічні помилки у писемному мовленні; повторити та систематизувати знання про вживання м'якого знака; розвивати творчі вміння зіставляти, порівнювати, моделювати й конструювати мовні явища; підвищити орфографічну грамотність і культуру мовлення.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=KpEagwi6qF4&t=1s>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 10 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Законспектувати теоретичний матеріал.

II. Виконати завдання.

I. Законспектувати теоретичний матеріал

1. М'ЯКИЙ ЗНАК ПИШЕТЬСЯ:

- післязубних приголосних **д, т, з, с, ц, л, н** (*Дети з їсицілини?*) у кінці слова або складу: *молодь, скрізь, вітерець, їдьте, боротьба* (АЛЕ: п'ятсот, сімдесят);
 - у прикметникових суфіксах **-зьк-, -ськ-, -цьк**: *запорізький, козацький, дніпровський* (АЛЕ: *баский, боязкий, в'язкий, дерзкий, жаский, ковзкий, плаский (плоский), порський, різкий*) та в похідних утвореннях, оскільки **-зк-, -ск-** у цих словах несуфікси;
 - у суфіксах **-ньк-, -еньк-, -оньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк**: *долонька, маленький, тонюсінький*;
 - передовсереди́ні складу (*ьо*): *польовий, третьокласниця, дзьоб, сьомий*;
- після літери **л** перед наступним м'яким приголосним: *рибальський, учительський, мотальня*;

— у дієсловах перед **—ся**: *будують—будуються, стань—станься істаньсь, піднось—підносься* (АЛЕ: піднісся, бопідніс).

— у буквосполученнях:

льц льч від **льк** *лялька, ляльці, ляльчин*

ньц ньч від **ньк** *яблунька, яблуньці, яблуньчин*

сьц сьч від **ськ** *Пріська, Прісьці, Прісьчин*

2. М'ЯКИЙ ЗНАК НЕ ПИШЕТЬСЯ:

— після губних **б, п, ф, м, ф** (МавпаБуф) і шиплячих **ж, ч, ш, щ** приголосних у кінці слова або складу: *кров, ніч, дощ, поставмо*;

— після **р** у кінці слова або складу: *повір, тюрма, гіркий* (АЛЕ: Горький, Зорькін);

— після **н** перед **ж, ч, ш, щ**, тасуфіксами **—ськ-, -ств**: *ремінчик, камінчик, український, панство* (АЛЕ: няньчити, бриньчати, женьшень, Маньчжурія);

— між двома однаковими літерами, що опозначають м'які одовжені приголосні: *галуззя, приладдя, знання*;

— між двома м'якими приголосними, м'якість першого з них виникає як результат впливу подальшого м'якого приголосного *вінця, майбутнє, ніжність, сміх*, (АЛЕ: тьмяний, різьбяр, польський);

— після **л** в іменникових суфіксах **-алн(о), -илн(о)**: *ціпилно, держално, пужално* (АЛЕ: держальце, пужальце);

— у буквосполученнях:

лц лч від **лк** *рибалка, рибалці, рибалчин*

нц нч від **нк** *Оленка, Оленці, Оленчин*

сц сч від **ск** *маска, масці, масчин*

3. М'ЯКИЙ ЗНАК У СЛОВАХ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ.

М'який знак у словах іншомовного походження пишемо:

— після приголосних **д, т, з, с, л, н** перед **я, ю, є, ї, й, о**, якщо у вимові чується **й**: *кондо́тьє́р, конфе́рансьє́, ате́льє́, марсе́льє́за, мі́лья́рд, бу́льйо́н, се́ньйо́р, ду́є́ня, ві́ньє́тка, ка́ньйо́н; В'є́нтья́н, Корди́льє́ри, Се́ві́лья; Го́тьє́, Ла́вуазьє́, Мо́льє́р, Нью́то́н, Ре́ньє́, Ві́ньї́;*

— у низці слів після **л** перед приголосним та в кінці деяких слів за традицією або відповідно до вимови: *альба́тро́с, джо́уль, ко́льт, магіста́раль, фі́льм; Кро́мвель, Не́льсон, Рафа́ель, Ча́рльз, Ша́мпань* та ін.

М'який знак у словах іншомовного походження не пишемо:

— відповідно до вимови: *ба́л, ме́тал, руло́н, шпри́ц; Га́лацта* і ін.

— перед **я**, **ю**коли вони позначають сполучення пом'якшеного приголосного з **а**, **у**: *мадяр, малярія; дюна, ілюзія, нюанс, тюбик, тюль; Аляска, Дюма, Сю.*

II. Виконати завдання.

1. Обґрунтуйте вживання і невживання м'якого знака у виділених словах. Для чого вживається м'який знак?

1. Насправді нам не бачити удачі, як не *проснеться* кров у нас козака, як не *засяють* діаманти душ. 2. Повірити важко, моя Україна, яка ти живуча, де сили *береш*? Віками руйнують твій дух і святині—*живеш*! 3. І в Україні не буде *українців*, поки не будемо любити себе. 4. Люблю по *вінця*, а не трошки я Україну і людей... 5. Час розхитує *людську* траву. І застuka укroнях *крізь* галас: і нащо мені все це *вписалось* в долю, в *кров* і у п'яту графу?

2. Запишіть слова в дві колонки: 1) з м'яким знаком; 2) без м'якого знака.

Кавказ..кий, тюр..ма, астрахан..ський, різ..бяр, арал..ський, камін..чик, ремін..чик, щіл..ний, емул..сія, мален..кий, електропаял..ник, астрахан..ці, щонаймен..ший, нян..чити, економіч..ний, шахтарс..кий, емал..ований.

3. Записати під диктовку. Пояснити вживання і невживання апострофа у поданих словах.

Сім'я, духмяний, свято, зв'язок, В'ячеслав, Святослав, Валер'ян, Лук'ян, гуморист Василь Чечвянський, артист Іван Мар'яненко, романіст Іван Багряний, живописець Сергій Григор'єв, історик Іван Крип'якевич, місто Звягель, село Листвянка, торф'яна промисловість, тьмяний день, варшав'янин, пів'яру, пів'ями, подвір'я, повітря, заозер'я, роз'їзд, від'ємний, з'явлений, зябровий, з'їдять, зять, під'яр'я, Мар'яна Прядченко, бур'ян, буряк, роз'їхатися, розійтися.

4. На місці крапок поставте, де треба, м'який знак. Дослідіть, у яких випадках м'якість приголосного в українській мові не позначається.

Кіл...кіс...т..., сіл...с...кий, чуко...т...кий, міц...ніс...т..., діял...ніс...т..., від...ділен..., Кос...тя, с...мілівіс...т..., щас...тя, с...вятковий, пал...ці, радіс...т..., віс...тю, Нас...тя, з...ріліс...т..., Кол...с...кий, Іл...ля, всес...віт...ня, вугіл...ля, піз...ня, майбут...не, куріл...с...кі, галуз...зю, гордіс...т..., маз...зю, всіл...ля, в намис...ті, вітал...ня, читал...ня, воз...ня, плат...ня, Трет...яковс...ка, Трет...як, , Ул...яна, урал...с...кий.

Практичне заняття № 7

з навчального предмета Українська мова

Тема Чергування голосних і приголосних звуків. Зміни приголосних при збігові їх у процесі словотворення

Мета заняття повторити основні чергування голосних і приголосних; формувати правописні вміння; удосконалювати уміння знаходити й виправляти орфографічні помилки у писемному мовленні; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати повагу до рідної мови, а також відчуття її краси як основи естетичного виховання.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=MKJlxNaHXsI>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 10 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

Евристична бесіда

1. Поясніть поняття «чергування в українській мові».
2. Які звуки можуть чергуватися?
3. Наскільки стале чергування в українській мові, чи є певні відхилення від правил?

Колективна робота з таблицею

➤ Уважно роздивитися таблицю «Складні випадки чергування голосних в українській мові» та сформулювати правила щодо їх написання в ненаголошених позиціях.

Складні випадки чергування голосних в українській мові

Чергуються голосні	Приклади
е-и-нуль звука	<i>беру-вибираю-вибрати</i>
о-а	<i>ломити-зламати, допомогти-допомогати</i>
о(е)-і	<i>загону-загін, село-сіл, каменя-камінь</i>
е-о	<i>вечеря-звечора, шести-шостий, женити-жонатий, боєць-бойовий, копійчка-копійок</i>

Орфографічний практикум

➤ У поданих прислів'ях до виділених слів дібрати такі споріднені, щоб у них відбувалися чергування голосних і записати пари слів.

➤ Назвати, які фонеми чергуються, яка роль цих чергувань у вираженні відтінків лексичного значення.

1. Тиха вода береги **ломить**. 2. Осінь **підганяє**, зима не жде. 3. Не кажи гоп, поки не **перескочиш**. 4. Хто два зайці **гонить**, той жодного не зловить. 5. Колос повний до землі гнеться, а пустий угору **дереться**. 6. Дівка **заплетена**, а хата не **метена**. 7. Кинь ячмінь в болото – **убере** тебе в золото. 8. Гей, звідкіль ти **прилетіла**, ластівочко мила? 9. Хто знання має, той і мур **зламає**. 10. Зробив справу – **віднеси**, п'ять нових **захопи**. 11. Хто батьківщину любить, того і батьківщина **береже**.

➤ Переписати, вставляючи, де треба, пропущені літери, пояснити вживання їх. Дібрати до слів, у яких пропущена літера, такі споріднені, у яких відбувалося б чергування голосних, з'ясувати його.

1. Ходить пісня яснолика між дерев, ми її в серця навіки заб..рем. 2. Два вітри підкрались стиха, в баби вир..вали нитки і порвали на шматки (*О. Пархоменко*). 3. Біла ромашко, як ти цвітеш! З медом від тебе л..тить бджола. Дівчинка в коси тебе запл..ла (*М.Сингаївський*). 4. Ми повибігаємо, снігу нак..чаємо купу за садком. 5. Баба буде плакати, будуть сльози капати, знівечать кожух. Голова пок..титься і в калюжу – бух! (*Л.Глібов*). 6. Можна все на світі виб..рати, сину, виб..рати не можна тільки Батьківщину (*В.Симоненко*). 7. У зеленому намисті, синьоока, чарівна, ст..ле килими барвисті, йде дібровами весна. 8. Осінь ялинки не ч..пає, доглядає, наче мати, – все про неї тільки й дбає, щоб зимі подарувати (*Г.Донець*). 9. Дожидаю із роботи маму. І на кухні, і в світлиці підм..ла, прибрала (*О. Пархоменко*). 10. Внучка сміливо прод..рається лісовими хащами. 11. Сидимо собі, ліс кругом завм..р. 12. Сьогодні дідусь уже зб..рався пов..зти дівчинку до Тихого океану. 13. Через хвилину судно стишувало хід, перем..гаючи піняві хвилі (*М. Яненко*). 14. Бабуся заг..няє нас до хати (*М.Стельмах*).

➤ Прочитати загадки. Виписати слова, в яких можливе чергування голосних та дібрати такі споріднені, в яких це чергування відбувається.

1. Тільки припече, воно зразу ожива. 2. Текло, текло і лягло під скло. 3. Руками впирається, ногами лізе. 4. Прийшла дівка з гір, несла на собі сім шкір, як їх

розбирали, всі над ними ридали. 5. Зимою ірію, весною прію, літом умираю, восени оживаю. 6. Я росла в темній темниці, як зросла — взяли в світлицю. З мене шкуру всі деруть, мене варять, мене **труть**, пироги з мене печуть, відгадайте, хто ж я. Відгадати загадки.

Відгадки: 1. Бджола. 2. Вода і лід. 3. Рак. 4. Цибуля. 5. Сніг. 6. Картопля.

➤ Вставити пропущені букви й пояснити свій вибір. Підкреслити слова, правопис яких слід запам'ятати.

Сх..лятись, завм..рати, тр..мтіти, ч..р..да, ч..брець, х..мерний, експ..р..мент, л..маю, р..жим, здр..гатися, доб..ратися, ж..рдина, л..генда, к..парис, д..р..вус, бл..щати, к..п'яток, д..монстрація, ст..блина, т..пло, т..р..торія.

➤ У поданих реченнях знайти слова, в яких можливе чергування [е] з [о] після шиплячих та [й]. Виписати їх та дібрати такі споріднені, в яких це чергування відбувається.

1. Вже звечоріло. (*Леся Українка.*) 2. Рученьки терпнуть, злипаються віченьки... Боже, чи довго тягти? (*П. Грабовський.*) 3. Тарас Григорович влаштовувався в густих кушах, витягав з-за халяви записну книжечку і писав вірші. (*3. Тулуб.*) 4. Після вечері хлопці назбирали сухого хмизу й запалили багаття. (*І. Нечуй-Левицький.*) 5. Розлилися води на чотири броди. (*М. Стельмах.*) 6. Золотими пшеницями бродить дощик манівцями. (*Т. Вієру.*) 7. Весняний вечір розсипає над тихим містечком зорі. (*В. Речмедін.*)

➤ Перекласти з російської мови на українську, записати й пояснити написання е чи о.

Чело, вечером, щека, пшеничный, женатый, желтый, пшанный, шорох, пчела, щебень, шов, шел, шелк, чернить, чесать, жестокость, шофер, жесьть, шерстяной, шоколад, шестой, шелестеть, чего, человек, черепаца, жернова.

Дослідження-трансформація з конструюванням

➤ Утворити від поданих у дужках іменників прикметники й записати усі словосполучення. Скласти з ними 5 речень.

(Волга) берег; (Прибужжя) село; (Сиваш) озеро; казах (діти); тюрки (мова); (Кременчук) завод; Запоріжжя (степи); (Кавказ) довгожитель; (Париж) квартал; (сусід) двір; (товариш) розмови; (Лейпциг) зустріч.

Дослідження-трансформація

➤ Подані прикметники чоловічого роду змінити за родами, поєднавши кожен прикметник з іменником. Записати, простежити за зміною **о, е** з **і** в основі прикметників, назвати морфему, в якій вона відбувається, та фонетичну умову.

Зразок: братів син, братова сім'я, братове доручення — чергування **о** відкритого складу з **і** закритого складу у суфіксі.

Батьків, Михайлів, Вячеславів, Олександрів, Віталіїв, Сергіїв, Андріїв, Петрів, Василів, Володимирів, сусідів, товаришів, Владиславів, Денисів, Аркадіїв, Потапів, Богданів, онуків, синів, Вікторів, дядьків, директорів, деканів, дідів.

➤ Утворити від поданих іменників присвійні прикметники (1), прізвища (2), в основі яких відбувалося б чергування приголосних. Назвати фонemi, які чергуються, умови чергування.

1. Ольга, подруга, сусідка, Наталка, Маринка, донька, ненька, Параска, тітка, Явдоха, Стеха, свекруха, сваха, невістка, Варка, Ониська;

2. козак, чумац, Варка, Шульга, Явтух, конюх, козук, пасіка, соха, довгий, пух, пастух.

Систематизація й узагальнення знань, умінь, навичок

➤ Отже, які звуки можуть чергуватися в українській мові?

➤ За яких умов відбувається чергування голосних **о, е** з **і**? Назвати випадки, коли чергування не відбувається.

➤ За яких умов після **шиплячих** та **й** вживаються голосні **е, о**?

➤ Розповісти про чергування приголосних **г, к, х** із **ж, ч, ш** та **з, ц, с**.

II. Домашнє завдання

➤ Записати 9 назв місяців із суфіксом **-ень**. Утворити від них родовий відмінок. Записати слова парами за зразком. Сформулювати висновок про чергування, що відбувається.

Зразок: *Н. в. — січень. Р. в. — січня.*

Практичне заняття № 8

з навчального предмета Українська мова

Тема Уживання великої літери

Мета заняття повторити основні правила вживання великої літери; формувати правописні вміння; удосконалювати уміння знаходити й виправляти орфографічні помилки у писемному мовленні; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати повагу до рідної мови, а також відчуття її краси як основи естетичного виховання.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=cyrQQ00nGbU>

<https://www.youtube.com/watch?v=NA845FXuZOs>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 10 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Записати теоретичний матеріал

II. Виконати завдання

I. Записати теоретичний матеріал

Пишемо з великої літери:

- **імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми та клички тварин:** *Степан, Олександра, Вадимович, Петрівна, Драгоманов, Леся Українка, Каменяр, Мурчик;*
- **прізвища, що вживаються узагальнено, але не стали загальними назвами:** *Гей, нові Колумби й Магеллани! (В. Симоненко);*
- утворені від власних назв **присвійні прикметники й прикметники** із суфіксом -ськ- (із значенням «імені когось», «на честь когось»): *Нобелівська премія, Потебнянські читання;*
- назви **божеств, міфологічних істот, релігійних свят і постів:** *Будда, Зевс, Цариця Небесна, Сварог, Свята Трійця, Різдвяний піст (родові назви міфологічних істот — з малої: мавка, русалка, демон);*
- назви **дійових осіб** у байках, казках і драматичних творах: *Осел, Бджола, Той, що греблі рве;*

- назви **найвищих державних установ і міжнародних організацій**: *Конституційний Суд України, Рада Європи*;
- назви **держав та автономних одиниць**: *Арабська Республіка Єгипет, Князівство Монако*;
- назви **сторін світу в значенні країв і народів**: *Західна Україна, Далекий Схід*;
- назви **найвищих державних посад України та міжнародних посад**: *Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр Канади* (АЛЕ назви **посад, звань, титулів, рангів, наукових ступенів** — з малої: *канцлер, ректор, академік, маркіз, народний артист, доктор філософії*);
- назви **установ, підприємств, організацій, партій, міністерств, навчальних закладів, театрів**: *Генеральна прокуратура України, Збройні сили України, Республіканська партія США, Національна академія наук України*;
- назви **знаменних подій, свят, епох, політичних, спортивних, культурних заходів**: *День учителя, Новий рік, епоха Бароко, Біла олімпіада, Марш миру, Кубок УЄФА* (АЛЕ *Свято Перемоги, День Незалежності України, День Соборності України*);
- **астрономічні, географічні назви, назви вулиць, площ, парків, каналів, архітектурних пам'яток, храмів тощо** (АЛЕ їхні **родові найменування** — з малої): *сузір'я Велика Ведмедиця, острів Хортиця, вулиця Миру, площа Народна, течія Гольфстрім, Андріївська церква*.

Зверни увагу!

Коли означуване слово, що входить до **географічної назви**, не є родовим найменуванням, то його пишемо з **великої** букви: *Біла Церква (місто), Біловезька Пуща (заповідник), Булонський Ліс (парк)*.

Якщо в **назвах вулиць, проспектів** тощо слова *брі́д, вал, ворота, міст, шлях, яр* уже не сприймаються як родові позначення і стали частиною **власної назви**, то їх пишемо з **великої** букви: *Боричів Тік, Добрий Шлях, Козиний Брі́д, Ярославів Вал*.

Пишемо з малої літери:

- **прізвища** людей, що стали **загальними назвами** або вживаються зі **зневагою**: *ментор, меценат, робінзон, галіфе (штани), нерони, наполеони*. Так само пишемо **загальні назви**, утворені від **власних імен** чи **прізвищ**: *франкознавець, шевченкіана, бонапартизм*;

- **присвійні прикметники**, утворені від **власних особових назв** за допомогою суфіксів **-івськ-** (**-ївськ-**), **-инськ-** (**-їнськ-**): *бальзаківські традиції, франківські сонети, шевченківський стиль, довженківські фільми* (бо не імені автора та не на честь нього);

– назви **народів, племен**, а також людей за **національною ознакою** або за **місцем проживання**: *ацтеки, вірмени, румуни, американці, полтавці, кияни, маорі, неандертальці*;

– **присвійні прикметники** у складі стійких **фразеологічних сполучень** або **наукових термінів**: *гордіїв вузол, прокрустове ложе, базедова хвороба, бертолетова сіль*;

– назви **пород і видів тварин**: *вівчарка, мустанг, меринос, какаду, горила*;

– утворені від географічних найменувань **назви тварин, птахів, страв, напоїв, тканин** тощо: *бостон* (тканина), *йоркшир* (порода свиней), *сенбернар* (порода собак);

– назви **історичних подій, епох, війн, геологічних періодів** тощо, які стали загальними: *греко-перські війни, громадянська війна, хрестові походи, трипільська культура*.

З великої букви пишемо перше слово **офіційних назв найвищих державних посад та посад керівників** міжнародних організацій.

Приклад:

Генеральний прокурор України, Генеральний секретар ООН, Президент України, Голова Верховної Ради України, Президент Сполучених Штатів Америки.

У **назвах премій** перше слово і власні назви в них пишемо з великої букви.

Приклад:

Нобелівська премія, Національна премія України імені Тараса Шевченка, Державна премія України імені Олександра Довженка.

У **назвах найвищих органів влади і державних установ** України, у **повних офіційних найменуваннях глав церков** із великої букви пишемо всі слова: *Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Папа Римський.*

У **назвах політичних партій і рухів, назвах церков, офіційних складених назвах органів влади, установ і організацій, товариств і об'єднань, назв ікон, монастирів** із великої букви пишемо перше слово і всі власні назви.

Приклад:

Республіканська партія США, Соціал-демократична партія України, Міністерство освіти і науки України, Національний банк України, Володимирський собор, храм Христа Спасителя.

У **назвах історичних подій, епох, календарних періодів і свят** з великої букви пишемо перше слово і власні назви.

Приклад:

Велика французька революція, Руїна, Столітня війна, Паризька комуна, епоха Відродження, Друга світова війна.

Пишемо з великої літери та в лапках:

– **назви художніх та мистецьких творів, наукових праць, періодичних видань:** *повість «Зачарована Десна», картина «Темна вечерея», скульптура «Мислитель», журнал «Дивослово»* (АЛЕ **назви релігійних книг** — без лапок: *Біблія, Євангеліє, Коран, Тора*);

– **назви сайтів з родовим словом:** *мережа «Фейсбук», енциклопедія «Вікіпедія»;*

– **назви аеропортів, станцій метро, санаторіїв, готелів, кав'ярень** тощо: *аеропорт «Хитроу», станція метро «Колізей», готель «Дніпро»* (АЛЕ **залізничні вокзали й станції** — без лапок: *Львівський вокзал, станція Жмеринка*);

– **назви продуктових, парфумерних, промислових товарів, напоїв:** *цукерки «Ромашка», сир «Гауда», ковбаса «Шинкова», мінеральна вода «Поляна Квасова», кросівки «Адідас»;*

– **назви виробничих марок технічних виробів** (машин, приладів): *автомобіль «Фольксваген», літак «Боїнг 777»*. Але **назви самих виробів** беремо в лапки і пишемо з малої букви: *«фольксваген», «боїнг»;*

– **назви орденів, відзнак:** *орден «Мати-героїня», медаль «За відвагу»* (узгоджені найменування з родовою назвою — без лапок: *орден (кого?) Княгині Ольги, орден (чого?) Дружби народів*);

– у неспеціальних текстах **назви сортів рослин:** *пшениця «золотоколоса», груша «дюшес», малина «геракл».*

Зверни увагу!

У складених **назвах інформаційних агентств** усі слова, крім родового найменування, пишемо з великої букви й без лапок: *агентство Українські Національні Новини, агентство Франс Пресс, агентство Інтерфакс.*

II. Виконати завдання

1. Запишіть слова, розкривши дужки й поставивши, де потрібно, лапки.

(К/к)иївський (З/з)авод (О/о)болонь, (Ц/ц)укерки (З/з)олотий (К/к)лючик,
(Л/л)ьвівський (Н/н)аціональний (У/у)ніверситет (І/і)мені (І/і)вана(Ф/ф)ранка,
(М/м)істо (Ж/ж)овті (В/в)оди, (Б/б)айка (Б/б)джола та(Ш/ш)ершень, (Т/т)ичинівські
(Ч/ч)итання, (Д/д)овженкове слово,(Г/г)рінченківські слова, (П/п)івнічний
(Л/л)ьодовитий (О/о)кеан,(С/с)хідна(У/у)країна,(К/к)ієво-

(П/п)ечерська(Л/л)авра,(Т/т)ернопільська(С/с)ередня (Ш/ш)кола,(Б/б)ердичівські (В/в)улиці, (С/с)офія (К/к)іївська, (С/с)хідна (Ф/ф)ілософія,(С/с)узір'я (В/в)еликий (П/п)ес, (Б/б)лизький (С/с)хід, (Л/л)ітак (Р/р)услан,(А/а)еропорт (Ж/ж)уляни, (С/с)танція (М/м)етро (Т/т)еатральна, (С/с)танція(Ш/ш)епетівка, (Г/г)отель (Ж/ж)енева.

2.Випишіть лише ті власні назви, у яких з великої літери треба писати тільки перше слово.

(С/с)вяте (П/п)исьмо, (Т/т)овариство (Ч/ч)ервоного (Х/х)реста, (І/і)зюмська (С/с)ередня (Ш/ш)кола No 2, (Р/р)еспубліка (П/п)ольща, (В/в)елика (Ф/ф)ранцузька (Р/р)еволюція, (Д/д)ержавний (П/п)рапор (У/у)країни, (А/а)мериканська (Ф/ф)едерація (П/п)раці, (Н/н)обелівська (П/п)ремія, (Ш/ш)євченківська (П/п)роза, (Ф/ф)ранківський (В/в)ечір, (Д/д)ень (Н/н)езалежності (У/у)країни, (Р/р)омоданівський (Ш/ш)лях, (А/а)азовське (М/м)оре, (Н/н)едригайлівська (С/с)ередня (Ш/ш)кола, (Р/р)ектор (З/з)апорізького (Н/н)аціонального (У/у)ніверситету, (К/к)улішева (П/п)роза, (О/о)деський (Д/д)ержавний (А/а)грарний (У/у)ніверситет.

З перших букв (першого слова) виписаних слів складіть ім'я й прізвище українського письменника.

3. Виконайте тестові завдання.

1. З великої літери треба писати лише перше слово у власній назві

- А В(в)ерховна Р(р)ада
- Б В(в)елика В(в)едмедиця
- В Є(є)вропейський С(с)оюз
- Г Д(д)ень У(у)чителя

2.З великої літери треба писати лише перше слово у власній назві

- А К(к)абінет М(м)іністрів
- Б З(з)апорозька С(с)іч
- В М(м)олочний Ш(ш)лях
- Г А(а)зовське М(м)оре

3.З великої літери треба писати лише перше слово у власній назві

- А Д(д)іва М(м)арія
- Б А(а)ндріївська Ц(ц)ерква
- В С(с)вяте П(п)исьмо

Г В(в)оскресіння Г(г)осподнє

4. З великої літери треба писати лише перше слово у власній назві

А М(м)іністерство Ф(ф)інансів

Б Т(т)овариство Ч(ч)ервоного Х(х)реста

В К(к)итайська Н(н)ародна Р(р)еспубліка

Г А(а)дміністрація П(п)резидента У(у)країни

5. З великої літери треба писати прикметник у сполучі слів

А Д(д)амоклів меч В Ш(ш)експірівські сонети

Б Б(б)альзаківський вік Г Ш(ш)евченківська премія

6. З великої літери треба писати прикметник у словосполученні

А Ф(ф)ранківські рядки В Ф(ф)ранківські читання

Б Ф(ф)ранківська поема Г Ф(ф)ранківський стиль

7. Власну назву треба брати в лапки у варіанті

А станція Шепетівка В вокзал Дарниця

Б станція метро Хрещатик Г селище Східниця

8. Назву нагороди треба писати в лапках у варіанті

А орден Пошани В орден Свободи

Б орден Ярослава Мудрого Г орден За заслуги

9. Правил уживання великої літери та лапок дотримано в рядку

А цукерки «Пташине молоко», орден «Княгині Ольги»

Б Петра і Павла, Міністерство культури України

В Льодове Побойще, орден Почесного легіону

Г Володимир великий, Нобелівська премія

10. Правил уживання великої літери та лапок дотримано в рядку

А кав'ярня «Галицький штрудель», День Енергетика

Б Верховна Рада України, Народний депутат

В пансіонат «Бескиди», Софійський собор

Г Хмельниччина, сузір'я Молочний шлях

Практичне заняття № 9

з навчального предмета Українська мова

Тема Правила перенесення слів. Графічні скорочення. Контрольне есе про явище природи, що викликає найбільше захоплення й здивування

Мета заняття повторити правила перенесення слів, графічні скорочення; виправляти орфографічні помилки у писемному мовленні; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати повагу до рідної мови, а також відчуття її краси як основи естетичного виховання.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=DdNfKt-S0yw>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 10 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Твіттер — усесвітньо відомий «щебетун» Інтернету (англ. twitter — щебетун, to tweet — щебетати). Це соціальна мережа, про яку ви чули; щонайменше бачили цю синю пташечку.

Twitter — мережа з усіма скороченнями, сленгом, типовими помилками й невідредагованими думками. Це жива розмова, адже більшість твітів (= постів) є публічними й будь-хто може коментувати їх, долучатися до обговорення того чи того посту. Словом, шукаєте найсучасніший інтерактивний посібник із живої англійської мови (чи будь-якої іншої мови). Ось він — Твіттер.

Довжина постів Твіттера обмежена 140 символами (разом із пробілами). Це обмеження, як і будь-яке інше, сприяє креативу користувачів: нові скорочення, аббревіатури, хештеги...

А. Чим зумовлена велика кількість скорочених слів у постах Твіттера?

Б. За яким принципом ви скорочуєте слова?

Слова переносять за складами	
мо ло ко, Хар ків, ко мір ка, ку зня й куз ня	
Не можна	Можна

розривати сполучення дж, дз, якщо вони позначають один звук	ход жу, зад звеніти	хо джу, за дзвеніти, але над звичайний (бо д належить до префікса, а з — до кореня)
розривати сполучення йо, ьо	рай он, боль овий	ра йон, больо вий
відривати одну літеру від префікса або кореня	ро здивитися,	роз дивитися,
	розк ласти	роз класти
залишати в кінці рядка почат-	вогнет ривкий,	вогне тривкий,
кову частину другої основи, якщо вона не становить складу	короткост роковий	коротко строковий
залишати в рядку чи перено-	мил о, а ле,	ми ро, але,
сити одну літеру	е кономний	еко номний
відокремлювати м'який знак	солом 'яний,	солом' яний,
та апостроф від попередньої літери	галрка	галь ка
розривати аббревіатури, а також відривати від них цифри	НА ТО, С БУ, ТУ 134	НАТО, СБУ, ТУ-134

Можна розривати суфікси й літери, що позначають подовжені приголосні звуки:

недба|льство, недбаль|ство, недбальс|тво і недбальст|во; чита|ння і читан|ня.

Графічні скорочення

На відміну від аббревіатур, графічні скорочення вимовляють повністю, а скорочують лише на письмі: м — метр, кг — кілограм, обл. — область. Графічне скорочення треба писати з крапкою на місці пропущеної частини слова, при цьому зберігається написання великих і малих літер і дефісів, як і в повних назвах: півн.-сх. (північно-східний), півд.-зах. (південно-західний), Півн. крим. канал (Північнокримський канал), Півд.-Зах. залізниця (Південно-Західна залізниця). До найпоширеніших загальноприйнятих скорочень належать такі:

акад. — академік	до н. е. — до нашої ери
вид. — видання	о. — острів
гр. — громадянин	обл. — область
див. — дивись	оз. — озеро
ім. — імені	пор. — порівняйте
і т. д. — і так далі	р. — рік, річка
і т. ін. — і таке інше	рр. — роки
і под. — і подібне	с. — село, сторінка
напр. — наприклад	ст. — станція, століття
н. е. — нашої ери	т. — том

У стандартних скороченнях значень метричних мір крапки не ставлять: м — метр, мм — міліметр, см — сантиметр, год — година, хв — хвилина, га — гектар.

Не можна скорочувати слова на літеру, що позначає голосний звук, якщо він не початковий у слові, і на ь. Наприклад, слово селянський може бути скорочене так: сел., селян. і селянськ.

При збігові однакових приголосних скорочення треба робити після першої літери, що позначає цей збіг: ден. норма (не денн. норма).

При збігові двох (і більше) літер, що позначають різні приголосні, скорочення можна робити як після першої, так і після останньої літери цього збігу: власноруч, і власноручн. (власноручний), але тільки власні, (властивий), бо скорочення влас. можна трактувати по-різному: і власний, і властивий.

Якщо пропускають середню частину слова, то на її місці ставлять дефіс: р-н (район).

2. Позначте можливі місця перенесення в словах.

Суспільство, коштовності, народжувати, підземний, знаменник, УЦОЯО, Полісся, бульйон, мавпячий, серйозний, польовий, Забужко, СУ-15, піддашся, по-французьки, представник, готуймося, авіаносець, двоступеневий, мисливський, УНІАН, енергозбереження, південно-східний, віддзеркалення.

3. Скоротіть слова.

Умовні одиниці, 2 години 30 хвилин, книжковий, до нашої ери, 50 сторінок, родовий відмінок, Львівська область, доктор філологічних наук, у 50-х роках минулого століття, 7 гектарів, видавництво, інститут, сільське господарство, 200 гривень, кінотеатр, цього року, місто Краматорськ.

4. Прочитайте словникову статтю й відновіть скорочені слова, що є в тексті (усно).

АВАНГАРДИЗМ (фр. *avantgardisme*) — умовний термін на позначення загальних новаторських напрямів у художній культурі ХХ ст. Для них характерні прагнення докорін. Оновлення мистецької практики, пошук нових засобів виявлення форми та змісту творів, переоцінка духовних цінностей та нове сприйняття світу. Поняття «А.» не має однознач. тлумачення як щодо своєї естет. сутності (воно тісно переплітається з модернізмом, що є його найрадикальнішою гілкою; гол. ознака А., що заперечує фундам. основи реаліст. мист-ва, — нефігуративність в образотвор. мист-ві, антимелодизм у музиці, «дія поза логікою» у театрі тощо), так і щодо хронології, ідентифікації визначув. ним явищ: скажімо, у муз. культурі А. вважається явищем 2-ї пол. ХХ ст. (від серіалізму й алеаторики), в образотвор. мист-ві — усього ХХ ст. (від кубізму й абстракціонізму). Гол. ідентифікац. ознака кожного напрямку мист-ва А. — використання певної нововитвореної вираж. техніки (кубізм, абстракціонізм, сюрреалізм, поп-арт, пуантилізм, алеаторика, сонористика, «мінімальне мистецтво», «театр абсурду», гепенінг, летризм тощо). Народжений на хвилі анархістського антибуржуаз. протесту поч. ХХ ст., А. за кілька десятиліть набуває дедалі академічніших, стаціонарних способів самовтілення (студії електрон. музики; комп'ютерні графіка, музика, пластика та ін.); соц. мотиви, типові для раннього А., замінюються технократичними, перетворюючи мист-во на полігон самодостатніх експериментів із залученням найновіших наук.-тех. досягнень (електрозвукового та світлового синтезу, математичних моделей комбінаторики тощо). Водночас в остан. третині ХХ ст. активізувалося взаємопроникнення новатор. здобутків А. і засад реалістичних напрямів мист-ва: з одного боку, А. перетворюється на потужний технологічний резерв оновлення виражальних основ реалізму, а з іншого — використовує елементи неавангардист. мист-ва як додаткові барви власної виражальної палітри (колаж). Істор. наступником А. є постмодернізм (З «Енциклопедії сучасної України»).

5. Виконайте тестові завдання.

1. НЕПРАВИЛЬНО позначено місце перенесення в слові

А під|живлювати В подзьобаний

Б над|звуковий Г під|зеленити

2. НЕПРАВИЛЬНО позначено місце перенесення в слові

А нянь|ка В біль|ше

Б донь|ка Г пал|ьчик

3. НЕПРАВИЛЬНО позначено місце перенесення в слові

А бой|овий

Б кра|йовий

В зна|йомий

Г ра|йонний

4. НЕПРАВИЛЬНО позначено місце перенесення в слові

А зако|нний В перел|леш

Б завд|ання Г сповід|дю

5. Правильно позначено місце перенесення в слові

А перед|ушити В перед|часний

Б перед|умати Г перед|ражнити

6. Правильно позначено місце перенесення в слові

А ЛАЗ|-105

Б МА|ГАТЕ

В чотири|лапий

Г близько|східний

7. Правильно позначено можливі місця перенесення в обох словах рядка

А зми|ри|ти|ся, від|род|жу|ва|ти

Б бов|ва|ні|ти, пе|рес|ми|ку|ва|ння

В пол|тавсь|кий, ма|льов|ни|чий

Г під|ві|кон|ня, Лук|'ян|чук

8. Правильно позначено можливі місця перенесення в обох словах рядка

А про|фе|сорс|ький, Ми|ко|ла|йо|вич

Б во|сьми|гран|ний, усе|світ

В ві|сім|де|сят, зне|нац|ька

Г ве|сіл|ля, я|лин|ко|вий

9. Правильно зроблено скорочення в рядку

А 5 м. 10 см. (5 метрів 10 сантиметрів)

Б с.-госп. (сільськогосподарський)

В пошир, (поширений)

Г укра. (український)

10. Правильно скорочено слово в рядку

А пд.зах. (південно-західний)

Б 7 прим. (7 примірників)

В 16 сторі. (16 сторінок)

Г 25 кг. (25 кілограмів)

6. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Паркан

Нарешті йому вдалося купити ділянку. Гарне місце, біля річки. Досі не мав своєї землі. Батьки жили у квартирі. Він замолоду поневірявся по гуртожитках, винаймав помешкання, потім жив у тещі. І ось — свій клаптик. Сюрчать коники в траві, жаби кумкають у ямі, досягає алича. Увечері приходив, коли вже сутеніло, щоб сусіди не дивувалися. Сидів на поліні, прислухався до тиші, мріяв. Удома й на роботі говорив здебільшого про свою ділянку.

Найперше вирішив, що треба огородитися. Найняті люди копали рови, бетонували їх, устромляли арматуру. На фундаменті мурували з масивних блоків паркан. Спочатку два метри, але він вирішив, що краще два з половиною — для надійності.

Тепер він уже не ховався від стороннього ока. Був як за кам'яною стіною. Хоча колишнього затишку не було: трава столочена, дерева вирубані, озерце засипано. Будмайданчик. Щоб стіна не була сірою й глухою, вирішив прикрасити її згори декоративним дашком. На це витратив решту грошей. Тепер паркан сприймався помпезним і безглуздим на тлі молодого вербника. Дружина прийшла й заплакала. Тоді він узяв кредит і замовив розкішні ковані ворота та хвіртку. Але даремно. Яке страхітливе поєднання — ажурний орнамент під старовинну бронзу й довжелезна бетонна стіна. Випадкові перехожі з острахом намагалися зазирнути в шпарину: що там за муром.

Тоді він продав автомобіль і поштукатував паркан, пофарбував у зелений колір, щоб наблизити виглядом до природи. Але природа скидала листя — і паркан ядуче вбирав очі. Сусідів запитували, чи то не військова база. Дружина не розмовляла з ним, теща шипіла й мотала головою. Він і сам уникав розмов про свою ділянку. Зате говорили інші. Якось він підслухав розмову майстра з підсобником: «З цього матеріалу можна було хатину побудувати, гараж, ще й на літню кухню залишилося б...»

Одного дня він відніс до редакції [оголошення](#): «Продається ділянка в затишному місці біля річки. Огороджена». Зацікавлених виявилось багато. Приїжджали й розверталися, не заходячи у двір. Тільки один покупець сказав: «Я куплю ділянку, але знесіть паркан...» (За М. Дочинцем).

А. Згорніть підручник і перекажіть текст (письмово). За потреби перед переказуванням можете ще раз прочитати текст.

Б. Продовжте текст своїми роздумами про те, чому люди зводять високі паркани (обсяг — одна сторінка).

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Посередині, поняття, порядковий, разом, ринковий.

Б. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

7. 1. Позначте місця можливого перенесення слів з рядка в рядок і скоротіть їх.

Зразок. Державний університет — дер|жав|ний уні|вер|си|тет, держ. ун-т.

Педагогічний інститут, Броварський район, 5 гектарів, 60 квадратних метрів, кількість учнів, орудний відмінок, закрите акціонерне товариство, 60-і роки XX століття, Північноатлантичний хребет, південно-західний, професор Красуцький, озеро Синевир, дивіться на сторінці 17, 450 гривень 70 копійок, станція «Хрещатик», вулиця Саксаганського, річка Дніпро, 500 гектарів, модерновий, історичний, філософський, філологічний.

2. Законспектуйте матеріал про імпресіонізм (за підручником української літератури), використавши графічні скорочення.

Домашнє завдання:

Написати формальне есе на тему «Найпрекрасніше явище природи»

Практичне заняття № 10

з навчального предмета Українська мова

Тема Написання складних слів разом, окремо, з дефісом

Мета заняття повторити і поглибити знання про написання складних слів; формувати правописні вміння; удосконалювати уміння знаходити й виправляти орфографічні помилки у писемному мовленні; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати повагу до рідної мови, а також відчуття її краси як основи естетичного виховання.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=nKBPUssBHUI>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 10 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

1. Прочитайте слова й виконайте завдання.

синьо-жовтий
червоно-синій
жовто-зелений
жовтогарячий
червоногарячий
золотогарячий

А. У якій колонці слова позначають один колір, а в якій — поєднання двох кольорів?

Б. Сформулюйте правило написання прикметників, за яким їх записано у дві колонки.

2. Розглянути і записати таблицю

Написання складних слів	
РАЗОМ	
складні іменники	приклади
зі сполучними е, є, о, и та без них	землекоп, зброєносець, теплохід, спортзал

з іншомовними частинами авіа-, авто-, агро-, біо-, вело-, гідро-, екстра-, кіно-, лже-, макро-, мікро-, електро-, мілі-, моно-, мото-, псевдо-, соціо-, супер-, теле-, радіо-, фото- та ін.	авіасполучення, біоресурс, гідромасаж, макроекономіка, радіозв'язок, супергерой, телемарафон, фотоматеріал
з пів-, напів-, полу- (загальні назви)	півогірка, напіваавтомат, полумисок
з числівником або з дієсловом наказового способу	п'ятиповерхівка, століття, зірвиголова, перекотиполе
складні прикметники	приклади
утворені від складних іменників, які пишуть разом	газовидобувний (від газовидобування), лісостеповий (від лісостеп)
прикметник + іменник	лівобережний (від лівий берег), загальноосвітній (від загальна освіта) АЛЕ: усесвітньо-історичний
прислівник + (діє)прикметник без залежного слова	вищезгаданий, важкохворий АЛЕ: трохи вище згаданий
числівник + іменник	п'ятизірковий, семитонний
з кінцевою частиною - сотий, -тисячний, - мільйонний та под.	стотисячний, двохсотдвадцятип'яти- мільйонний
З ДЕФІСОМ	
складні іменники	приклади
протилежні або близькі за змістом слова	купівля-продаж, розтяг-стискач; батько-мати, хліб-сіль
прикладки після означуваного іменника й імена казкових персонажів	лікар-еколог, дівчина-красуня; Вовчик-Братик, Зайчик-Побігайчик АЛЕ: красуня дівчина

з іншомовними частинами міні-, максі-, міді-, унтер-, обер-, лейб-, екс-, віце-, прем'єр-, член-, штабе-, генерал-, контр-	міні-маркет, максі-спідниця, унтер-офіцер, віце-прем'єр-міністр, член-кореспондент, контр-адмірал, обер-майстер
складні одиниці виміру й проміжні сторони світу	кіловат-година, людино-день; норд-ост, зюйд-вест
назви рослин	любимене, брат-і-сестра, розрив-трава
власні назви з пів-	пів-Ялти, пів-Німеччини
попередня частина, якщо далі стоїть подібна	фото- і відеофайли, мото- і велоспорт
з першим словом, що підкреслює особливість, ознаку предмета, названого другим словом	дівич-вечір, жар-птиця, стоп-кран, козир-дівка
складні прикметники	приклади
утворені від складних іменників із дефісом	екс-президентський (від екс-президент)
утворені від рівнозначних слів (їх можна поєднати за допомогою і)	суспільно-політичний (і суспільний, і політичний), німецько-угорський (і німецький, і угорський) АЛЕ: хитромудрий, зловорожий
з першим компонентом на -ико, -іко	історико-філологічний, механіко-математичний
поєднання кольорів, смаків, відтінків	синьо-жовтий, кисло-солодкий, темно-червоний АЛЕ: жовтогарячий, червоногарячий, золотогарячий (один колір)
воєнно-, військово- + прикметник	воєнно-стратегічний, військово-морський АЛЕ: військовозобов'язаний (у ролі іменника)
ОКРЕМО	
суспільно + прикметник, якщо відповідає формулі «2-й компонент — для суспільства»	суспільно важливий (важливий для суспільства), суспільно корисний

	(корисний для суспільства)
прислівник + (діє)прикметник, якщо прислівник зберігає логічний наголос	абсолютно сухий, діаметрально протилежний, усесвітньо відомий
прикладки — видові назви, що стоять після пояснювального слова	ріка Дніпро, місто Київ АЛЕ: Дніпро-ріка, Київ-місто

3. Запишіть слова, знявши ризик.

Перекоти/поле, військово/полонений, бета/промені, лимонно/кислий, пів/Одеси, пів/відра, пів/озера, пів/юрби, унтер/офіцер, міні/футбол, екс/чемпіон, кримсько/татарський, навчально/виробничий, плодово/ягідний, тепло/хід, людино/день, жар/птиця, суспільно/необхідний, суспільно/вагомий, суспільно/історичний, західно/український, діаметрально/протилежний, Дністер/ріка, розрив/трава, Лисичка/Сестричка, вагоно/ремонтний, жовто/гарячий, хитро/мудрий, легко/атлетичний, морально/етичний, усесвітньо/відомий.

3. Запишіть слова у дві колонки: 1) разом; 2) з дефісом.

Шести/циліндровий, одно/денний, кисло/солоний, освітньо/виховний, науково/технічний, смагляво/лиций, озерно/болотний, теле/комунікації, корабле/будівник, темно/зелений, обер/майстер, авіа/сполучення, плоско/опуклий.

*3 перших букв виписаних слів складіть назви міст Сумської області.

4. Прочитайте текст і прокоментуйте написання слів із ризикою.

Властивості кольорів людина пізнає поступово. Вона вдосконалює та ускладнює свої уявлення, а потім для відкриттів добирає відповідні слова.

Візьмемо один з основних кольорів — червоний. Яка тепер велика в нього сім'я! Людина бачила неповторні барви якогось предмета й узагальнювала за допомогою назви цього предмета певний колір. Так з'явилися в мові назви видо/змін червоного кольору, своє/рідні його підвиди. Ці кольори берегла природа — і людина, відкривши їх, увічнила своє відкриття в слові.

Слово багрянний увібрало в себе дозрілість барвного осіннього подиху, згущеність червоного кольору: Багряні сережки вовчих ягід подібні до коштовних само/цвітів, що хтось розвішав на кущах (П. Конура). З прикметником багрянний взаємодіє його синонім пурпуровий, що позначає темно/червоний або яскраво/червоний колір із фіолетовим відтінком: Земля красувалася в рум'яних яблуках, янтарних динях, пурпурових помідорах (Л. Дмитерко).

Червоні буряки, які вирізняються темно/червоним забарвленням із синюватим відтінком, дали назву різно/видові червоного кольору — буряковому: Давид дивився, як молоток і молот місили червоний шмат заліза. Уже буряковий він, темнішає (А. Головка). Не відірвеш очей від стиглих темно/червоних вишень, що, хизуючись, вилискують на сонці. Тому й збагатився прикметник вишневий ще одним значенням — «темно/червоний, кольору стиглої темної вишні»: Нове плаття вишневого кольору... робило її ще привабливішою (О. Копиленко). І звичайно, не могла наша оспівана в піснях червона калина не принести до мовної скарбниці барв назву калиновий. Калиновий — це колір червоний, колір калинового соку або калинної ягоди. Напевно, полюблюєте ви й запашні темно/червоні ягоди малини. Колір стиглої малини нарекли малиновим'. Сукенки були з дешевої шерсті малинового кольору (І. Вільде).

І колір крові, уражаюче/червоний, багряний, передано в слові кривавий. Розжарене призахідне сонце забарвлювало весь світ символічним кривавим кольором (О. Довженко).

Розмаїття червоних барв покликала до життя слова рожевий, рум'яний, рубіновий.

На півдорозі від червоного до жовтого кольору зупинилося, застигло в українській мові слово рудий. Воно виражало колись значення «червоний», а потім його переосмислили. Це назва спеціального кольору, червоно/жовтого, що здебільшого стосується обличчя та волосся людини й рідше — шерсті тварини: Воронцов їхав деякий час, не реагуючи на Хомині слова, безпомічно кліпаючи рудими віями до сонця (О. Гончар) або: І тут дзвінко заіржав рудий кінь з білою зіркою на лобі (О. Донченко).

Людину вражали та вражають барви багатьох предметів, і вона завжди прагне передати словом своє зачарування й осмислення.

Манять нас пахощами й поєднанням барв квіти, квітучі дерева й чагарники. Зупинімося перед красою весняного бузку з великими кетягами світло/фіолетового запашного квіту. Погляньмо на волошку, що, чарівна й радісно/сумовита, заховалася в житі, щоб не чути тихого прокльону хлібо/роба за її бур'янову вдачу. Проте й зі своєї схованки вона перемовляється із сонцем і співає хвалу життю. Через те ми волошку любимо й зачаровані нею. Хіба ж тоді дивно, що від назв бузок і волошка ми утворили прикметники бузковий та волошковий, які звеличують відтінки фіолетової та синьої барв. У цих словах — нездоланність природи й краса рідної землі. Кольори бузку та волошки стали звичними, посилюлися дужістю слова й

характеризують інші предмети: Горять, міняться на очах сині, зелені, бузкові, оранжеві й бурштинові легкі осяйні хмарини (І. Микитенко) (За І. Вихованцем).

6. Виконайте тестові завдання.

1. Разом треба писати назву рослини

А розрив/трава

Б люби/мене

В нечуй/вітер

Г чар/зілля

2. Разом треба писати іменник

А агро/фірма

Б екс/директор

В міні/маркет

Г обер/майстер

3. З дефісом треба писати прикметник

А біло/сніжний

Б право/бережний

В хитро/мудрий

Г м'ясо/молочний

4. Разом треба писати прикметник

А електронно/обчислювальний

Б підзолисто/болотний

В лісопильно/стругальний

Г східно/слов'янський

5. З дефісом треба писати слово

А суспільно/небезпечний

Б суспільно/політичний

В суспільно/корисний

Г суспільно/важливий

6. Разом треба писати всі слова рядка

А ліво/бережний, електро/силовий, ремонтно/експлуатаційний

Б свіжо/зрубаний, нижче/підписаний, усесвітньо/відомий

В лимонно/кислий, тепло/обмінний, історико/культурний

Г чотири/зірковий, чорно/земний, кримсько/татарський

7. Разом треба писати всі слова рядка

А макро/економіка, гідро/трансформатор, віце/адмірал

Б авіа/перевезення, супер/маркет, псевдо/патріотизм
В мікро/схема, термо/білизна, максі/спідниця
Г моно/вистава, радіо/гурток, екс/чемпіонка

8. Разом треба писати всі слова рядка

А трудо/день, Непий/пиво, дівич/вечір
Б вербо/ліз, Перебий/ніс, людино/день
В носо/ріг, Убий/вовк, двадцяти/тонка
Г шлако/блок, гори/цвіт, дизель/мотор

9. З дефісом треба писати всі слова рядка

А Лисичка/Сестричка, Савур/могила, красуня/дівчина
Б художник/пейзажист, Харків/місто, жаднюга/вовк
В Зайчик/Побігайчик, Дніпро/ріка, учений/еколог
Г Вовчик/Братик, Сапун/гора, богатир/хлопець

10. Разом треба писати всі слова рядка

А пів/огірка, пів/миски, пів/Миргорода
Б пів/озера, пів/каструлі, пів/яблука
В пів/історії, пів/години, пів/Рима
Г пів/океану, пів/вікна, пів/Десни

6. Розгляньте світлину (автор Г. Герлічер) і виконайте завдання.

А. Доберіть до світлини заголовок.

Б. Опишіть зимовий пейзаж. Використайте опорні слова, знявши ризик та вставивши пропущені літери (п'ять-сім речень).

Опорні слова: чорно/білий, світло/сірий, біло/сніжний, моно/хромний, неймовірно/красивий, новорічно/різдв..яний, біл..ш/мен..ш.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Роздрібний, сантимéтр, свéрдло, серéдина, симетрі́я.

Б. Перегляньте експрес-урок «Святвечір чи Свят-вечір?» і перекажіть його.

III. Домашнє завдання:

Запишіть слова, знявши ризик.

Світло/синій, міні/завдання, авторсько/правовий, військово/зобов'язаний, воєнно/тактичний, суспільно/корисний, суспільно/небезпечний, суспільно/економічний, пів/вагона, пів/яблука, пів/Чернігова, пів/апельсина, дев'яти/тонний, південно/німецький, кримсько/ татарський, усесвітньо/відомий, лимонно/кислий, віце/президент, член/кореспондент, агро/ фірма, розтяг/стискач, лісо/степ, фізико/математичний, абсолютно/сухий, швидко/прочитаний,

зло/ворожий, альфа/промені, народно/поетичний, мовно/літературний, художник/
пейзажист, Львів/місто, ріка/Дніпро, хлопець/красень, свіжо/зрубаний, трохи
вище/підписаний, гідро/споруда.

Практичне заняття № 11

з навчального предмета Українська мова

Тема Складні випадки написання географічних назв. Читання тексту мовчки

Мета заняття повторити і поглибити знання про складні випадки написання географічних назв; формувати правописні вміння; удосконалювати уміння знаходити й виправляти орфографічні помилки у писемному мовленні; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати повагу до рідної мови, а також відчуття її краси як основи естетичного виховання.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=ULY27CXn7BY>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 10 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

— Як доїхати з Києва до Миколаєва?

— Найоптимальніший маршрут такий: Київ — Біла Церква — Умань — Вознесенськ — Нова Одеса — Миколаїв.

Звичайно ж, нова Одеса як нова копійка, а я все ж таки віддаю перевагу старому місту, де будинки хоч і потребують реставрації, але ж від них віє історією й романтикою.

А. Чому виділені слова в реченнях мають різне написання?

Б. Складіть речення зі сполуками слів Біла Церква й біла церква.

Українські географічні назви

Українські географічні назви на письмі треба передавати відповідно до вимови за нормами українського правопису: Бердичів, Дністер, Ковель, Кривий Ріг, Чорне море, Західні Карпати (гори), Ямпіль.

Треба розрізняти частини -поль (грецьк. polls — місто) і -піль (укр. поле) у назвах міст: Мелітополь, Сімферополь, Севастополь і Тернопіль, Крижопіль, Бориспіль.

Слов'янські географічні назви

Географічні назви слов'янських країн треба передавати на письмі так само, як і прізвища (див. § 43): Белово, Благовещенськ, Братськ, Брянськ, Братислава, Єсентуки, Йолкіно, Катовіце, Соловйово, мис Дежньова, річка Оленьок, Гаврилово, Липецьк, Перемишль, П'ятигорськ, Щецин.

У словах Росія, російський, Єсентуки приголосний с не подвоюється.

Іншомовні (неслов'янські) географічні назви

1. Іншомовні географічні назви зберігають подвоєні приголосні: Голландія, Апенніни, Марокко, Аппалачі.

2. Залежно від позиції та вимови в українській мові і, у (ігрек) передають літерами і, ї, и.

Літеру ї пишуть після голосного: Ізраїль, Каїр, Заїр.

Літеру и пишуть:

- у назвах на -ида, -ика: Антарктида, Флорида, Африка, Корсика;
- після ж, ч, ш, щ і ц перед приголосним: Вірджинія, Йоркшир, Сан-Франциско, Чикаго, Чилі;
- у буквосполученні -ри- перед приголосним (крім й): Велика Британія, Крит, Мавританія, Мадрид, Рим;
- після д, т і в деяких випадках згідно з традиційною вимовою (їх треба запам'ятати): Аддис-Абеба, Аргентина, Бразилія, Ватикан, Єгипет, Єрусалим, Китай, Кордильєри, Пакистан, Палестина, Сардинія, Сирія, Сицилія, Скандинавія, Тибет.

Літеру і пишуть:

- після приголосного перед голосним та я, ю, є, й: Оссіан, Австрія, Греція, Дієго-Гарсія;
- після приголосних, не згаданих у правилах на вживання и, і в кінці слова: Лісабон, Міссісіпі, Сочі, Нагасакі, Поті, Ніл, Сідней, Севілья.

Правопис складних і складених географічних назв

Окремо треба писати:

- поєднання прикметника з іменником: Біла Церква, Західна Європа, Зелена Гура, Стара Планина;
- географічні назви й родові поняття при них: Кавказький хребет, Скандинавський півострів, Фінська затока;

- поєднання іменника з порядковим числівником: Залісся Перше, Перше Садове, Гільча Друга.

Разом треба писати:

- поєднання іменника, прикметника або числівника з іменником за допомогою сполучного звука: Білопілля, Верболози, Індокитай, Старокостянтинів, Семигори, Трипілля, Ясногородка. АЛЕ: Австро-Угорщина, Азово-Чорномор'я;
- поєднання дієслова наказового способу з іменником: Вернигородок, Гуляйполе, Копайгород;
- назви з другою частиною -град, -город, -піль, -поль, -бург, -ленд, -пілс, -таун, -шир, -штадт: Красноград, Новгород, Крижопіль, Севастополь, Бранденбург, Кемберленд, Даугавпілс, Кейптаун, Йоркшир, Рудольштадт.

З дефісом треба писати:

- поєднання двох іменників або прикметника з іменником без сполучного голосного: Гвінея-Бісау, Глинськ-Загора, Кам'янець-Подільський, Пуща-Водиця;
- поєднання двох імен або імені й прізвища: Андрієво-Іванівка, Івано-Франківськ, Михайло -Коцюбинське;
- поєднання іншомовних компонентів — повнозначних слів: Аддис-Абеба, Буенос-Айрес, Чатир-Даг, Іссик-Куль;
- назви з першою частиною вест-, іст-, нью-, сан-, сайт-, Санкт-, сайта-, сент-, а також із кінцевими -ривер, -сіті: Вест-Індія, Іст-Лондон, Нью-Йорк, Сан-Франциско, Сант-Яго, Сент-Луїс, Санкт-Петербург, Фолл-Ривер, Атлантик-Сіті;
- назви з українськими або іншомовними службовими частинами мови: Новосілки-на-Дніпрі, Яр-під-Зайчиком, Франкфурт-на-Майні, Ріо-де-Жанейро, Па-де-Кале, Лас-Вегас, Лос-Анджелес, Ла-Манш, Бург-ель-Араб.

Географічні назви, що складаються з двох іменників або іменника та присвійного прикметника, треба відмінювати лише в другій частині: Аддис-Абеба — Аддис-Абеби, АддисАбебою; Орехово-Зуєво — Орехово-Зуєва, Орехово-Зуєвим. АЛЕ: Конча-Заспа — у Кончі-Заспі, Пуща-Водиця — у Пущі-Водиці.

Географічні назви, що відповідають конструкції «місто на якомусь місці», відмінюються лише в першій частині: Франкфурт-на-Майні — у Франкфурті-на-Майні; Новосілки-на-Дніпрі — у Новосілках-на-Дніпрі.

Географічні назви, що складаються з прикметника й іменника чи навпаки, відмінюються в обох частинах: Гола Пристань — Голої Пристані; Кам'янець-Подільський — Кам'янця-Подільського.

Не відмінюються географічні назви, що закінчуються на е (є), і (ї), о, у (ю). Туапсе, Улан-Уде, Капрі, Порт-Луї, Делі, Тбілісі, Глазго, Марокко, Баку, Кюсю.

2. Запишіть назви українських міст, знявши ризик і вибравши потрібну літеру з дужок.

Білгород /(Д,Д)ністровський, Шар/(Г,г)ород, Жовті/(В,в)оди, Гуляй/(П,п)оле,
Кам'янець/(П,п)одільський, Кривий/(Р,р)іг, Кам'янка/(Д,д)ніпровська,
Северо/(Д,д)онецьк, Новоград/(В,в)олинський, Старий/(С,с)амбір,
Ново/(У,у)країнка, Новгород/(С,с)іверський, Володимир/(В,в)олинський,
Горішні/(П,п)лавні, Івано/(Ф,ф)ранківськ, Кам'янка/ (Б,б)узька, Гола/(П,п)ристань,
Нова/(О,о)деса, Нова/(К,к)аховка, Корсунь/(Ш,ш)евченківський,
Могилів/(П,п)одільський, Новий/(Р,р)озділ, Уж/(Г,г)ород,
Переяслав/(Х,х)мельницький, Старо/(К,к)остянтинів, Сухо/(Д,д)ільськ,
Червоно/(Г,г)рад, Чорно/(М,м)орськ, Рава/(Р,р)уська.

3. Запишіть слова у дві колонки: 1) з подвоєними літерами на місці крапок; 2) без подвоєних літер на місці крапок.

Калькут..а, Мал..ага, Абу-Даб..і, От..ава, Хошим..ін, Рот..ердам, Ас..тана,
Бахчис..арай, Андор..а, Хірос..іма, Анкар..а, Ріо-де-Жан..ейро, Амстердам.., Ніц..а,
Ток..іо, Афін..и.

• 3 перших букв виписаних слів складіть назви відомих книжок.

4. Запишіть слова, уставивши на місці крапок літери и, і, ї.

Єг..пет, Г..бралтар, Тун..с, Мавр..танія, Кута..сі, Кр..т, Батум.. , Йоркш..р,
М..сс..с..п.. , Балт.ка, Атлант..да, С..дней, Мекс.ка, Венец..я, Ізма..л, Ч..каго,
В..рдж..нія, Ізра..ль, Алж..р, Ч..лі, Л..сабон, Гельс..нк.. , Н..цца.

5. Виконайте тестові завдання.

1. Звук [о], що позначений виділеною літерою, може чергуватися в назві міста

А вулиці Тернополя В поблизу Мелітополя

Б центр Севастополя Г околиця Сімферополя

2. Помилку допущено в написанні назви населеного пункту

А Улан-Уде В Пуща-Водиця

Б Гуляй-Поле Г Івано-Франківськ

3. Помилку допущено в написанні географічної назви

А Новоград-Волинський В Атлантик-Сіті

Б Сан-Франциско Г Кейп-Таун

4. Змінюється за відмінками слово

А Туапсе В Марокко

Б Тбілісі Г Салоніки

5. Літеру и треба написати на місці пропуску в слові

А С..dney В Л..сабон

Б Сев..лья Г Ваш..нгтон

6. Літеру и треба написати на місці пропуску в слові

А Монтев..део

Б Сард..нія

В Нагасак..

Г Берл..н

7. Літеру і треба написати на місці пропуску в слові

А Аргент..на В С..ц..лія

Б Пак..стан Г Соч..

8. Літеру і треба написати на місці пропуску в слові

А Корс..ка В Флор..да

Б Аркт..ка Г Адр..атика

9. Перша частина відмінюється в географічній назві

А Па-де-Кале

Б Лос-Анджелес

В Ріо-де-Жанейро

Г Франкфурт-на-Майні

10. НЕМАЄ подвоєння приголосних на місці крапок у слові

А Калькут..а

Б Єс..ентуки

В Гол..андія

Г Андор..а

6. Прочитайте текст і виконайте тестові завдання.

Жменя вишень

Паровий млин притулився до рудого горба, пахкав над селом чорним димом, шурхотів жорнами.

У млині вже багато літ орудував дядько Євдоким. Високий, незграбний, наче з жовтого воску зліплений, породжував насмішки дотепних вусанів, страхопудив малечу.

— Як будете вередувати, до дядька Євдокима відведу! — гримали мати на збитошних пущівірінків, котрі лящали на подвір'ї. — Мельник хутко з вас борошно змеле...

Лелечко, як то було лячно! Навіть дідька лисого так не страхалися, як того цибатого дядька, що день гйбів у млині. І нам миттю уявлялося: кине Євдоким нас у ківш, жорна перемелють наші кісточки, і не будемо вже гасати поза городами з коліщатками, не закрадатимемось у сусідські садки, не дратуватимемо індиків на подвір'ї старого Фоки... А мати рознесуть плач гіркий по всьому кутку, шукаючи-виглядаючи нас, хоча самі й спровадили до того ж страхопудного мірошника.

Недалеко від млина левада розкошувала розлогими вербами, лататтям, лепехою та ще чимось рясним і буйним, чого ми доти не знали. Попід вербами, між тим зіллям, тихо пливла вузесенька, наче шовкова ниточка, річечка, звивалася, переблискувала хвилями, воркувала під корчами. Казав Михалко, старший від нас, що та річечка впадає в ставок, який заховався між дуплистих яворів на Стадниці.

Щовесни, тільки-но зійде ніздрюватий сніг із городів, пригріє лагідне сонечко, зграйками випурхували із сонних обійсть дітлахи.

Скучивши за теплом, весняними ігрищами, пускали хвостатих зміїв над селом, бігали навперейми, гуляли ганчір'яними м'ячами в гилки. А мене з Михалком манила левада...

Якось надвечір, коли сонце сховалося за череду розгіллячених верб, ми з Михалком сиділи над сажавкою. Вода в копанці була та кою прозорою, що видно навіть, як чорні п'явки звивалися на дні, повзали якісь равлики, а маленькі жабенята кумедно перебирали ніжками, запливаючи від наших допитливих оченят у темнаві куширі.

Захопившись, не помітили, коли й підійшов дядько Євдоким. Власне, не підійшов, а при-човгав опорками, рудими-рудими, ніби ті лисиці, що бігали по дворах, полюючи на курей. Саме за лисиць спершу, було, сприйняв опорки мірошника Михалко, котрий звів очі догори, намілувавшись равликами в сажавці. Угледівши, як у зеленій осоці майнули ті дві гарячі звірюки, зойкнув з переляку. Коли очумався, скоропально випалив:

— Здрастуйте, дядьку Євдокиме!

Я зопалу аж підскочив на траві.

Той попервах нічого не відказав, мовчки втупився важкими очима в сажавку, як нам здалося, щось про себе поміркував, а тоді глухим, простудженим голосом прогугнявив:

— Здрастуй...

Сів навпочіпки, аж опорки йому злізли з босих ніг, уважно вивчав світ копаночки.

— І як воно ото буває в миру, — видихнув із волохатих грудей тих кілька слів мірошник.

Ми сиділи й мовчали. Боялися дядька Євдокима ще й досі... Хоча він нікому в селі зла не зробив, але оті материні залякування звучали в наших серцях, і ми з острахом спостерігали за дядьком.

— Отаке воно робиться... Кожне ж хоче жити, плодитися... І всякому треба когось боятися, — задумливо вів своє мірошник. — Подивіться-но, хлопці, як від жабки втікає якась комахка... Хе-хе-хе, жити, бачте, і вона, сердешна, хоче, а заступитися нікому... — Й очі дядькові запливли сльозами, він не соромився нас, витирав їх жовтою сухою рукою, шморгав сизим носом.

Посидівши з нами якусь часину, звівся на ноги, і надвечірній спокій розбудило голосне шелепання опорків у траві. Але невдовзі з-за куща вигулькнула цибата дядькова постать.

— Ото я забув, хлопці... — Євдоким пошпортався в глибокій кишені крамних штанів, які пахли мливом, простягнув нам щось у жмені. — Візьміть...

То були сухі вишні.

Ми відразу накинулися на них, мовби не вишні, а якісь нами не звідані досі заморські ласощі лежали в наших долоньках, родзинки, про які мріяла наша мати, коли пекла пиріжки з калиною.

— У мене в млині багацько вишень, — сказав дядько, дивлячись, як ми жадібно кутуляли ті ягоди. — Люди поназносили, а я ж сам... Приходьте в гості, хлопчики, розважите старого... — І так жалібно глянули на нас його добрі, як ми тепер розгледіли, очі, повиті серпанком невимовленої печалі. — Я вас молоти борошно навчу, людям добро робити навчу... (За Л. Куліїєм).

1. Мірошник — це синонім до слова

А бондар В мельник

Б кушнір Г стельмах

2. Гибіти — те саме, що й

А спати В очікувати

Б думати Г страждати

3. Цибатий — це

А м'який В довгоногий

Б молодий Г солонуватий

4. Опорки — це

А вишні В чоботи

Б комахи Г жабенята

5. Негативний образ дядька Євдокима в хлопців сформувався через

А непоказну зовнішність В застереження матері

Б складний характер Г дивну поведінку

6. У тексті НЕМАЄ

А опису пейзажу В дядькового портрета

Б опису інтер'єру Г діалогів між героями

7. Дядько Євдоким був зворушений до сліз

А неможливістю заступитися за слабшого

Б неймовірною красою рослинного світу

В цікавим і насиченим життям тварин

Г добротою й уважністю хлопців

8. Оповідачем у тексті є

А старий Фока

Б друг Михалко

В дядько Євдоким

Г хлопчик без імені

9. Установіть відповідність.

Слово	Значення слова
1 сажавка	А гра з м'ячем
2 левада	Б засохла гілка
3 кушир	В водяна кропива
4 гилка	Г штучна водойма
	Д присадибна ділянка

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Перегляньте експрес-урок «Хто такий бондарі» і розкажіть, чим діжка відрізняється від бочки.

Б. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

Домашнє завдання:

Знайдіть у мережі Інтернет інформацію про п'ять найбільших у світі міст, річок, морів, островів і гірських вершин. Запишіть їхні назви в зошит.

Напишіть формальне есе на тему «Яка вона — душевна краса?». Згадайте в есе дядька Євдокима (з оповідання Л. Куліша «Жменя вишень») і випадок із власного життя.

Практичне заняття № 12

з навчального предмета Українська мова

Тема Написання не, ні з різними частинами мови. МКР №1

Мета заняття повторити основні правила написання не, ні з різними частинами мови; формувати правописні вміння; удосконалювати уміння знаходити й виправляти орфографічні помилки у писемному мовленні; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати повагу до рідної мови, а також відчуття її краси як основи естетичного виховання.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=7T2k49dquIY>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 10 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

Написання не, ні з різними частинами мови.

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

Більшості професійних боксерів світу не здужати Олександра Усика й Василя Ломаченка.

Майк Тайсон відмовився від бою, бо нездужав через травму коліна.

А. Розкрийте лексичне значення виділених слів.

Б. Чому ці слова з не написано по-різному?

Написання не з різними частинами мови	
РАЗОМ	
правило	приклади
слова, що не вживаються без не	неук, недбалий, нехтувати
не + іменник, прикметник, прислівник = нове поняття (можна замінити синонімом)	нещастя (горе), нецікавий (нудний), недалеко (близько)
у складі префікса недо- зі значенням неповної міри ознаки, дії, стану	недопалок, недобачати (погано бачити), недочувати (погано чути)

не + дієприкметник у ролі означення без залежного слова	Я читаю не редагований текст. АЛЕ: Я читаю не редагований ніким текст.
ОКРЕМО	
не + іменник, (діє)прикметник, прислівник, якщо є протиставлення	не воля, а рабство; не теплий, а холодний; не позичений, а власний; не далеко, а близько
не + іменник, (діє)прикметник, прислівник у ролі присудка	Кпов людська не водиия ("Народна творчість). Твої слова не типі. Твір не перевірений. Надворі не холодно.
не + займенник, числівник, дієслово	Не ми вас запрошуємо. Проекти не узгоджено. Не знаючи броду, не лізь у воду (Народна творчість).
не + дієприкметник із залежним словом	Співа трава, ніким ще не зім'ята (Є. Маланюк).
не + дієслово з префіксом до-	Я не дочитав роман.

Написання ні з різними частинами мови	
РАЗОМ	
правило	приклади
із заперечними займенниками й прислівниками	ніхто, ніякий, нічий. АЛЕ: ні в кого, ні на якому, ні з чийм (у непрямих відмінках із прийменником); ніде, ніколи, ніяк, нітрохи
зі словами, що без ні не вживаються	нісенітниця, нікчемний, нівечити
ОКРЕМО	
якщо ні заперечує наявність дії, ознаки, предмета	ні ходити, ні бігати; ні добрий, ні злий; ні риба ні м'ясо

2. Прочитайте речення й прокоментуйте написання часток не і ні.

1. (Не)думано, (не)гадано забігла в глухомань, де сосни пахнуть ладаном в кадильницях світань. 2. І місячну сонату створив уже Бетховен. І тінь місяцехода вже зорям (не)чужа. 3. І я (не)я, і ти мені (не)ти. 4. Такої дивної отрути я ще (ні)коли не пила. 5. Це, може, навіть і (не) вірші, а квіти, кинуті тобі. 6. Іду в поля. (Ні)кого і

(ні)де. Півнеба захід — золото червоне. 7. Всі проти всіх, усі (ні)з ким (не)згодні. Злість рухає людьми, але у бік безодні (Л. Костенко).

3. Перепишіть речення, розкривши дужки й уписавши пропущені літери е та и на місці крапок.

1. Світ який — м..реж..во казкове!.. Світ який — (ні)краю, (ні)кінця! 2. Дай мені свій простір і (не)спокій, сонцем душу жадібну налий! 3. Мож..ш виб..рати друзів і дружину, вибрати (не)можна тільки Батьківщину. 4. На цвинтарі розстріляних ілюзій уже (не) має місця для могил. 5. Народ мій є! Народ мій завжди буде! (Ні)хто (не)п..р..креслить мій народ! 6. І розтинають ніч (не)вагому квадратні очі віконних рам. 7. Сім д..сятків дідові старому, сам (не)зчувсь, коли і відгуло... 8. (Не)мелодія — збур..на рана, (не)слова, а безжальні голки, тільки бачу (не)сині л..мани і (не)горді козацькі полки. А вв..жається там, біля шляху, на потоптаній кіньми траві жирний ворон, мов чорна папаха... 9. Назавжди, навіки полюбилися ніжні і замріяні пісні. В них дзв..ніло щастя (не)почате, радість (не)в..мовна і ж..ва... (В. Симоненко).

4. Випишіть слова, що без не не вживаються.

Не/щастя, не/досів, не/прочитати, не/веселий, не/воля, не/знаний, не/робство, не/звіданий, не/борак, не/чесно, не/щадно, не/роба, не/розуміння, не/подалік, не/погодитися, не/зводити, не/правда, не/мовля, не/впинний, не/земний, не/втямки.

• З передостанніх літер виписаних слів складіть ім'я та прізвище письменника, творчість якого ви вивчали в цьому навчальному році.

5. Виконайте тестові завдання.

1. Окремо з не треба писати слово у варіанті

А сторонитися не/другів

Б потрапити в не/волю

В за вікном не/года

Г не/щастя, а горе

2. Окремо з не треба писати слово в рядку

А не/сміливий вчинок

Б за не/повну годину

В її слова не/правдиві

Г не/залежна Україна

3. Окремо з не треба писати слово в рядку

А біля не/зачинених дверей

Б досі не/вивчений матеріал

В не/скорені народи Кавказу

Г не/оброблені дані досліджень

4. *Окремо з не треба писати слово в рядку*

А не/дочувати від народження

Б вони не/добачають змалку

В ти постійно не/досипаєш

Г я не/дочитав оповідання

5. *Усі слова з не треба писати разом у рядку*

А не/роба, не/гриби, не/хтувати

Б не/ук, не/ягоди, не/притомніти

В не/мовля, не/щастя, не/навидіти

Г не/забудка, не/вікно, не/тямитися

6. *Усі слова з не треба писати разом у рядку*

А спіткала не/доля, не/завершений урок, не/зводячи очей

Б вершина не/смаку, не/спокійна дитина, не/покоїти батьків

В робити щось не/хотя, не/змиті дощем слова, піду не/вдовзі

Г не/контрольована поведінка, не/мої речі, численні не/доліки

7. *Разом із не треба писати виділене слово в реченні*

А Невже фінал п'єси досі не/зіграний?

Б Тюльпани мають бути не/вирвані, а зрізані.

В Їдемо до не/добудованого замиського будинку.

Г Зібраний студентами матеріал не/систематизований.

8. *Разом із не треба писати виділене слово в реченні*

А Де є кохання, там не/може бути зради.

Б Не/можливо бути одночасно у двох місцях.

В Тяжко, коли не/можеш допомогти людині.

Г Не/можна забувати свого родоводу.

9. *Окремо з не треба писати виділене слово в реченні*

А Не/має щастя без любові.

Б Там не/має злагоди, де панує заздрість.

В Справжнє кохання не/має терміну придатності.

Г За дурною головою рукам і ногам не/має спокою.

10. *Прочитайте вірш.*

Минуле (1)не/вернуть,
(2)не/виправить минуле,
Вчорашнє — ніби сон,
що випурхнув з очей.

Як луки навесні
ховаються під мулом,
Так вкриється воно
пластами днів, ночей.
Але воно живе —
забуте й (3)не/забуте,
А час (4)не/зупиняється,
а молодість біжить,
І миті жодної
(5)не/можна повернути,
Щоб заново,
по-іншому прожити.
В. Симоненко

Разом з наступним словом треба писати не, позначене цифрою

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4
- Д 5

6. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Спочатку (не)зрозумілість — це добре

Я отримую багато листів від молодих людей із запитанням: «Як Ви робите відкриття?»

Я їм співчуваю. Те, що залишається в тобі від навчання в коледжі, має певні наслідки. Класна кімната — це чудове, але штучне місце: твоїм професорам платять за те, щоб вони звертали увагу на твої ідеї. Більше ніколи в житті в тебе (не)буде такої уважної публіки.

Скоро ти зрозумієш, що більшість світу (не)обов'язково буде перейматися тим, що ти думаєш. Звучить грубо, але це правда. Як говорить Стівен Пресфілд: «(Не)можна стверджувати, що люди злі чи жорстокі — просто вони зайняті».

Це добре, тому що ти захочеш привернути увагу лише після того, як зробиш щось справді хороше. Коли про тебе (не)знають, (не)має жодного тиску. Можна робити все, що завгодно. Експериментуй. Роби щось лише задля розваги. Коли ти (не)відомий для інших, (ні)що (не)відвертатиме твоєї уваги від удосконалення. (Ні)громадський імідж, якого треба дотримуватися, (ні)величезний рахунок, (ні)акціонери, (ні)листи від твого агента.

З тієї хвилини, як люди звернуть на тебе увагу, ти більше (ні)коли (не)матимеш цієї свободи, особливо після того, як тобі почнуть платити.

Насолоджуйся своєю (не)відомістю, поки можеш. Скористайся нею (За О. Клеоном).

Остін Клеон — автор бестселера «Кради як митець»

А. Прокоментуйте всі випадки написання слів з не і ні в тексті.

Б. Поміркуйте над тим, чи хочете ви стати відомою людиною. Розкажіть про всі недоліки й переваги життя публічних людей.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Перегляньте експрес-урок «Хто такий лимар?» і перекажіть його.

Б. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

ДО РЕЧІ...

Заперечні частки не і ні поети часто використовують у своїх творах. Зазвичай ці частки виражають твердість позиції ліричного героя, відхилення непотрібного.

Прочитайте поезію й переконайтеся в цьому.

Я хочу бути несамовитим,
Я хочу в полум'ї згоріть,
Щоб не жаліти за прожитим,
Димком на світі не чадіть.
Щоб не пекли дрібні образи,
Дрібненьку душу день при дні,
Я згоден вибухнуть відразу,
Не наче бомба на війні.
І диву дивному даюся,
Що з того користі катма:
Чомусь не лопаюся, не рвуся —
Напевне, капсуля нема.

В. Симоненко

Василь Симоненко

7. Перепишіть речення. Розкрийте дужки й розставте розділові знаки.

1. Сніг ллється й ллється з неба вже (не)перший день. 2. Лине борошно найтоншого помолу наче в (не)видних хмарах велетенський вітряк (не) стомлюється молоти на могутніх жорнових каменях зерно торішнього врожаю (Є. Гуцало). 3. Якщо (не)оброблений добре ґрунт — насіння змарноване (Народна творчість). 4. Мав поет талант до віршів (непозичений а власний (Леся Українка). 5. Багато в світі є стежок для тебе мій герою. Багато є іще книжок (не)читаних тобою (М.

Познанська). 6. До нічного пейзажу тулився (не)виспаний вітер (Ю. Андрухович). 7. Якщо земля любов'ю (не)зігріта то де ж у світі візьметься тепло? (І. Гнатюк). 8. (Ні)дід (ні)ми (не)розуміли прочитаного і це завжди хвилювало нас (О. Довженко). 9. Учений але (не)довчений (не)провчений (не)товчений (Народна творчість).

8. Виконати МКР №1

<https://moodle.krkm.dnu.edu.ua/mod/quiz/view.php?id=26469>

Практичне заняття № 13

з навчального предмета Українська мова

Тема Закінчення -у (-ю), -а, (-я) в іменниках родового відмінка однини чоловічого роду

Мета заняття Систематизувати та поглибити знання написання закінчень -у (-ю), -а, (-я) в іменниках родового відмінка однини чоловічого роду; удосконалювати вміння знаходити й виправляти морфологічні помилки у писемному мовленні; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати повагу до рідної мови, а також відчуття її краси як основи естетичного виховання.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

https://www.youtube.com/watch?v=Hg8_2Fma6kw

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Записати правила.

II. Виконати завдання.

I. Записати правила.

У **родовому відмінку однини** іменники II відміни мають закінчення **–а, -я** або **–у, -ю**.

Закінчення –а (у твердій і мішаній групі), -я (у м'якій групі) мають:

1. Назви осіб, власні імена та прізвища, персоніфіковані предмети та явища: *робітника, учителя, Семена, Дмитра, Франка, Коваленка, діда Мороза.*
2. Назви тварин і дерев: *вовка, ведмедя, дуба, граба, ясеня.*

Закінчення –у (у твердій і мішаній групі), -ю (у м'якій групі) мають:

- 1 Назви речовин, матеріалів: *азоту, бальзаму, гіпсу, піску, граніту, кисню.*
2. Збірні поняття: *ансамблю, батальйону, каравану, саду, парку, чагарнику, кущових і трав'янистих рослин: барвінку, гороху, звіробою,*

3. Назви предметів: <i>малюнка, олівця, ножа, портфеля</i>. 4. Назви населених пунктів: <i>Києва, Святошина, Харкова, Лондона</i>. Примітка. Закінчення <i>-у, -ю</i> вживаються у складених назвах, другою частиною яких є іменник, що в родовому відмінку звичайно має закінчення <i>-у (-ю)</i>: <i>Кривого Рогу, Зеленого Гаю</i>. 5. Інші географічні назви із суфіксами присвійності <i>-ов, -ев(-єв), -ин (-їн)</i> та із наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі: <i>Пирятин, Тетерева, Дінця, Дніпра</i>. 6. Назви мір довжини, ваги, часу тощо: <i>метра, кілограма, тижня</i> (але <i>року, віку</i>); назви місяців і днів тижня: <i>вівторка, листопада</i> (але <i>листопаду</i>, якщо це назва процесу), назви грошових знаків: <i>гроша, карбованця, червінця, долара</i>; числові назви: <i>десятка, мільйона</i>. 7. Терміни іншомовного походження, геометричні фігури та їх частини: <i>атома, радіуса, ромба</i>, а також українські за походженням слова-терміни: <i>відмінка, іменника, числівника</i>, але <i>виду, роду, складу, синтаксису</i>.	<i>очерету</i>. 3. Назви будівель, споруд, приміщень: <i>заводу, вокзалу, каналу, метрополітену, палацу</i>, але (переважно з наголосом на закінченні): <i>гаража, бліндажа, куреня, млина, хліва</i>. 4. Назви установ, закладів, організацій: <i>комітету, університету, клубу, штабу</i>. 5. Переважна кількість слів із значенням місця, простору: <i>краю, байраку, лиману, яру, абзацу</i>, але <i>горба, хутора, ліска, ставка, ярка</i> (із суфіксом <i>-к-</i>). 6. Явища природи: <i>вихору, вогню, інею, морозу, туману, холоду</i>. 7. Назви процесів, станів, властивостей, ознак, явищ суспільного життя: <i>екзамену, грипу, достатку, експорту, конфлікту, крику</i>. 8. Терміни іншомовного походження: <i>синтезу, епосу, роману, стилю, сюжету</i>. 9. Назви ігор і танців: <i>вальсу, футболу, хокею</i>. 10. Назви річок, озер, гір, островів: <i>Дунаю, Дону, Єнісею, Рейну, Байкалу, Уралу</i>.
--	---

II. Виконати завдання.

1. Подані іменники поставити у формі родового відмінка однини.

Харків, Париж, Нью-Йорк, Луцьк, Тернопіль, Червоний Став, Широкий Яр, Дністер, Іртиш, Остер, Дон, Дунай, Світязь, Афганістан, Китай, Донбас, Кавказ,

кінь, пес, ясень, клен, Вітер, Мороз, місяць, тиждень, вівторок, карбованець, долар, сектор, атом, трикутник, прикметник, пісок, сир, спирт, квас, оркестр, хор, щавель, ячмінь, сад, канал, коридор, млин, уривок, яр, комітет, абзац, яр, міраж, момент, спосіб, хист, альманах, фейлетон, живопис, поштовх, танець, гопак, теніс, баскетбол, родовід, рукопис, успіх, пароплав, запис, приклад.

2. Переписати, подані в дужках іменники ставлячи в потрібній формі. Позначити в словах орфограму “букви а, я, у, ю в родовому відмінку однини іменників другої відміни”.

Якщо нема (дощ), нехай хоч сніг буде. Праця з (камінь) вогонь видобуває. Кому до чого, а ковалеві – до (вогонь). Без (молот) – не коваль, без (плуг) - не орач. Молот без (шум) роботи не знає. Бик (тютюн) не нюхає. Сварив заєць (вовк), тільки вовк того не чув. Смола до (дуб) не пристає. Собака вартий свого (корм). Добро пожалувати мимо наших воріт (борщ) сьорбати!

Народна творчість.

3. Переписати, вставляючи пропущені букви.

I. Душі народ.. гл..бина відкрилася усім. (М.Рильський.) Краю мій ти краю, хвилями Дуна.. я лелію зір. (В.Сосюра.) Нам з тобою до Берлін.. був наказ ж..вим дійти. (Д.Луценко.) Сім'я сіла в..черяти коло порог.. надворі. (І.Нечуй-Левицький.) В блакитну хустку дим.. пов'язалась хата. (Є.Гуцало.) Вічний саде мій без л..стопад..! (Л.Костенко.) Плив наді мною хмари темний лик, нагадуючи Перун.. з бетон.. . (Д.Павличко.) Плющ.. обійми гублять силу дуб.. . (Леся Українка.) Довіку з..мля не зазнала-бо ця такого бе..крайного вітр..! (О.Ольжич.) Сталагміти – колоні, що утворюються з відкладень карбонату кальці... (З підруч.) Синь Таджикистан.., даль Азербайджан.., Грузії краса! (В.Сосюра.) Відчувши в грудях спільну рану, устав пастух з Узбекистан.. . (М.Рильський.)

II. Скільки мед.. у кожному слові наточили ми для дівчат! (В.Симоненко.) Візьми, сестро, піск.. в жменю, посип, сестро, по камен... (Нар.творч.) Мій труд важкий кладе сліди, щоб взяти й з кремен.. води! (А.Малишко.) Алмаз – проста, але рідкісна форма вуглец... (З підруч.) Коли ж грош.. не вистачить за смуток, з душі любистк.. вирву свіжий жмуток. (Є.Гуцало.) Р..балки набрали сухого очерет.., збудували отаманський курінь. (І.Нечуй-Левицький.) Я був наче п'яний од духу дикого полин.., що залляв скелі і напоїв повітря своїм диханням. (М.Коцюбинський.) Падають п..люстками дні з букет.. ж..ття. (М.Осадчий.) Мене до тебе пр..несе з

папер.. зроблений літак. (Д.Павличко.) Струною сніг.. білий вітер грає.
(П.Перебийніс.) І на пласі циферблат.. стрілка зблискує м..чем. (П.Перебийніс.) У
нетрях тенет Інтернет.. вже вірус кохання проріс. (Ю.Каплан.)

III. Він і з пух.. мури зв..де. Він з піск.. мотузки суче. Біля вогн.. віск не
влежить. Біля мурашник.. гр..бів не шукають. Утікав від вовк.., а натрапив на
ведмед... Вміючи, п..чуть хліб і з камен... На полювання б..ри хліб.., скільки
донесеш. Борщ без каші удовець, а каша без борщ.. удова. Ликом пастернак.. не
викопаш. Осот і лобода – для льон.. біда. Купив хрон.. до лимон.. . Де багато
бур'ян.., там мало талан.. . Хто шаг.. не б..реже, той і карбованц.. не вартий. Учений
без діла – хмара без дощ... Без труд.. росте лише лобода. Від міцного оцт.. й посуд
тріскається. Журба вас ножем під серце, а ви їй – під ніс перц.. .

Народна творчість.

IV. Нема кра.. без звича.. . Від жар.. й камінь трісне. Проти вітр.. піском не
посиплеш. Як дощ.. не буде, то й оч..рет не виросте. Не тільки сніг.., що у вікні, бо
за вікном ще більше. Батог.. з піск.. не спл..теш. Батогом обух.. не пер..б'єш. Від
вогн.. тікаю, а у воду стр..баю. Вискочив, як Кузьма з мак... Вхопив, як шилом
борщ.. налив. Не тоді до млин.., як хліб.. нема. Закрутив носом, наче тертого хрон..
понюхав. Замахнувся на л..сицю, а вовк.. вдарив. Говорить, як з рукав.. сипле.
Говорить, наче хліб.. три дні не їв.

Народна творчість.

**4. Переписати, на місці крапок уставляючи пропущені букви. Позначити в
словах орфограму “букви а, я, у, ю в родовому відмінку однини іменників
другої відміни”.**

I. Хороша голка без господар.. не залишиться. Знати звір.. по його кігтях. Для
доброго бджоляр.. немає поганого року. Добрий кінь – мрія лицар... Поле не любить
п'яницю і ледар... На комар.. - з гарматою. Собака жайворонка ловив, а господар..
загубив. Злидар злидар.. бачить віддаля. Прирівняв слона до комар...

Народна творчість.

II. Переможні походи перших руських князів Олег.., Ігор.., Святослав.. до
Візантійської імперії та інших держав засвідчили появу на сході Європи нової
потужної політичної сили. (З підручн.) Не славте кобзар.. словами золотими,
дзвенить йому хвалу його тридцятиструнна. (П.Куліш.) Слово – це могутня зброя
трудоар.., бійця, героя. (М.Тарновський.) Усьому світові відоме ім'я балетмейстер.. і
танцівника киянина Сержа Лифар.., який понад тридцять років очолював балет

паризького театру “Гранд Опера” та Французьку академі. Танцю в Парижі. (З журн.) Такі бувають рани, що нема на них бальзам.., що нема на них завоїв, окрім панцир.. твердого. (Леся Українка.) Лунає наказ: “Бунтар.. закувати!” Та духу бунтарського годі зламати. (М.Тарновський.)

III. В печі вогонь. Він блиском янтар.. ліг на мольберт. (Д.Паламарчук.) Коли мати привела до неї знахар.., Маруся сиділа під старими липами, похнюпивши голову. (П.Куліш.) Нічогісінько не можна було вгадати по замкнутому обличчю секретар... (О.Гончар.) Не треба! Не треба! Не треба читати мені буквар..! залиш мені правду про час твій і тебе без дріб’язку, без “ура”.(В.Симоненко.) Чим тобі посол наш гірше куховар..? (Олександр Олесь.) Сині очі в косаря, золоті покоси. (В.Сосюра.) Хотіла мене мати за гончаря дати. (Нар.творч.) Летіло, наче іскри з димар.., пожовкле листя. (Д.Павличко.) Одлинув день за обрії янтарні, мов зірваний листок з календар.. . (В.Сосюра.) Та не міг я із теплої хати снігур.. у пільму випускати. (П.Перебийніс.) І стали дні, немов пісні, як перший шум од крил Ікар... (В.Сосюра.)

5. Розкрити значення фразеологізмів, звернувшись за потреби до словника. З’ясувати походження фразеологізмів. Визначити орфограми у виділених словах.

Воскресіння *Лазаря*; співати *Лазаря*. Під діда *Щукаря*. Запустити *пазурі* в печінку. Гнати з храму *крамарів*.

Практичне заняття № 14

з навчального предмета Українська мова

Тема Особливості кличного відмінка. Творення й відмінювання імен по батькові. Усний переказ тексту

Мета заняття повторити систематизувати знання про особливості творення кличного відмінка; розглянути правила написання імен по батькові; удосконалювати уміння знаходити й виправляти морфологічні помилки у писемному мовленні; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати повагу до рідної мови, а також відчуття її краси як основи естетичного виховання.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=4vJ40V118vM>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Виконати з завдання

1. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

Розмова закоханих по телефону:

— Доброго ранку, Валеріє! Сьогодні йдемо в кіно?

— Привіт, Валерію! Аякже! Залюбки!

А. Хто поставив запитання — хлопець чи дівчина?

Б. Як ви визначили стать людей, які спілкуються?

Кличний відмінок використовують у звертанні до людини (Олю, татку, пане), тварини (вовче, Пірате), рідше — до неістоти (О слово рідне!).

закінчення	правило	приклади
Чоловічий рід		
-е	більшість безсуфіксних іменників твердої групи	Боже, Богдане, голубе, вовче, Дніпре, Києве, Олеже (й Олегу), Петре. АЛЕ: діду, сину, тату
	деякі іменники на -ець (-єць)	хлопче, молодче, шевче, кравче. АЛЕ:

		Швецю, Кравцю
	власні назви мішаної групи, а також загальні з основою на -р і -ж	Буше, Довбуше, Дороше, пісняре, тесляре, школяре, стороже
	іменники із суфіксами -ик-, -ок-, -к(о)	батьку, будівельнику, критику, хлопчику, синку, татку
-у	іншомовні власні назви на г, к, х	Джеку, Жаку, Людвігу, Рюрику, Фрідріху
	іменники мішаної групи (крім основ на -р і -ж)	викладачу, глядачу, керманичу, товаришу, читачу
	іменники на -ець (-єць)	бійцю, добровольцю, знавцю, мудрецю, китайцю, українцю
-ю	іменники м'якої групи	Валерію, ведмедю, кобзарю, коню, краю, лосю, перукарю, Сергію, ясеню
-о	іменники на -а	воєводо, Микито, Миколо, Олексю, старосто
Жіночий рід		
-о	іменники твердої групи	Валентино, Галино, дружино, мамо, Одесо, сестро, Україно
-е (-є)	іменники м'якої та мішаної груп	Валеріє, воле, круче, Маріє, мріє, Надіє, площе, редакціє, теще
	іменники з нульовим закінченням (III відміна)	Любове, ноче, радосте
-ю	іменники м'якої групи із значенням пестливості	бабусю, доню, Галю, матусю, Надю, Олю, Олюню. АЛЕ: Насе, Катре, Мотре

1. У множині форма кличного відмінка збігається з формою називного (ісестри, учні), окрім іменника панове (у називному відмінку — пани).
2. У звертаннях, що складаються з імені та імені по батькові, обидва слова треба ставити у форму кличного відмінка: Арсене Григоровичу, Вікторіє Миколаївно. Так само в кличному відмінку треба писати обидва компоненти в поєднанні: 1) двох загальних назв; 2) загальної та власної назви, окрім прізвищ: пане полковнику, пані лікарко; друже Іване, брате Сергію. АЛЕ: боксере Кличко, професоре Бойчук.
3. До неістот зазвичай звертаються в поетичних творах як до персоніфікованих образів (у риторичних фігурах) або як до героїв казки, байки чи п'єси: Повій, вітре,

на Україну, де покинув я дівчину (С. Руданський); Ну, Хлібе, ця клітка? (М. Метерлінк).

4. Прикметники й займенники в поширених звертаннях треба вживати у формі називного відмінка: Зоре моя вечірняя, зійди над горою... (Т. Шевченко).

2. Поставте іменники у форму кличного відмінка однини.

Віталій, Віталік, Віталія, солдат, лисиця, Харків, архітектор, бабуса, Ганна, Олюня, Адам, Лук'ян, поштар, листоноша, товариш, сторож, Георгій, Григорій, Григир, каменярь, кравець, молодець, знавець, литовець, олень, Анастасія, Аркадій, Тарас, Микола, Миколай, Марія, клен, земля, учитель, учителька, киянин, львів'янка, орел, дівчина, хлопець, жінка, чоловік, котик, глядач, Антон, Антоніна, грабіжник, депутат, посол.

ЗАУВАЖТЕ!

Іноді форма кличного відмінка звучить неприродно: шановний пане после (від пан посол). У такому разі як виняток можна використати форму називного відмінка: шановний пане посол.

3. Запишіть іменники у формі кличного відмінка однини у дві колонки: 1) із закінченням -е (-є); 2) із закінченням -ю.

Ганнуся, Ксенія, Офелія, Анатолій, поезія, Наталя, Натуся, Овідій, Ефіопія, Наталія, гортензія, Валя, Англія, естонець, Гренландія, розмай, енергія, надія.

• 3 перших літер виписаних слів складіть назви міст Європи.

4. Утворіть звертання за допомогою сполук слів за зразком.

Зразок: пан полковник — Слухаю, пане полковнику!

Брат Сергій, пан професор, пані Світлана, доцент Юрченко, надзвичайний посол, Григорій Ілліч, подруга Галя, товариш лейтенант, друг Денис, колега Семененко, пан Президент.

ДО РЕЧІ...

Хоча чинний «Український правопис» подає написання в кличному відмінку Ігоре, проте мовознавці радять уживати в цій формі закінчення -ю: Ігорю. Через це в сучасних словниках натрапляємо на різні написання: то Ігоре, то Ігорю. Сумнівні або паралельні написання слів (Ігоре — Ігорю, Свят-вечір — Святвечір, надкісниця — надкістниця та под.) автори тесту ЗНО оминають.

5. Виконайте тестові завдання.

1. Закінчення -у у формі кличного відмінка має іменник

- А Дмитро В вовк
Б Петро Г син

2. Закінчення -є у формі кличного відмінка має іменник

- А Вікторія В жриця
Б Олексій Г земля

3. Закінчення -ю у формі кличного відмінка має іменник

- А магнолія В Сергій
Б каменярь Г Лідія

4. Закінчення -о у формі кличного відмінка має іменник

- А народ В Микита
Б Дніпро Г Альберт

5. Помилку у творенні форми кличного відмінка допущено у варіанті

- А Олю, коню, Олексію В голубе, ведмеде, Юрію
Б матусю, лосю, Агнесо Г школяре, Павле, містере

6. Помилку у творенні форми кличного відмінка допущено у варіанті

- А земле, Галю, Іване В хлопче, Валю, честе
Б тесляре, Надю, Яно Г Львовє, татку, Настю

7. Помилку у творенні форми кличного відмінка допущено в рядку

- А знавцю, шевцю, книго
Б тесляре, стороже, Агніє
В Назаре, Назарчику, дубе
Г Віолетто, любовє, Генріху

8. Помилку у творенні форми кличного відмінка допущено у варіанті

- А Євген — Євгене В Наталія — Наталіє
Б Наталя — Наталю Г Євгенія — Євгенію

9. Помилку у використанні форми кличного відмінка допущено в рядку

- А пане професоре
Б Тетяно Петрівно
В боксєре Кличку
Г друже Максимє

10. Помилку у використанні форми кличного відмінка допущено в рядку

- А доцентє Глущук
Б товаришко Інно
В Богдано Іванівно
Г пане полковник

6. Складіть по одному реченню з побажаннями для кожного учня вашого класу з нагоди дня народження. Використайте звертання за зразком.

Зразок

Дорога Олюню, бажаю тобі сонячного настрою!

Шановний Богдане, хай перемоги у футбольних матчах ніколи не покидають тебе!

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Перегляньте експрес-урок «З днем (чи Днем) народження?» і перекажіть його.

Б. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

7. 1. Запишіть іменники у формі кличного відмінка однини.

Маляр, слоник, Тетяна, Олександр, груша, Геннадій, Олександра, син, Лідія, Костя, Костянтин, Ірина Геннадіївна, Степан Семенович, генерал, Євгенія, шлях, соловейко, Федір, матуся, Вітя, товариш, Руслан, Руслана, столяр, Соломія, дід, Василь, грибник, школа, Лілія, аматор, Амалія, товаришка, Маруся, Христина, Христя, викладач, Матвій, газетяр, тато, богиня, Володимир, президент, край, Марина, мандрівник, спортсмен, Юрій, кицюня.

2. Випишіть із «Легенди про вічне життя» І. Франка всі звертання. Підкресліть ті, що вжито не в кличному, а в називному відмінку. Поміркуйте, чому автор використав у підкреслених звертаннях форму називного відмінка.

ТВОРЕННЯ Й ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕН ПО БАТЬКОВІ

Ім'я по батькові є обов'язковим елементом повного імені, яке вживають в офіційних документах. Утворюють імена по батькові за допомогою суфіксів: -ович (рідше — ич, -іч), -івн(а).

Імена по батькові	Суфікс	Приклади
чоловічі	-ович	Іван + -ович = Іванович Сергій + -ович = Сергійович
жіночі	-івн(а)	Іван + -івн(а) = Іванівна Сергій + -івн(а) = Сергіївна (Сергі[й]вна)

1. Запам'ятайте творення таких імен по батькові: Григорій — Григорович, Григорівна; Яків — Якович, Яківна; Ілля — Ілліч, Іллівна.

2. Від імен Хома, Лука, Сава, Кузьма й Микола утворюються паралельні форми: Хомич і Хомович; Лукич і Лукович; Савич і Савович; Кузьмич і Кузьмович; Миколович і Миколайович.

3. Чоловічі імена по батькові мають закінчення іменників II відміни мішаної групи, а жіночі імена по батькові — I відміни твердої групи.

Відм.	Чоловічі імена по батькові	Жіночі імена по батькові
Н.	глядач, Петрович	весна, Петрівна
Р.	глядача, Петровича	весни, Петрівни
Д.	глядачу, Петровичу	весні, Петрівні
Зн.	глядача, Петровича	весну, Петрівну
Ор.	глядачем, Петровичем	весною, Петрівною
М.	(на) глядачу, (на) Петровичу	(на) весні, (на) Петрівні
Кл.	глядачу, Петровичу	весно, Петрівно

1. Від поданих імен утворіть і запишіть чоловічі й жіночі імена по батькові.

Авксентій, Альберт, Анісій, Борислав, Валентин, Валерій, Гаврило, Георгій, Геннадій, Дмитро, Єгор, Захарій, Ілля, Кузьма, Лука, Лаврін, Лев, Мирон, Мусій, Павло, Родіон, Сава, Терентий

2. Утворіть жіночі імена по батькові й запишіть їх у дві колонки: 1) з -івн(а); 2) з -ївн(а).

Григорій, Валерій, Леонтій, Анатоль, Федір, Андрій, Ілля, Дорофій, Анатолій, Яків.

• 3 перших букв виписаних слів складіть жіночі імена.

3. Перепишіть текст, уставивши, де потрібно, пропущені літери й розставивши розділові знаки.

Козацький гумор

У товаристві козаків понад усе цінували сміливіс..ть кмітливіс..ть добре сер..це і звичайно ж почут..я гумору яким було пронизан..е все жит..я Січі. Відомий дослідник козацтва Дмитро Яворницький писав Природні якості властиві справжньому козакові були умій..я майстерно розповідати підмічати смішні риси в інших і передавати їх у жартівливому тоні.

Цією рисою запороз..ких козаків частково пояснюють..ся й дивні пр..звис..ка котрі вони давали новачкам які приходили на Січ Непийпиво Лупиніс Загубиколесо Задерихвіст тощо. Людину малого зросту вони жартуючи називали Махиною

великого зросту Малютою шибеника Святош..ю. Хто спалив курінь той Палій а хто подібний до перепічки той Корж.

Запорожець умів посміятися з ворога зі смерті із самого себе завжди охоче кепкував із товариша. І це був сміх вільної людини бо як відомо раби й пр..гноблен..і не дуже охочі до сміху (За матеріалами Інтернету).

5. Виконайте тестові завдання.

1. Помилку допущено в написанні імені по батькові

А Антонович

Б Олексійович

В Григорійович

Г Володимирович

2. Помилку допущено в написанні імені по батькові

А Ілліч

Б Савович

В Ігоревич

Г Олегович

3. Помилку допущено в написанні імені по батькові

А Яківна В Сергієвна

Б Петрівна Г Андріївна

4. Помилку допущено в написанні імені по батькові

А Іллінічна В Назарівна

Б Артемівна Г Трохимівна

5. Помилку в написанні імені по батькові допущено в рядку

А Хомич, Хомівна

Б Львович, Львівна

В Кузьмич, Кузьмівна

Г Орестович, Орестіївна

6. Помилку в написанні імені по батькові допущено в рядку

А Григорович, Григоріївна

Б Леонідович, Леонідівна

В Сазонович, Сазонівна

Г Арсенович, Арсенівна

7. Помилку в написанні імені по батькові допущено в рядку

А Михайлович, Михайлівна

Б Опанасович, Опанасівна

В Богданович, Богданівна

Г Юрійович, Юр'ївна

8. Помилку в написанні імені по батькові допущено в рядку

А Вячеславович, Любомирович

Б Зіновійович, Анатолієвич

В Миколайович, Захарович

Г Вітольдівич, Зорянович

9. Помилку в написанні імені по батькові допущено в рядку

А Мстиславівна, Микитівна

Б Мартинівна, Несторівна

В Мусіївна, Матвієвна

Г Олегівна, Пилипівна

10. Помилку в написанні імені по батькові допущено в рядку

А Шановний Ростиславе Григоровичу!

Б Вельмишановний Яне Борисовичу!

В Дорога Єлизавето Володимирівно!

Г Фещенко Жанно Ярославівна!

ДО РЕЧІ...

Традиція називати особу за її батьком сягає праслов'янських часів. Імена по батькові віддавна використовували через язичницьке табу на особове ім'я. Тому до близьких зверталися алегорично: син такого-то, дочка такого-то. Традицію ідентифікації особи без згадування її імені відображено в літописах, а також у «Слові про похід Ігорів»: справді, власне ім'я Ярославни жодного разу не згадано у творі.

6. Прочитайте текст і виконайте завдання.

З історії іменотворення

Своєрідний та цікавий процес творення й уживання особових імен у західноєвропейських народів. Новонароджений у день хрещення діставав не одне особове ім'я, а два, три, а часом ще більше. (Цей звичай, можливо, — продовження античної традиції найменування, за якою людина могла мати впродовж свого життя чимало імен, наприклад, Гай Юлій Цезар Октавіан Август). Дослідники зазначають, що в деяких країнах, наприклад в Іспанії та Португалії, кількість імен маляти залежить від соціального становища або й титулу його батьків. Звичайному дворянину-ідальго дозволяється мати шість особових імен, дворянам-грандам — дванадцять, а найвищим сановникам — досхочу. Навіть дружина всесвітньо

відомого художника Гойї офіційно підписувалася такими (ще не всіма) іменами: Марія дель Пілар-Тереза-Каєта-на-Фелція-Луїза-Каталіна-Антоніна-Ізабелла, у житті, проте, її називали просто Каєтана. Ще більше імен мають японці.

По кілька імен мали колись та ще й тепер деякі мешканці України. Один із чудових українських поетів-ліриків Антонич мав їх два: Богдан-Ігор. Три імені дістав під час хрещення й Максим Рильський.

Людське ім'я є своєрідною характеристикою людини, а інколи — і соціальним знаком. До того ж воно супроводжує кожного з нас усе життя. Тому дуже важливо, щоб батьки вибирали своїм дітям імена гарні та звучні, приємні для слуху й вимови. Певне значення має для людини й «зміст» наймення.

Однак у виборі імен панує ота всюдисуща мода й... — ніде правди діти! — примхи. Через це дехто має, на диво, химерні, а інколи й курйозні імена, «подаровані» їм батьками й модою. Історія народження «модних імен» і різних курйозів найменування досить цікава й може для декого бути повчальним уроком.

Уже давні римляни й греки, дотримуючись певного звичаю, а може, через хвилинну примху, понавигадували для своїх спадкоємців велику кількість дивних наймень, скажімо: Васса, Аполлон, Цецілія, Ксантипа чи якийсь там Ардальйон. У ХІХ ст. чимало екзотичних наймень принесла мода на все іноземне. Допомогали цій моді чужомовні книжки, найчастіше французькі.

Члени багатьох містечкових родин охрещували своїх спадкоємців модними західноєвропейськими найменнями. Щоб мати вигляд «культурніших», окремі пани та деякі представники заможних верств міського населення (лихварі, чиновники) стали вишукувати для своїх дітей незвичні імена з французьких, англійських і німецьких фоліантів. Так з'явилися в нас імена: Ельвіра, Уліса, Евеліна, Луїза, Пальміра, Жанетта, Емілія, Стелла, Альбіна, Річард тощо. Траплялося тоді й дівоче ім'я... Схоластика.

Нові часи, великі суспільно-політичні події також часто впливають на появу нового іменотворення. Події можуть бути різні.

Під час революції 1789 р. у Франції, наприклад, з'явилося й несподівано швидко поширилось ім'я Ліберте («воля»), У відповідь на зневагу й заборону рідної культури й мови народи царської самодержавної Росії, зокрема українці й поляки, не раз демонстративно називали своїх синів Тарасами, Тадеушами, Адамами, Юліушами, тобто іменами національних героїв, видатних поетів, борців за волю й незалежність: Шевченка, Костюшка, Міцкевича, Словацького.

Живий бурхливий струмінь у створення імен внесли 1917 рік, роки індустріалізації країни та перших п'ятирічок. В Україні поширилися штучно створені імена: Ідея,

Боротьба, Рот- Фронт, Кім («комуністичний Інтернаціонал молоді»), Владлен, Вілен, Вілор, Білена, Леніна — (імена, утворені від імені й прізвища В. І. Леніна), Ера, Сталь, Іскра, Трактор, Новіта, Рета (Радіотехніка), Барикада, Декрета, Мартен, Шахта й навіть Електрифікація. У росіян, за свідченням лінгвістів, протягом 20-х років минулого століття рясно «посіялися» й такі «нові імена», як Утопія, Анархія, а ще трохи пізніше — Геній, Іртиш, Неон тощо.

Славні польоти Валерія Чкалова та героїчні подвиги перших космонавтів, напевне, подвоїли чи й потроїли кількість у той час народжених Юріїв, Германіє, Валентин... Одна польська жінка в 1966 р. назвала свою доньку ім'ям... Гагаринка.

Інколи рій нових імен-близнюків з'являється навіть після виходу у світ якоїсь цікавої книжки, фільму чи вистави. Якось, наприклад, кореспонденти повідомляли, що в Пермі після постановки опери «Аїда» у свідоцтвах про народження зарябіло від Аїд. Серед нових імен було багато дивних: один лікар назвав своїх близнюків Ланцет і Пінцет, а учитель математики «винайшов» для своїх дітей імена Медіана, Радіана й Гіпотенуза, а сина назвав Полюсом. Багато, якщо не всі, з цих новотворів, на щастя, не витримали іспиту часом і зникли з обріїв іменотворення.

Вибираючи для дитини ім'я, батьки повинні усвідомлювати свою відповідальність перед нею за цю важливу акцію й дбати не лише про свої вподобання, а й про його милозвучність у поєднанні з прізвищем та ім'ям батька. Негарно, навіть кумедно звучатимуть поєднання типу: Роза Лошакова, Річард Тарасович, Емілія Гарбуз, Сталь Тракторівна, Нарцис Криворотое і под. (П. Ушевська).

А. Підготуйте складний план тексту.

Б. Повторно прочитайте текст.

В. Усно перекажіть текст за планом.

КУЛЬТУРА СЛОВА

Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

7. 1 . Від поданих імен утворіть і запишіть чоловічі й жіночі імена по батькові.

Аврелій, Аскольд, Аркадій, Божен, Віктор, Віталій, Гнат, Гордій, Григорій, Григир, Дем'ян, Євген, Євгеній, Ігор, Кирило, Левко, Леонід, Лука, Маркіян, Олексій, Олекса, Потап, Роман, Руслан, Тимофій, Яків.

2. Відредагуйте речення.

1. Сергіє Степановичу, вашу заяву вже розглянули. 2. Купи качку у власному соці і ґрунтові огірки. 3. Орден «Ярослава Мудрого» вручили Дорошенку Сергію

Миколайовичу. 4. Бульвар Івана Франко будуть ремонтувати по десяте люте. 5. Галино Григоріївно й Павло Івановичу, запрошуємо Вас на батьківські збори. 6. До Ужгороду їхати не більше п'ятиста кілометрів. 7. Зважте двісті грам творога.

Практичне заняття № 15

з навчального предмета Українська мова

Тема Числівник. Складні випадки узгодження числівника

Мета заняття повторити систематизувати знання про числівник як частину мови; удосконалювати вміння знаходити й виправляти морфологічні помилки в узгодження кількісних с збірних числівників з іменниками; виховувати повагу до рідної мови, а також відчуття її краси як основи естетичного виховання.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=3UpDbHjuUFQ>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Виконати з завдання

Числівник — самостійна частина мови, що означає кількість або порядок предметів при лічбі й відповідає на питання **скільки? котрий?** Наприклад: *сім, двадцять чотири, одна друга, дев'ятий*. Числівники змінюються за відмінками, а деякі — за родами й числами.

Розряди числівників за значенням			
кількісні числівники		порядкові числівники	
число, кількість — скільки?		порядок при лічбі — котрий?	
власне кількісні	чотири	восьмий, сорок дев'ятий, тисяча дев'ятсот сімдесят третій	
дробові	дві треті		
неозначено-кількісні	кільканадцять		
збірні	шестеро		

Збірні числівники можуть утворюватися лише від числівників **два–двадцять і тридцять**: *двоє, семеро, п'ятнадцятеро, тридцяттеро*. Уживають також пестливі форми *двійко, трійко*.

Узгодження числівника з іменником

1. Числівник *один (одна, одно, одне, одні)* узгоджується з іменником у роді, числі й відмінку: *одна пісня, одного посібника, одні окуляри*.
2. Числівники *два, три, чотири* узгоджуються з іменниками у формі називного відмінка множини: *два фахівці, три сценарії, чотири вагони, два з половиною абрикоси*. Іменники IV відміни, а також із суфіксом *-ин-*, що зникає у формах множини, набувають форми родового відмінка однини: *два імені, три поросяти; два громадянина, три селянина, чотири киянина*. **АЛЕ:** *два грузини, три новини*, бо суфікс *-ин-* не зникає в множині.
3. Числівники від *п'яти й більше* узгоджуються з іменниками у формі родового відмінка множини: *п'ять озер, сорок будинків, сім з половиною абрикосів*.
4. Іменники після складених числівників узгоджуються з останнім компонентом: *тридцять чотири автомобілі, тридцять п'ять автомобілів*.
5. З дробовими числівниками іменники узгоджуються у формі родового відмінка однини: *три п'яті години, нуль цілих і шість десятих бідона, півтора яблука, півтори тонни*

Чисельник *звичайного дробу* треба читати тільки в називному відмінку, а знаменник — залежно від значення чисельника. Якщо чисельник від 2 до 4, то знаменник може бути як у називному, так і в родовому відмінках множини: *дві треті або дві третіх; три сьомі або три сьомих*. Якщо чисельник 5 і більше, то знаменник треба читати тільки в родовому відмінку множини: *п'ять сьомих; дев'ять тринадцятих*. У *мішаних дробах* цілу частину читають у називному відмінку + і + прикметник цілих: *сім цілих і чотири сьомі або сім цілих і чотири сьомих*.

Десяткові дроби треба читати за схемою «натуральне число в називному відмінку + цілих і дробова частина в називному відмінку + десятих/сотих/тисячних»: 2,3 — *дві цілих і три десятих*; 7,65 — *сім цілих і шістьдесят п'ять сотих*. Якщо натуральне число й числівник дробової частини виражені одиницею або закінчуються на одиницю, то весь запис треба ставити в називний відмінок: 1,1 — *одна ціла й одна сота*; 21,31 — *двадцять одна ціла й тридцять одна сота*.

6. **Збірні числівники** вживаються з іменниками, що є:
 - назвами істот чоловічого роду: двоє друзів, п'ятеро хокеїстів;
 - назвами тварин середнього роду на -а (-я): троє телят, семеро козенят;
 - назвами неістот середнього роду: троє вікон, семеро відер;
 - множинними: троє дверей, четверо штанів.

З іменниками чоловічого й середнього роду можна вживати як кількісні, так і збірні числівники: *два хокеїсти і двоє хокеїстів, три теляти і троє телят*.

ДО РЕЧІ...

Не плутайте числівники з іншими частинами мови, що мають числове значення: *третина, п'ятірка, чверть* — іменники; *двічі, утрюх, по-третє* — прислівники; *подвоїти, потроїти* — дієслова.

Якщо слова *багато, мало* узгоджено з іменником, то вони є числівниками (*багато учнів*), а якщо з дієсловом — то прислівниками (*багато читати*).

Завдання 1. Прочитайте. Випишіть прислівники разом зі словами, до яких вони відносні

1. Ліворуч і праворуч понад берегами річечки вже заструмував тонкими пелюстками надвечірній туманець, повиснув над жовтими травами (Є. Гуцало). 2. Навколо жито, тільки неподалік гордо с невисока крислата польова груша, кидає довгу тінь до села (Ю. Збанацький). 3. Зараз коло неї, мов під охороною маленьких трохи потвердих, темно-зелених листків, тулилася блідо-рожева рожа, що тільки наполовину розцвілася. 4. Та рожа звисала геть поза край склянки. І великі, майже блискучі листки хилилися довкола неї ніжно та намагалися якнайближче притулитися до неї (О. Кобилянська). 5. З чотирнадцять діб балансування над урвищем, віч-на-віч із смертю, він, поминувши голубе дитинство одразу став дорослим (Б. Олійник). 6. Удень і вночі, у будень і свята, спекотливу днину чи сльоту - від зорі до зорі несе в полі свою трудну вахту господар землі (В. Скуратівський). 7. За своє довговічне існування Києву доводилося не раз боронитись і бути доценту зруйнованим (Я. Панч). 8. Було щось невимовно радісне, життєдайне в цьому сонячному дощі... (О. Довженко). 9. «Чоловік тричі дивний буває: як родиться, жениться і вмирає», - мовиться про людське життя у прислів'ї.

Завдання 2. Визначте, у яких словосполученнях ужито числівники (усно).

Трійка переможців, мало працювати, сорок сорочок, багато будинків, двічі запізнюватися, шосте лютого, кільканадцять сторінок, десяток зауважень, дев'ять десятих книжки, двійко курчат, отримати сімку, п'ять балів, чверть голосів, мільйон запитань, півтори дині, подвоїти статки, шестеро баскетболістів, виконати втрюх.

Завдання 3. У згодьте числівники з іменниками й запишіть утворені словосполучення.

Одна (тонн), два (палець), три (грузин), чотири (літак), чотири з половиною (банан), п'ять (грам), шість із чвертю (кілограм), півтора (лимон), дві треті (програма), одна ціла й чотири десятих (кілометр), двадцять три (селянин), сорок чотири (болгарин), п'ятдесят три (курча).

ЗАУВАЖТЕ!

При числівниках *два, три, чотири* іменники *друг і чоловік* зі значенням лічильного слова набувають форми родового відмінка однини: *два друга, три чоловіка* (у значенні «три особи, людини»). **АЛЕ:** *три чоловіки* (у значенні «три чоловіки»).

Завдання 4. *У згодьте збірні числівники з іменниками й запишіть утворені словосполучення.*

Троє (брат, сестра), четверо (кошенятко, собача), п'ятеро (ворота, автомобіль), шестеро (жінка, чоловік), семеро (ягня, стілець), восьмеро (медсестра, лікар), дев'ятеро (музикант, гітара), десятеро (село, країна), двадцяттеро (футболіст, балерина).

Завдання 2. *Від поданих прислівників утворіть усі можливі форми вищого і найвищого ступенів порівняння.*

Зразок: *Високо — вище, більш високо, значно вище, набагато вище, найвище, найбільш високо, щонайвище.*

Вузько, низько, добре, холодно, багато, дорого, гарно, далеко, погано, тихо.

Завдання 5. *Спишіть речення, утворюючи від поданих у дужках слів прислівники вищого чи найвищого ступенів порівняння. Підкресліть прислівники як члени речення.*

1. Місяць все (щедро) оббризкував саявом оброшені дерева і шляхи (Чітко) вимальовувалися нерозсідлані коні (М Стельмах).
2. (Часто) трапляються перлини молочно-білого кольору, (рідко) — ніжно-рожевого або з жовтуватим відтінком.
3. Звірині й пташині сліди в лісі (гарно) видно взимку (З журналу)
4. Тьма, як вода у повідь, заливала все (широко) й (широко) степ, здіймалась усе (високо) та і високо) і нарешті злилась з темним і густим небом (В. Винниченко).

Завдання 6. *Вставте в подані прислівники пропущені н або нн.*

Натхне...о, попідти...ю, невинувата...о, спробо...я, широче...о, стурбована...о, щодо...о, відда...о, невпи...о, шале...о, тумана...о, схвилювана...о, незрівня...о, стривожене...о, невблага...о, багря...о, безви...о, безперестану...о, ображене...о, гума...о.

Завдання 7. Запишіть прислівники в три колонки: разом, окремо або через дефіс. Поясніть їх правопис.

Без/відома, будь/де, на/жаль, тишком/нишком, хтозна/як, в/голос, до/гори, сяк/так. по/українському, по/латині, по/перше, куди/небудь, хтозна/коли, казна/коли, аби/то, так/то, куди/небудь, по/господарськи, по/нашому, пліч/о/пліч, без/вісти, вряди/гори, таким/чином, тим/часом. по/суті, на/жаль, раз/у/раз, в/цілому, день/у/день, на/зустріч, на/силу, с/краю, мимо/хіть, що/найкраще. аби/куди, ані/трохи, поки/що, що/ночі, яко/мога, до/тепер, як/найдовше, без/жалю, на/совість, як/слід, на/двоє, у/трьох, у/середині, ледве/ледве, як/не/як, кінець/кінцем, де/коли, поза/вчора, чим/раз. без/ліку, в/основному, на/гора, в/решті/решт.

Завдання 8. Складіть і запишіть речення із поданими прислівниками та співзвучними з ними словами. Поясніть, чим зумовлена відмінність у їх написанні.

Насторожі — на сторожі, назустріч — на зустріч, доволі — до волі, усередині — у середині, по- третє — по третє, вгору — в гору, вниз — в низ, до купи — до купи.

Завдання 9. Замініть подані сполуки слів синонімічними прислівниками. Поясніть правопис.

Французькою мовою; кожної суботи; латинською мовою; не зовсім прокинувшись; у два рази; на швидку руку; дуже рано; на голодний шлунок; в усіх місцях; дуже розсердившись; наодинці з ким- небудь; великими руками; не поміркувавши.

Практичне заняття № 16

з навчального предмета Українська мова

Тема Відмінювання числівників. Позначення дат і часу

Мета заняття повторити систематизувати знання про числівник як частину мови; удосконалювати уміння знаходити й виправляти морфологічні помилки у відмінювання кількісних і збірних числівників та позначенні дат і часу; виховувати повагу до рідної мови, а також відчуття її краси як основи естетичного виховання.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=crAYbW1AYDA>

<https://www.youtube.com/watch?v=nl97kPzuQF8>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Виконати з завдання

ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ ТА НАПИСАННЯ КІЛЬКІСНИХ ЧИСЛІВНИКІВ

Кількісні числівники **від 5 до 20, 30; від 50 до 80** мають паралельні форми:

Н. в.	<i>ШІСТЬ</i>	<i>ТРИДЦЯТЬ</i>
Р. в.	<i>ШЕСТ-И або ШІСТЬ-ОХ</i>	<i>ТРИДЦЯТ-И або ТРИДЦЯТЬ-ОХ</i>
Д. в.	<i>ШЕСТ-И або ШІСТЬ-ОМ</i>	<i>ТРИДЦЯТ-И або ТРИДЦЯТЬ-ОМ</i>
З. в.	<i>як Н. або Р. вв.</i>	<i>як Н. або Р. вв.</i>
О. в.	<i>ШІСТЬ-МА або ШІСТЬ-ОМА</i>	<i>ТРИДЦЯТЬ-МА або ТРИДЦЯТЬ-ОМА</i>
М. в.	<i>ШЕСТ-И або ШІСТЬ-ОХ</i>	<i>ТРИДЦЯТ-И або ТРИДЦЯТЬ-ОХ</i>

В основах числівників 6, 7, 8 відбувається чергування: *шість* – *шести*; *сім* – *семи*; *вісім* – *восьми*.

У числівниках **50, 60, 70, 80** відмінюється **ЛИШЕ ДРУГА ЧАСТИНА**: *п'ятдесяти, п'ятдесятьом і.т.д.*

Числівники **40, 90, 100** в усіх відмінках, крім називного та знахідного, **МАЮТЬ ЗАКІНЧЕННЯ –А**: *у ста павільйонах (М. в.), сорока учням (О.в.).*

У числівниках на позначення сотень (**200 - 900**) відмінюються **ОБІДВІ ЧАСТИНИ**:

Р. в. семисот; Д. в. семистам; О. в. сімомастами

Числівники **ТИСЯЧА, МІЛЬЙОН, МІЛЬЯРД** відповідно відмінюються, **ЯК ІМЕННИКИ** І відміни мішаної групи та іменники II відміни твердої групи.

УВАГА!!! Збірні числівники типу **ДВОЄ, П'ЯТЕРО, ДЕСЯТЕРО** змінюються як відповідні кількісні числівники:

Н. в.	<i>ЧЕТВЕРО ХЛОПЦІВ</i>
Р. в.	<i>ЧОТИРЬ-ОХ ХЛОПЦІВ</i>
Д. в.	<i>ЧОТИРЬ-ОМ ХЛОПЦЯМ</i>
З. в.	<i>ЧОТИРЬ-ОХ ХЛОПЦІВ</i>
О. в.	<i>ЧОТИР-МА ХЛОПЦЯМИ</i>
М. в.	<i>(НА) ЧОТИРЬ-ОХ ХЛОПЦЯХ</i>

Суфікс **–ЕРО-** випадає.

Збірні числівники обидва, обидва, обоє при відмінюванні мають однакові форми.

Н. в.	<i>Обидва брати, обидві сестри, обоє поросят</i>
Р. в.	<i>ОБОХ БРАТІВ, СЕСТЕР, ПОРОСЯТ</i>
Д. в.	<i>ОБОМ БРАТАМ, СЕСТРАМ, ПОРОСЯТАМ</i>
З. в.	<i>ОБОХ БРАТІВ, СЕСТЕР, ПОРОСЯТ</i>
О. в.	<i>ОБОМА БРАТАМИ, СЕСТРАМИ, ПОРОСЯТАМИ</i>
М. в.	<i>(НА) ОБОХ БРАТАХ, СЕСТРАХ, ПОРОСЯТАХ</i>

У складених кількісних числівниках **ВІДМІНЮЄТЬСЯ КОЖНЕ СЛОВО ОКРЕМО**,
а в складених порядкових – **ЛИШЕ ОСТАННЄ СЛОВО**. **КІЛЬКІСНИЙ**

ЧИСЛІВНИК

Н. в.	<i>ТИСЯЧА ДЕВ'ЯТСОТ П'ЯТДЕСЯТ ВІСІМ</i>
Р. в.	<i>ТИСЯЧІ Д'ЕВЯТИСОТ П'ЯТДЕСЯТИ (-ЬОХ) ВОСЬМИ (ВІСЬМОХ)</i>
Д. в.	<i>ТИСЯЧІ Д'ЕВЯТИСТАМ П'ЯТДЕСЯТИ (-ЬОМ) ВОСЬМИ (ВІСЬМОМ)</i>
З. в.	<i>ТИСЯЧУ Д'ЕВЯТИСОТ П'ЯТДЕСЯТ ВІСІМ</i>
О. в.	<i>ТИСЯЧІЄЮ Д'ЕВЯТИСТАМИ П'ЯТДЕСЯТЬМА (-ЬОМА) ВІСЬМА (ВІСЬМОМА)</i>
М. в.	<i>(НА) ТИСЯЧІ Д'ЕВЯТИСТАХ П'ЯТДЕСЯТИ ВОСЬМИ</i>

ПОРЯДКОВИЙ ЧИСЛІВНИК

Н. в.	<i>ТИСЯЧА ДЕВ'ЯТСОТ П'ЯТДЕСЯТ ВОСЬМ-ИЙ</i>
Р. в.	<i>ТИСЯЧА ДЕВ'ЯТСОТ П'ЯТДЕСЯТ ВОСЬМ-ОГО</i>

Д. В.	ТИСЯЧА ДЕВ'ЯТСОТ П'ЯТДЕСЯТ ВОСЬМ-ОМУ
З. В.	ТИСЯЧА ДЕВ'ЯТСОТ П'ЯТДЕСЯТ ВОСЬМ-ИЙ (-ОГО)
О. В.	ТИСЯЧА ДЕВ'ЯТСОТ П'ЯТДЕСЯТ ВОСЬМ-ИМ
М. В.	(НА) ТИСЯЧА ДЕВ'ЯТСОТ П'ЯТДЕСЯТ ВОСЬМ-ОМУ

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ!!! Дробові числівники відмінюються **В ЧИСЕЛЬНИКУ, ЯК КІЛЬКІСНІ**, а **В ЗНАМЕННИКУ, ЯК ПОРЯДКОВІ**.

Числівники **ПІВТОРА, ПІВТОРАСТА, ПІВТОРИ** не відмінюються.

М'який знак пишеться після **Т** у кінці числівників по тридцять включно: *п'ять, шість, сімнадцять, двадцять п'ять, тридцять*. **У СЕРЕДИНІ СКЛАДЕНИХ ЧИСЛІВНИКІВ**, на відміну від російської мови, м'який знак після **Т** не пишеться: *п'ятдесят, дев'ястот*.

Числівник **ОДИНАДЦЯТЬ** пишеться з одним Н

ПОЗНАЧЕННЯ ДАТ І ЧАСУ

Для позначення дат використовують порядкові числівники: *десяте березня дві тисячі вісімнадцятого року; двадцять третє жовтня тисяча дев'ястот сорок четвертого року*. Називаючи дату, традиційно опускають слова *число й місяця*: *десяте березня* утворено від *десяте число місяця березня*; *двадцять третє жовтня* — від *двадцять третє число місяця жовтня*.

В офіційно-діловому стилі (у документах) для позначення дат використовують цифри, відділяючи день, місяць і рік крапкою: 10.03.2018; 23.10.1944.

Позначення часу

Для позначення **годин** використовують **порядкові** числівники (котра година?), а для позначення **хвилин — кількісні** (скільки хвилин?).

Для позначення часу використовують офіційні й розмовні форми.

Офіційні форми. Спочатку називають години, а потім хвилини, наприклад: *сімнадцята година десять хвилин або сімнадцята десять*.

Відповідаючи на запитання коли?, використовують прийменник **о (об)**: *о сьомій годині двадцять хвилин, об одинадцятій тридцять*.

Розмовні форми. Спочатку називають хвилини, а потім години.

Якщо хвилинна стрілка — у правій частині циферблата, то треба використовувати прийменники на або по: *десять на шосту або десять по п'ятій*.

Якщо хвилинна стрілка — у лівій частині циферблата, то треба використовувати прийменники за або до: за п'ятнадцять восьма або п'ятнадцять до восьмої (за чверть восьма або чверть до восьмої).

Якщо хвилинна стрілка вказує на тридцять хвилин, то використовують прийменник на: *тридцять хвилин на шосту або пів на шосту.*

На позначення часу уникайте прийменників без і після: не без десяти шість, а за десять шоста; не п'ять після восьми, а п'ять по восьмій.

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Утворіть усі можливі форми позначення часу за зразками (усно).

17:10 13:40 15:15 19:45 21:55 20:05

Зразок 1

16:20

шістнадцята година двадцять хвилин

шістнадцята двадцять

двадцять хвилин на п'яту

двадцять хвилин по четвертій

Зразок 2

18:50

вісімнадцята година п'ятдесят хвилин

вісімнадцята п'ятдесят

за десять сьома

десять до сьомої

2. Відредагуйте й запишіть речення.

Сьогодні сьоме люте — моє день народження. Зараз три години дня. За сорок хвилин, тобто без двадцяти чотири, за мною заїде тато. І знаєте, куди мене повезе? До салону краси. У двадцять хвилин шостої він мене забере й відвезе до кав'ярні, у якій відмітимо мої іменини. У пів сьомої прийдуть друзі. Плануємо святкувати до десяти. Довше батьки не дозволяють. На жаль.

3. Перетворіть план дня на текст, використавши в ньому різні форми позначення часу.

План дня головного менеджера автохолдингу

9:00 — вивчення й обговорення розкладу дня з помічником.

9:30 — нарада з працівниками PR-відділу.

10:10 — зустріч з головним інженером відкритого акціонерного товариства «Атлант».
10:40 — пізній сніданок (ланч).
11:15–11:50 — переїзд на автодром з метою перевірки готовності треку до випробувань.
11:55 — робота з колективом інженерів на автодромі.
12:25 — переїзд до головного офісу.
13:15–14:00 — обідня перерва.
14:10 — робота з вхідними та внутрішніми документами.
14:50 — прийом делегації японського автохолдингу «Mazda».
15:20 — заслуховування звіту відділу реалізації автомобільних аксесуарів.
15:45 — перегляд фільму з прихованою рекламою останньої моделі бізнес-седана «ES 350d».
17:05 — перерва на каву.
17:20–17:50 — обговорення якості прихованої реклами в кінострічці.
Від поданих чисел утворити порядкові числівники.

4. *Запишіть і провідмінійте кількісні і порядкові числівники*
8, 15, 43, 452, 897, 2379.

5. *Переписати, подані в дужках кількісні числівники замінюючи відповідними порядковими.* Визначити відмінки числівників.

(Дванадцять) вечір актори безсонні готують “(Дванадцять) ніч”. (М.Бажан.)
Кома і крапка – найдавніші розділові знаки, вони з’явилися в перших друкованих книгах (шістнадцять) століття. (З журн.) Дівчина крутнула тумблер радіоприймача, і салон машини наповнили звуки (вісімнадцять) століття. (П.Загребельний.) Мені тридцять вісім? Омана! Мені (вісімнадцять) рік. (В.Сосюра.) Іван був (дев’ятнадцять) дитиною в гуцульській родині Палійчуків. (М.Коцюбинський.) На (одинадцять) році віддали його до школи. На (чотирнадцять) ніби переродився Івась: почав учитись найкраще. (Панас Мирний.) Я наслідуюсь тільки нагадати, що йому ж (сімнадцять) років! (Л.Костенко.) У пам’яті неспаленим барвінком зостанеться навік (двадцять) вік. (П.Перебийніс.) Я ночував на людській толоці, я припухав в (тридцять третій) році. (А.Малишко.) Що писав би Шевченко в (тридцять три), в (тридцять сім) роках? Певно, побувавши в Косаралі, побував би ще й Соловках. (Л.Костенко.) (Сорок п’ять) весна... Все цвіло. Все гуло... У вогні канонад в муках корчилось зло. (Б.Дегтярьов.) Який ти будеш, (двадцять один) віче? Цікавість? Ні! То нетерпіння кличе. (Н.Тихий.) За чисельністю українці посідають

(двадцять один) місце серед етнічних груп, що проживають у США. (В.Юричко.)
Йшли солдати із-за Псла (двадцять один) числа. (А.Малишко.)

*6. Переписати, вставляючи пропущені букви та ставлячи подані в дужках
порядкові числівники в потрібній формі.*

За від..аленістю від Сонця планета Марс - (ч..тверта) планета Соня..ної
с..стеми. (З підруч.) П'ять весен м..нуло і (шоста) пр..йшла, заслала лани к..лимами.
(Олександр Олесь.) (Сьомий) поту зітру краплини, темної ночі додам до днини, а
докопаюсь-таки до щастя, щоб не було міраж..м в людини. (А.Малишко.) Ро..пука,
як (д..в'ятий) вал, мене вкр..ває з головою. (Я.Лесів.) З (восьма) до (двадцята)
години – поле твоїх зусиль. (О.Шарварок.) У (шістнадцяте-сімнадцяте) столітті
Європу охоплює могутнє інт..лектуальне піднесення. (З підручн.) В (двадцять
перший) вагоні всі поснули, всі в полоні в..ртуальних сновидінь. (Ю.Рибчинський.)
У тридцять три розіп'ято Ісуса, у (тридцять третій) на з..мному прюзі розіп'ято
мільйони без вини. (Б.Олійник.) Вам був уже рік (сто перший), а ви і не знали,
котрий. (Л.Костенко.) На (сімдесят третій) році фіз..олог Іван Сеченов досліджував
на собі самому втомлюваність людського орган..зму. (З календ.) Найдавніша будова
Європи знаходит..ся у німе..ькому місті Лорш. Це міська управа, зведена (сімсот
п'ятд..сят третій) року. (З календ.)

Практичне заняття № 17

з навчального предмета Українська мова

Тема Дієслівні закінчення.

Мета заняття повторити систематизувати знання про дієслівні закінчення; поглибити знання про визначення дієвідміни за III особою множини та інфінітивним закінченням; удосконалювати уміння знаходити й виправляти морфологічні помилки; виховувати повагу до рідної мови, а також відчуття її краси як основи естетичного виховання.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=ho6PyVW4-FM>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Виконати з завдання, записати правила

ДІЄСЛОВО ТА ЙОГО ГРАМАТИЧНІ ФОРМИ

Дієслово — самостійна частина мови, що означає дію або стан предмета й відповідає на питання **що робити? що робив? що робить? що робитиме?** та ін.: *жесвіти, мусив, підтанцює, чавитиме*. Найчастіше воно є присудком. Дієслово має п'ять форм: дві змінні (особове дієслово й дієприкметник) і три незмінні (інфінітив, дієприслівник і безособове дієслово)

Форма дієслова	Значення	Питання	Приклади
інфінітив (неозначена форма)	дія або стан предмета без вказівки на особу, рід, число, спосіб і час	<i>що робити?</i> <i>що зробити?</i>	<i>виконувати,</i> <i>розбити</i>
особове дієслово	дія або стан предмета	<i>що роблю?</i> <i>що робила?</i>	<i>виконую,</i> <i>розбивала,</i>

		<i>що робитимуть?</i>	<i>виконуватимуть</i>
безособове дієслово	дія або стан предмета безвідносно до виконавця	<i>що відбувається? що зроблено?</i>	<i>світає, морозить, виконано, розбито</i>
дієприкметник	ознака предмета за його дією або станом	<i>який? яка? яке? які?</i>	<i>виконаний, розбитий</i>
дієприслівник	додаткова дія або стан предмета	<i>що роблячи? що зробивши?</i>	<i>виконуючи, розбивши</i>

Дієслова мають **вид** — *доконаний* (що зробити?) і *недоконаний* (що робити?).
Особові дієслова бувають **дійсного способу** (мають час — теперішній, минулий, майбутній), **умовного** (їх уживають з частками *б* і *би*) і **наказового**. Вони змінюються за **особами** (1-а, 2-а, 3-я особи) і **числами** (однина, множина). У формі однини минулого часу можна визначити **рід**.

Дієприкметники бувають **активні** й **пасивні**, теперішнього й минулого часу. Вони змінюються за родами, числами й відмінками, як прикметники.

Розрізняють безособові дієслова й безособові форми на **-но, -то**.

Безособові дієслова позначають стан людини чи природи (*нудить, світає*), а **безособові форми на -но, -то** — результат дії або дію без вказівки на виконавця (*зруйновано, розбито*).

Особові дієслова змінюються за особами й числами. Особові закінчення залежать від дієвідміни. Є два способи визначення дієвідміни.

I. За формою 3-ї особи множини (вони що (з)роблять?)

I дієвідміна	II дієвідміна
-уть (-ють) → -е- (-є-)	-ать (-ять) → -и- (-ї-)
пишеш, бо пишуть	спимо, бо сплять

Якщо, поставивши дієслово в 3-ю особу множини, ви вагаєтеся щодо закінчення (наприклад, *борються* чи *бoryтьcя*), то треба перейти до другого способу визначення дієвідміни.

II. За основою інфінітива (що (з)робити?)

Щоб визначити дієвідміну, треба з'ясувати, який суфікс стоїть перед **-ти** в інфінітиві, а також випадає він чи ні в 1-й особі однини. Радимо застосовувати поданий алгоритм.

Який суфікс перед **-ти**?

-а- (після шиплячого), **-и-**, **-і-**, **-ї-**

так	ні
випадає в 1 ос. одн. не випадає в 1 ос. одн.	I дієвідміна
Так	I дієвідміна
II дієвідміна	

Наприклад, у слові *закінчити* перед суфіксом **-ти** стоїть суфікс **-и-**, що в 1-й особі однини випадає (закінчую), отже, це дієслово **II дієвідмини**: *закінчив, закінчать*.

Дієслово *боротися* належить до **I дієвідмини**, бо перед **-ти** стоїть **-о-**, а не один з наведених в алгоритмі суфіксів.

Дієслово *шити* належить до **I дієвідмини**, бо перед суфіксом **-ти** стоїть **-и-**, що в 1-й особі однини не випадає (шию).

I дієвідміна: *хотіти, сопіти, гудіти, ревіти, іржати*

Винятки: II дієвідміна: *боятися, стояти, бігти, спати*

Визначаючи дієвідміну, зважайте на вид дієслова: *закінчувати* — I дієвідміна, бо суфікс **-а-** стоїть не після шиплячого (закінчуєш, закінчують); *закінчити* — II дієвідміна, бо перед **-ти** стоїть випадне **-и-** (закінчуєш, закінчують).

Дієслова *дати, їсти* й *...вісти (розповісти, відповісти, доповісти...)* не належать до дієвідмін і відмінюються своєрідно.

	Однина			Множина		
1-а ос.	дам	їм	відповім	дамо	їмо	відповімо
2-а ос.	даси	їси	відповіси	дасте	їсте	відповісте
3-я ос.	дасть	їсть	відповість	дадуть	їдять	відповідять

Дієслово *бути* в усіх особах теперішнього часу має форму **є**.

Дієслова на **-вісти** без префікса не вживають. У сучасній мові форми *доповідять, розповідять, відповідать* використовують рідко. Частіше вживають описові форми *дадуть відповідь, зроблять доповідь, розкажуть*.

Наказовий спосіб дієслова

За допомогою форм наказового способу дієслів спонукають до дії: просять, наказують, благають, примушують та ін.

Форми наказового способу дієслів мають такі закінчення:

	Однина	Множина
1-а ос.		-мо, -імо: <i>ріжмо, робімо</i>
2-а ос.	-Ø, -и: <i>ріж, роби</i>	-те, -іть або -іте: <i>ріжте, робіть або робіте</i>
3-я ос.	<i>хай ... -е (-є), -ить:</i> <i>хай ріже, хай робить</i>	<i>хай ... -уть (-ють), -ать (-ять):</i> <i>хай ріжуть, хай роблять</i>

Деякі дієслова наказового способу мають паралельні форми: *кресли — кресль, визнач — визначи, визначте — визначіть, підтвердьте — підтвердіть*.

Для творення дієслів наказового способу 1-ї особи множини використовують також закінчення **-ім**: *ходім, робім*. Але ці форми мають розмовний характер, їхнє вживання обмежене усним розмовним стилем.

Від дієслів доконаного виду відповісти, доповісти, переповісти і под. наказовий спосіб не утворюють. Спонукання до дії в такому разі передають формами недоконаного виду: *відповідай, доповідай, переповідай і под.*

Використання часток **давай, давайте** для творення форм наказового способу (давай різати, давайте робити) **не відповідає** літературній нормі.

У формі 2-ї особи множини паралельно із закінченням **-іть** можна вживати й закінчення **-іте** (воно хоч і рідше вживане, але нормативне): *ходіть — ходіте, несіть — несіте, любіть — любіте, окропіть — окропіте*.

Іноді один спосіб дієслова вживають у значенні іншого, наприклад: Чи **не допоміг би** ти мені виконати завдання? (умовний спосіб у значенні наказового). У значенні наказового способу може бути й інфінітив, наприклад: **Стояти** струнко!

ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ

1. Знайдіть дієслова й визначте форму кожного з них.

Читати, читання, прочитавши, читаний, читаю, прочитано; збайдужілий, байдуже, байдужіти, байдужий, байдужітимеш; морозить, морозно, заморозити, мороз, заморожено, заморозивши, морожений; дрібний, подрібнено, дрібно, дріботіти, подріботівши, дріботіння; світати, освітлення, світити, освітлено, засвітивши, світиш, світло.

2. Випишіть дієслівні форми в три колонки: 1) особові форми; 2) інфінітиви; 3) дієприкметники; 4) безособові дієслова та форми на -но, -то; 5) дієприслівники.

Тішишся, дратувати, наливаючи, опиратися, дарований, естетизуючи, асимілювали, нудить, баламутити, екзаменований, марнуй, ремствувати, анульовано, мешкавши, економити, аналізуючи, світає.

З перших букв виписаних форм дієслова складіть приказку.

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Дедукція

Якось Конан Дойл, прибувши до Парижа, узяв кеб від вокзалу до готелю. Сплативши за проїзд, письменник почув від візника: «Дякую, пане Конан Дойл».

— Звідки ви знаєте, хто я? — спитав із великим здивуванням письменник.

— Бачите, пане, — відповів візник, — у газетах писали, що ви приїдете в Париж з півдня Франції. З вашого одягу, особливо з капелюха, і парасолі можна зробити висновок, що ви — англієць.

Ці деталі допомогли мені здогадатися, що ви, імовірно, пан Артур Конан Дойл.

— Чудово! Чудово! — сказав письменник. — Ви проаналізували факти цілком правильно, хоча їх у вас було так небагато! Хороша робота!

— Еге ж, — сказав візник. — Ваше ім'я написане на дорожніх сумках. Цей факт теж допоміг.

Випишіть дієслова в поданій послідовності.

Особові дієслова:

Інфінітиви:

Безособові дієслова та форми на -но, -то:

Дієприкметники:

Дієприслівники:

Об'єднавшись у групу з трьох осіб, перекажіть текст за ролями (оповідач, візник, Артур Конан Дойл).

4. Прочитайте слова, вибравши з дужок потрібну літеру. Обґрунтуйте свій вибір (усно).

Лет(е, и)мо, роб(е, и)мо, чу(є, ї)мо, мел(е, и)мо, бач(е, и)мо, грі(є, ї)мо, люб(е, и)мо, свар(е, и)мося, витира(є, ї)мо, сход(е, и)мо, зійд(е, и)мо, їд(е, и)мо, чу(є, ї)мо, ліку(є, ї)мо, чату(є, ї)мо, сто(є, ї)мо, біж(е, и)мо, хвал(е, и)мо, перепиту(є, ї)мо, бо(є, ї)мося.

5. Визначивши дієвідміну дієслів за основою 3-ї особи множини, уставте пропущені літери й запишіть слова у дві колонки: 1) з пропущеними е (є); 2) з пропущеними и (і).

Лисні..мо, плат..мо, ід..мо, стиска..мо, омива..мо, іскр..мося, світ..мо, вечере..мо, налагод..мо, апробу..мо, яч..мо.

З перших букв виписаних слів складіть назву драматичного твору української літератури.

6. Визначте дієвідміну дієслів за основою інфінітива й запишіть їх у дві колонки: 1) I дієвідміна; 2) II дієвідміна.

Звати, спати, аналізувати, лікувати, оголити, іржати, мочити, займати, наближати, калічити, ясніти, отруїти, колоти.

З перших букв виписаних слів складіть прізвища історичних героїв.

7. Перепишіть речення, уставивши пропущені літери.

1. Що посі..ш, те й пожнеш (Нар. тв.). 2. Куди страшніша ворога байдужість тих, заради кого бор..шся (О. Бондарчук). 3. Ти зна..ш, що ти — людина? (В. Симоненко). 4. Любая, милая, чи засмучена ти ход..ш, чи налита щастям вкрай. 5. Ви зна..те, як липа шелестить?.. (П. Тичина). 6. Бач..ш: між трав зелених, як грудочки, пташата (В. Підпалый). 7. Чого ви гуд..те так грізно? До моря, знаєте, вам зась! (І. Котляревський). 8. Якщо ви хоч..те від серця полюбити, навчіться спершу від душі прощати (протоієрей Роман). 9. Сто..мо, біж..мо, лет..мо — і усе це на місці (Ю. Іздрик). 10. Ми не тон..мо в воді, бо звичайні жолуді (О. Радченко). 11. Не можу забути! Не го..ться рана! (І. Франко).

А. Підкресліть граматичні основи.

Б. Знайдіть однокладні речення, визначте вид кожного з них, надпишіть його над відповідним реченням.

8. Утворіть усі можливі форми наказового способу від поданих слів.

Бачитися, куховарити, підтвердити, повідомити, підсилити, помовчати.

Зразок. Варити.

1-а ос. — варімо;

2-а ос. — вари; варіть, варіте;

3-я ос. — хай варить, хай варять.

9. Знайдіть речення, у яких інфінітив або умовний спосіб дієслова вжито в значенні наказового способу.

1. Якби мені черевики, то пішла б я на музики (Т. Шевченко).
2. Любов відкрити важче, ніж Америку (Л. Костенко).
3. Писати тільки правду! Не зраджувати її ні за яких обставин (О. Довженко).
4. Кудись у далеч невідому отак злетіла б з журавлями (О. Лятуринська).
5. Назавжди викреслити б війну з життя людини (І. Ле).
6. І все на світі треба пережити (Л. Костенко).
7. Таточку, голубчику, Ви б краще лежали (І. Тобілевич).
8. Стояти! Ні на мить не присідати! (І. Кужіль).
9. Відпросився б ти в командира, прийшов би до мене хоч на часину (О. Гончар).

10. Пригадайте основні випадки уподібнення приголосних звуків і виконайте завдання.

ЖЦ [З'Ц'] ШЦ [С'Ц'] ШСЯ [С:А] ТЬСЯ [Ц:А] ТЧ [Ч:]

- А. Запишіть фонетичну транскрипцію слів книжці, флешці, грісися, сміються, вітчим.
- Б. Доберіть до кожного з цих слів по одному прикладу з таким самим уподібненням приголосних.
- В. Запишіть їх і затранскрибуйте.

Практичне заняття № 18

з навчального предмета Українська мова

Тема Категорія часу дієслова

Мета заняття повторити, поглибити, систематизувати знання про дієслівну категорію часу; удосконалювати вміння знаходити й виправляти морфологічні помилки у писемному мовленні; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати повагу до рідної мови, а також відчуття її краси як основи естетичного виховання.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=hSqxAgaXllc>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018
3. Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови.— К.: Освіта, 2012.— 270 с.

План проведення заняття

I. Законспектувати теоретичний матеріал.

II. Виконати вправи.

I. Законспектувати теоретичний матеріал.

Категорія часу виражає відношення дії до моменту мовлення. В основі цієї граматичної категорії лежить розуміння часу як об'єктивно-реальної форми буття. Людина сприймає нескінченність об'єктивно існуючої матерії в окремих процесуальних виявах: виникнення, становлення, тривання і переходу в нову якість. Дієслова Є назвами дій або динамічної ознаки. Становлення і тривання динамічної ознаки сприймається мовцем як вияв процесуальності з властивою для неї часовою перспективою. Ця часова перспектива в дієслові пов'язується з моментом мовлення про дію: дія збігається з моментом мовлення про неї або відбувається не водночас з моментом мовлення.

У сучасній українській мові дієслова мають значення чотирьох часів: теперішнього, майбутнього, минулого і давноминулого.

Усі чотири часи розрізняються за значеннями і мають виразні морфологічні ознаки. Часові значення дієслова виражаються в дійсному способі, умовний і

наказовий способи часу не виражають. Категорія часу тісно пов'язана з категорією особи і виявляється в особових (та родових, що були колись особовими) формах.

Своєрідно виявляється значення часу в неособових формах - дієприкметнику і дієприслівнику. Ці форми зберігають значення часу (як і значення виду) тієї основи, від якої вони творяться (дієприкметник) або виражають час відносно основної дії (дієприслівник).

Теперішній час

Теперішній час означає дію, яка відбувається в момент мовлення або збігається з моментом повідомлення про неї, наприклад: *Виходить сонце, і зірки роси поволі гаснуть в білих хмарах цвіту* (Марко Вовчок).

Дієслова в теперішньому часі виражають: а) дію, що збігається з моментом мовлення про неї: *Я пишу тобі знову, друже мій* (М. Рильський); б) дію тривалу або постійну: *Споконвіку Прометей там орел карає, що день божий довбе ребра й серце розбиває* (Т. Шевченко); в) дію, що є властивістю істоти або предмета: *Весною в селі встають рано* (Гр. Тютюнник); *Земля обертається навколо своєї осі*.

Перше значення теперішнього часу позначають терміном теперішній актуальний, що реалізує конкретно-ситуативний вияв дії у момент повідомлення про неї.

Значення тривалого або постійного часу називають неактуальним теперішнім часом, що передає характеристики певних постійних станів істот і речей або перебіг дій і процесів як даність, аксіоматичну істину, закономірність на основі наукових узагальнень, власного досвіду чи традиційної усталеності в народі. Теперішній неактуальний час властивий науковому стилеві, народним прислів'ям, активно використовується в описах народних звичаїв, у різного типу довідниках, в інструкціях тощо. Наприклад: *Риба дихає зябрами; Дуби ростуть поволі, неквапливо* (М. Рильський); *Вночі тріщить, а вдень плющить* (Нар. творчість); *На Святий Вечір батько набирає в чисту миску по ложці всіх свят-вечірніх страв...* (О. Воропай); *У нас криги розбиває блакитноокий березень* (М. Стельмах); */ в епіцентрі логіки і стресу... цінує розум вигуки прогресу, душа скарби прадавні стереже* (Л. Костенко).

Форми теперішнього часу мають значення недоконаного виду. Вони творяться від основи дієслів недоконаного виду за зразком першої особової парадигми. У цих формах виражається значення способу (дійсного), часу, особи і числа, наприклад: *ходжу, ходиш, ходить, ходимо, ходите, ходять*.

Майбутній час

Майбутній час означає дію, що здійсниться або триватиме після розмови про неї, наприклад: *Я візьму землі у жменьку, натрушу з квіток краси і на всю округу дзенькну свіжим голосом роси* (В. Бичко); *Я на гору круту крем 'яную буду камінь важкий підіймать і, несучи вагу ту страшную, буду пісню веселу співать* (Леся Українка).

Форми майбутнього часу можуть виражати тривалу (необмежену в часі) дію і одноразову або обмежену із вказівкою на завершеність. Відповідно вони творяться від основ дієслів недоконаного і доконаного виду.

Форми майбутнього часу доконаного виду (прості) творяться за зразком першої особової парадигми тими самими флексіями, що й форми теперішнього часу першої чи другої дієвідміни, наприклад: *виконаю, виконаєш, виконає, виконаємо, виконаєте, виконають; зроблю, зробиш, зробить, зробимо, зробите, зроблять*.

Від основ дієслів недоконаного виду творяться аналітична, або складена, і синтетична форми майбутнього часу.

Аналітична, або складена, форма майбутнього часу твориться способом додавання до інфінітива (недоконаного виду) допоміжного дієслова *бути* в особових формах, наприклад: *буду співати, будеш співати, буде співати, будемо співати, будете співати, будуть співати*.

Синтетична форма майбутнього часу твориться від інфінітива недоконаного виду додаванням суфікса -м- (це залишок архаїчного допоміжного дієслова *ѣти*- в особових формах) та особових закінчень, наприклад: *казатиму, казатимеш, казатиме, казатимемо, казатимете, казатимуть*.

Отже, у формах майбутнього часу значення часу виражається або основою дієслова, або допоміжним дієсловом, або суфіксом-флексією, що походить від допоміжного дієслова. Значення часу органічно пов'язане із значенням особи і числа, що знаходять своє вираження в особових флексіях, розподілених за дієсловами першої і другої дієвідмін.

Минулий час

Минулий час означає дію, що відбувалася або відбулася до моменту мовлення, наприклад: *Могутнім спокоєм дихало чорнолісся* (М. Стельмах); *Скільки днів пролетіло над нами!* (В. Сосюра).

Форми минулого часу творяться від основи інфінітива дієслів доконаного і недоконаного виду.

Формальним показником минулого часу є суфікс -л- або його видозмінений фонетичний варіант -в- (-у-), що приєднується до основи інфінітива. Форми

минулого часу в сучасній українській мові виражають за допомогою флексій значення роду (в однині) і числа, наприклад: *возив, возила, возило, возили*.

У формах чоловічого роду суфікс *-в-* приєднується тільки до основи, що закінчується на голосний звук, порівняйте, наприклад: *водити* — *водив, синіти* — *синів, збирати* - *збирав*, але *нести* - *ніс, везти* - *віз*.

При творенні форм минулого часу ненаголошений суфікс *-ну-* може зникати, наприклад: *сохнути* — *сохнув і сох, зів'янути* - *зів'янув і зів'яв*. У дієсловах з наголошеним суфіксом *-ну-*, а так само в дієсловах із значенням раптової чи одноразової дії суфікс *-ну-* зберігається: *стягнути* - *стягнув, крикнути* - *крикнув, гукнути* - *гукнув*.

Давноминулий час

Давноминулий (або передминулий) час означає дію, що відбулася перед іншою минулою дією, наприклад: *Ніби й задрімав був зразу, але щось приверзлося, що й прокинувся рано* (А. Головка).

Форми давноминулого часу творяться переважно від дієслів доконаного виду аналітичним способом: до основного дієслова в минулому часі додається допоміжне дієслово *бути* в родових формах однини й у формі множини, наприклад: *сказав був, сказала була, сказало було, сказали були*.

Значення давноминулого часу сприймається в реченні на основі зіставлення двох або більше дій, наприклад: *Був позабував товаришів, - тепер пригадав* (С. Василь-ченко).

Давноминулий час властивий розмовному і художньому стилям мови. У науковому, публіцистичному, діловому стилях форми давноминулого часу не вживаються.

Вживання часових форм

Крім основних значень часу, що безпосередньо виражаються часовими формами дієслів у процесі спілкування, може виражатися відносне значення щодо моменту мовлення.

Так, наприклад, у розповіді про минулі події поряд із формами дієслів минулого часу вживаються форми теперішнього часу в значенні минулого: *Вийшов за школу -світа не видно, спіпить очі, рве за поли, з ніг валяє* (С. Васильченко). Форми майбутнього часу також можуть уживатися в значенні минулого або теперішнього, надаючи відтінку раптовості, несподіваності, енергійності: *Сиджу— як загуде в грубі, як сипне, війне снігом у вікна - зразу стемніло* (С. Васильченко). *Сивий ус, стару чуприну вітер розвіває; то приляже та послухи, як кобзар співає...* (Т. Шевченко).

Відносність часового значення допомагають виражати модальні частки *було, бувало*, наприклад: *Ти було підеш орати, виореш, засієш і зажнеш, а панські козаки прийдуть та й заберуть усе* (Панас Мирний); *Сидимо було день при дні у дівочій та робимо* (Марко Вовчок).

II. Виконати вправи.

1. Від поданих дієслів доконаного виду утворити форму II особи однини майбутнього часу.

Зразок. Зробити – зробиш.

Принести, сказати, передати, домовитися, почати, змогти.

2. Від поданих дієслів недоконаного часу утворити можливі форми I особи множини майбутнього часу.

Зразок. Ходити – ходитимемо, будемо ходити

Знати, любити, радити, допомагати, підтримувати.

3. Розкрити зміст фразеологізмів. Визначити час вжитих у них дієслів, вказати просту й складену форми.

І шапка не горітиме. Далеко ходити не будемо. Як свині з череди йтимуть. Не будемо бруднити руки. Хай злий язик кілком стане.

4. Переписати, вставляючи на місці крапок пропущені букви. Визначити вид, час, особу й число дієслів.

І. Гори нахил..мо, а врожай вирост..мо. Де оком не доглян..ш, там грішми доплат..ш. Що вимов..ш яз..ком, того не виб'єш і кілком. Чого не доглян..ш очима, за те відповіси пл..чима. Як буд..ш газдувати, так буд..ш і мати. Як не зроб..ш тепер, робитимеш у ч..твер. На жнива запізн..шся, то увесь рік шкодуватимеш. Як буд..мо робити, так і буде родити. В ліс не з'їзд..ш, то на печі змерзн..ш. Запізн..шся до праці, то буд..ш тільки воду сьорбати. Голу кістку й ворона не буде дз..обати. Хоч ворота зачин..ш, та гостя не впин..ш. На всякий чмих не наздоровка..шся. Народна творчість.

П. Самі до себе пр..йдемо на сповідь і всі дрібниці витрусим з душі. (Л.Костенко.) Буду до півночі думати про море. (А.Качан.) Голубітимуть в волоссі з пролісків вінки. (М.Костомаров.) Я нині знову буду говорити про почуття в..сокі і святі. (О.Лупій.) Поторга..м кожен камінчик, бур'ян постина..м косою. Устане ще день яснобарвний, уми..ться сонце росою. (А.Малишко.) Я в полі буду сам стояти, шаблі ворожі відб..вати. (Олександр Олесь.) Сп..нюся я і довго буду слухать, як ходить серп..нь по з..млі моїй. (Л.Костенко.)

5. Переписати речення в такій послідовності: речення, в яких присудок виражений простою формою майбутнього часу; речення з присудком, вираженим складеною формою майбутнього часу.

I. У самісінькім центрі Європи ми жили, живемо й будемо жити. (В.Мордань.) Берегтиме народна пам'ять всіх шляхетних своїх дітей. (Є.Сверстюк.) Чи довго ще, о Господи, чи довго ми будемо блукати і шукати рідного краю на своїй землі? (Леся Українка.) У хмільні смеркання мавки чорноброві ждатимуть твоєї ніжності й любові. (В.Симоненко.) По світі широкому буде та пісня літати, а з нею надія кохана. (Леся Українка.)

II. Бери вершину і матимеш середину. (Г.Сковорода.) Будуть шарпати одіж суворі гілки і скривавлять колючками руки. (Леся Українка.) Будуть квіти душу молодить. (М.Гриценко.) Ти будеш до скону ходити стежками дитинства свого. (Б.Дегтярьов.) Я в людей не проситиму сили. (Л.Костенко.) Нестиму вінець той, що сама положила на себе. (Леся Українка.) Буде в пісні жить моя душа. (П.Воронько.) Як дзвони в горах серед ночі густимуть наші імена. (Олександр Олесь.) Мені лиш тиші та паперу дайте – писатиму. (Н.Тихий.) Усе життя ітимеш через терни. (Н.Тихий.) Будем разом ридати по мрії. (Олександр Олесь.) Чи пам'ятатимуть хоч дерева, що я під ними ходив? (М.Самійленко.)

III. Сам прокинувся я для співу і співатиму про сонце. (Олександр Олесь.) Будуть солодко віять минулим білі яблуні в нашім саду. (В.Сосюра.) Буду славить голубі тумани, гіркоту приємну долину. (В.Симоненко.) Правічний шлях ковтатиме яруги. (Л.Костенко.) Розум завжди любить до чогось братися, і коли він не матиме доброго, тоді звертатиметься до поганого. (Г.Сковорода.) Наші курені стоятимуть на старому місці. (І.Нечуй-Левицький.) І буде спати щастя, мов царівна, що на скляній горі знайшла труну. (Леся Українка.) Будеш ходити над річкою, в темну дивитись глибіню. (Б.Олександрів.)

6. Переписати, просту форму майбутнього часу замінюючи на складену.

Зразок. Перлина в землі не лежатиме, а робота не чекатиме. – Перлина в землі не буде лежати, а робота не буде чекати. (Нар.творч.)

Без стовпчиків і тин не стоятиме. Хто не садив дерева, той в затінку не лежатиме. Піску в снопи не в'язатимеш, з пір'я фортеці не будуватимеш. Тямитимеш науку до нових віників. Тримайся ниви, то хліб матимеш. Хто влітку в тіні лежатиме, той худоби не матиме. Хто добре вчиться, тому добре й працюватиметься. Шити не вчитимешся – кравцем не станеш. Згаєш хвилину – каятимешся годину. При добрій годині і дурень човном правитиме. Смішки з сусідової кішки, а як своя здохне, то плакатимеш.

Народна творчість.

7. Записати під диктовку. Написане звірити з надрукованим.

I. Більш уже ніколи серце так не битиметься знов. (М.Бажан.) Я проходитиму луки, я минатиму красу. І одну розпуку в серці на край світу понесу. (Олександр Олесь.) В садах весни ми йтимемо з тобою, у білий цвіт одягнуться вони. (В.Сосюра.) Вставай, княгине, прощатися з родом та своєю волею дівочою. Свекруха тобі голову скребтиме, а свекор докорятиме. (Панас Мирний.) Час ущільнюватиметься, віки старітимуть, а мистецтво молодітиме вічно! (О.Гончар.)

II. Мине небагато часу, і Україна перетвориться на політично стабільну, цивілізовану державу. Вона буде плекати Людину, буде захищати й обстоювати Закон. Утвердяться демократичні свободи, до українців прийде глибше розуміння того, що ми маємо. Цінуватиметься праця, інтелект і талант. Люди не шукатимуть кращої долі за кордоном. Народ виявлятиме працюватимість і мудрість. Його буде об'єднувати глибока духовність. Україна міцнітиме і розвиватиметься. (За А.Чебикіним.)

8. Переписати, вставляючи пропущені букви. Дієслова у формі умовного способу підкреслити.

Коли б мені, вітре буйний, на час твої крила, тоді мене людс..ка воля нічим не сп..нила б. Тільки б вечора дождався, заховалось сонце, полинув би до милої, до її віконця. Я б усе, що є на серці, розказав дівчині, розказав би, як у світі тяжко сиротині. Схоже б, вітру послухала моя чорнобрива, може б, вітрові сказала хоч

ласкаве слово. А я б тоді, вітре буйний, вернув тобі крила, коли б знав по щирій правді, що думає мила. Як не любить, тобі б тоді оддав я кручину, а ти б замів, вітре буйний, мою домовину.

О.Афанасьєв-Чужбинський.

9. Від поданих дієслів утворити всі можливі форми дійсного способу.

Хвилюватися, згуртуватися, перемагати.

10. Переписати, вставляючи пропущені букви, підкреслити дієслова у формі наказового способу. Визначити особу й число цих дієслів.

І. Даймо долю Україні. (В.Самійленко.) Скажи Україні, що я на чужині лиш матір'ю й нею ж..ву. (І.Гнатюк.) Любімо Україну, українці! Без України в світі ми ніхто. (О.Лупій.) Любіть Україну, як сонце любіть. (В.Сосюра.) До нас ходіте усі, хто за правду. За правду, браття, єднаймось щиро. (Леся Українка.) Ідімо, друзі, щільними рядами! (М.Тарновський.) Ідіть, дітоньки, щедруйте, рідне слово подаруйте! (В.Гринько.) Під хатою чу..ться: “Благословіть колядувати!” (Панас Мирний.) Гомери української Ел..ади, із вічності нащадків схаменіть! (В.Сторожук.) Ро..просторся, душе моя! (В.Стус.) Все здолай, все змірай, все зроби! (М.Бажан.) Брати, не біймось снігу! (Олександр Олесь.) Та й не стіймо, неначе мальовані. Їдьмо вже. (М.Стельмах.) Ходімо, дядечку! Ходімо, голубчику! (Панас Мирний.) Ідіть же, дівчата, по ягоди в ліс, квітки рвіть та пісні співайте. (Є.Гребінка.) Квітоньки білі, зірвіт..ся з гілок! (Олександр Олесь.) Тікаймо звідсіль, браття! (І.Нечуй-Левицький.) Дужі! Волю пр..красну віддайте... Ситі! Землю Господню верніть... Хижі! Чулими, добрими станьте і в покуті гріхи замоліть! (Олександр Олесь.) Жартуймо потиху, мов нас тут нема! (Р.Бернс.) У бронзі поля стань бронзовочолим! (А.Малишко.) Зневаж свій страх і будеш вільним! (В.Женченко.) Встаньте! Давно проспівали півні, схід ч..рвоніє в кр..вавім огні. (Олександр Олесь.) Прощайте, рідні пороги, де походжали мої ноги! Згадуй мене, моє серце, вірними словами та дрібними сльозами, а я тебе довіку не забуду. (І.Нечуй-Левицький.) Ходім відсіль, біжим з цієї пустелі! (Олександр Олесь.) А скажіть, кого з нас Шевченко не хапає за серце? (Панас Мирний.) Що ж, топчіть каблуками мене! Тільки серце не руште моє! (В.Сосюра.) Не знай утіх віднині, лиходій! (Р.Бернс.) Навпроти зловісних ударів і хмар устаньмо, єднаймося, молод і стар! (М.Рильський.) Свого окрайця розділи

навпіл! Збираймо на П..черську п..чериці та понесім в подолі на Поділ.
(В.Бровченко.)

П. Більше думай, а тоді вирішуй. (Г.Сковорода.) Учітєся, брати мої, думайте, ч..тайте! (Т.Шевченко.) Скиньте з Шевченка шапку та отого дурного кожуха. Відкрийте в нім академіка! (І.Драч.) Любіте правду на з..млі, не поклоняйтесь більш нікому, не потурайте лиху злomu! (М.Тарновський.) Здобувайте знання! Майте мужність кор..стуватися власним розумом! (І.Кант.) Тр..майсь! Тр..майсь! І не гаси вогонь! Карбуй слова. допоки стане сили! (С.Тихолоз.) Однак не забуваймо про могутні знаряддя скептиц..зму, якими пронизані не тільки наші в..летенські простори, але й душі українців. (П.Загребельний.) Не бійтєся заглядати у словник. (М.Рильський.) Стався до інших так, як ти хотів, аби ставилися до тебе. (І.Кант.) Ч..тайте більше, думайте, братове, ідіть козацьким шляхом і життям, лікуйтєся і пісн..ю, і словом! (Г.Бідняк.) Ходім, я напою тебе Дніпром. (Л.Костенко.) Радійте, співайте пісні голосні, квітками завітчуйте чола ясні! (Олександр Олесь.) Копайте коріння, зб..райте горіхи! Он осінь яка золота. (Г.Фалькович.) А будьмо чесними людьми й не біймося нікого! (Р.Бернс.) Іди ж, насичуйся в..сною, упивайся, вб..рай у себе голоси та барви. (М.Рильський.) В старість не поспішай! (В.Сторожук.) Вчися погожою дниною бачити небо яснє! (Б.Олександрів.) Уставайте, хлопчики, уставайте! Засівати зраночку поспішайте! (В.Гринько.) “Ану, ще наляж, піддай огню, піддай палу!” – кр..чить дружко танцюристам, б'ючи в долоні. (Панас Мирний.) Б..ри свій заступ весело і щиро, крєши об камінь дєсь до дж..рєла. (А.Малишко.) Гей, ро..летись, думок почварних зграє! (Д.Павличко.) Поглянь чер..з плече і усміхнись минулому ласкаво! (Б.Олександрів.) Пізнай людей, пізнайся сам собою! (А.Малишко.) Пізнаймо вітру одкровення, в його хороми увійдім! (Л.Косановська.) Правді в очі д..вітьєся прямо, не одводьтє погляду вниз. (В.Симоненко.) Брати! Забудьмо давні чвари та засвітимо світло вкупі! (П.Куліш.)

ІІІ. Як нема пшона, мелімо крупу. Розумного навчай, хворого лікуй, а лінивого лінчуй. Не бурчи, а навчи. Ловися, рибко, в..лика й маленька! Д..ржись за гриву, бо за хвіст не втр..маєшся. Не будь бараном, то й вовк не з'їсть. Як нема вітру, берися за весла. Л..жи в піску та їж луску. Оце тобі хліб і ніж – бери, ріж і їж. Сип із порожнього в пустє.

Практичне заняття № 19

з навчального предмета Українська мова

Тема Службові частини мови. Вигук

Мета заняття Розглянути службові частини мови, особливості їх правопису та вживання

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

https://www.youtube.com/watch?v=ZYw6x33qr_E

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018
3. Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови.— К.: Освіта, 2012.— 270 с.

План проведення заняття

I. Виконати завдання

Записати правила:

Загальна характеристика прийменників

Прийменники служать для приєднання залежних іменників (або займенників) до інших слів у реченні: *вийшов **назустріч** гостям, розмова **про** врожай, готові **до** жнив, далеко **від** нас.*

1. За походженням прийменники діляться на такі групи:

- а) первинні: *без, в, від, для, до, з, за, на, над, під, по, при, про, ради, через;*
- б) вторинні (складні, утворені від первинних): *понад, побіля, поміж, попри, поза, задля, заради, з-під, з-понад, з-проміж, щодо;*
- в) відприслівникові: *близько, внаслідок, всупереч, вслід, довкола, кругом, навкруги, навпроти, напередодні, навколо, назустріч, осторонь, обабіч, поперек, позад, упродовж, відповідно до, залежно від, згідно з тощо;*
- г) відіменникові: *край, кінець, коло, перед, протягом, шляхом, за допомогою, під час, у напрямі до, на шляху до, у зв'язку з, в силу, в результаті, внаслідок;*
- г) віддієслівні: *завдяки, виключаючи, незважаючи на.*

2. Прийменники поєднуються з іменниками (або займенниками) в непрямих відмінках. Причому вони можуть вживатися або лише з одним відмінком, або з

двома і більше. Наприклад, тільки з родовим відмінком поєднуються прийменники *без, біля, близько, від, для, до, з-за, з-під, коло, проти, серед*; тільки із знахідним — *про, через, крізь*; тільки із місцевим — *при*. Прийменники *над, під, перед, поза* сполучаються із знахідним і орудним відмінками; *на* — із знахідним і місцевим; *з, за, між* — з родовим, знахідним і орудним; *у (в)* — з родовим, знахідним і місцевим тощо. Прийменники стоять перед іменниками і можуть відділятися від них означеннями: *до хати — до рідної хати, до своєї хати*. Лише кілька прийменників можуть стояти і після іменника: *порядку ради, підступам наперекір, йому навздогін*. Місцевий відмінок завжди вживається з прийменником. Називний і кличний відмінки ніколи не мають при собі прийменників, давальний — дуже рідко має їх.

1. Випишіть сполучення слів підряд у чотири колонки за тим, з яким відмінком іменника вжито прийменник: 1) з родовим; 2) із знахідним; 3) з орудним ; 4) з місцевим.

В'ється перед носом, спати без задніх ніг, клепки нема в голові, сваряться за дурницю, скринька з секретом, тюпає по кімнаті, здатися на милість, брати до уваги, танути від задоволення, очі бігають по людях, горить земля під ногами, садовлять на покуті, балакають про всячину.

Ключ. З других букв перших слів має скластися закінчення вислову І.Котляревського:

“Мужича...”

Правопис прийменників

1. Складні прийменники звичайно пишуться разом: *понад, (по + над), попід, поза, поміж, попри, посеред, поперед, побіля, задля, заради, довкола, назустріч, наприкінці, услід, внаслідок*.

2. Але складні прийменники з першою частиною з (*із*) пишуться через дефіс: *з-за, із-за, з-поза, з-над, з-понад, з-під, з-попід, з-поміж, з-проміж, з-серед, з-посеред*.

3. Кілька нових прийменників, утворених від повнозначних слів, пишуться двома і більше словами: *згідно з, залежно від, незважаючи на, під час, в результаті (але внаслідок), в силу, у напрямку до, на шляху до, у зв'язку з*.

2. Випишіть сполучення слів у три колонки залежно від того, як пишуться

прийменники: 1) разом; 2) через дефіс; 3) двома і більше словами.

(За) ради миру, (на) перекир знегодам, (з) поза хат, (із) за лісу, (на) зустріч бурі, (по) серед жит, (з) за дерев, (залежно) від обставин, (з) перед носа, (по) під

вікнами, (на) прикінці відпусток, з (по) під воріт, (з) над річки, (по) за село, у (напрямку) до мене, (під) час бою, (в) наслідок чвар, (з) під коліс, (по) над хмари, (за) для вас, з (по) між гілля.

Ключ. Підкресліть останню букву в останньому слові кожного сполучення. З цих букв прочитаєте закінчення вислову давньоримського оратора Цицерона: “*Треба не тільки*

опанувати мудрість, а й...”

Розрізнення прийменників і префіксів

Прийменники з наступними словами вимовляються так само нероздільно, як і префікси: *на гору* — *нагору*, *понад вікнами* — *понадвіконню*, *перед світанком* — *передсвітанковий*, *уві сні* — *увійти*, *по новому мосту* — *жити по-новому*. Але прийменники завжди пишуться окремо, а префікси — разом або через дефіс.

Щоб розрізнити прийменники і префікси, треба пам’ятати таке.

1. Прийменники *зі* (*зо*), *наді* (*надо*), *піді* (*підо*), *переді* (*передо*), *уві*, *ув* при іменниках та займенниках не переходять у префікси *і*, отже, завжди пишуться окремо: *зі мною* (*зо мною*), *піді мною*, *переді мною*, *уві сні*, *ув імлі*. Виняток становлять лише прислівники *зозла*, *зовсім і передовсім*, де *зо-* і *передо-* префікси *і*, отже, пишуться разом.

2. Прийменник у реченні стосується іменника (або займенника, співвідносного з іменником). Якщо ж прийменник поєднується з іншою частиною мови, то стає префіксом. Порівняймо: *з гори* — *з високої гори* — *глянув звисока*; *у кімнатах* — *у двох кімнатах* — *зустрілись удвох*;

перед класом — *перед усім класом* — *передусім будь щирий*; *по сліду* — *по осячому сліду* — *заревів по-осячому*.

Іншої частини мови прийменник може стосуватися лише в тому разі, якщо її вжито в значенні іменника або іменник, що мав би стояти при ній, пропущено: *з молодшими* (тобто з молоддю), *у старого* (тобто у діда), *боротися до останнього* (подиху), *говорив з усіма* (учнями), *встав о шостій* (годині).

3. Щоб відрізнити прийменник від префікса в словах типу *на горі* і *нагорі*, треба спробувати вставити прикметник між їхніми частинами. Якщо зміст висловлювання дозволяє це зробити, то маємо справу з прийменником і пишемо окремо, якщо ні — то це префікс і пишемо разом (пор. ще § 80.2): *ліг на бік* (*на правий бік*) і *відкликав товариша набік*; *у купі* гною (*у великій купі*) і *ми росли вкупі*; *струмок збігає з гори* (*з крутої гори*) і *зорі дивляться згори*; *в день* народження (*в радісний день*) і *ні вдень ні вночі*.

4. Деякі сполучення прийменника з іменником відрізняємо від однозвучних прислівників за тим, що перші мають при собі додаток у родовому відмінку (к о г о ? ч о г о ?), другі (прислівники) — не мають такого додатка: **в глиб** (ч о г о ?) *землі — корінь росте вглиб*; **з краю** (ч о г о ?) *села — моя хата скраю*; **з боку** (к о г о ?) *товаришів — став збоку*; **у середині** (ч о г о ?) *кімнати — спинився всередині*; **з початку** (ч о г о ?) *місяця — спочатку треба подумати*. Щоправда, іноді такі слова, як *всередині, збоку, скраю*, можуть бути й прийменниками: 1. *Усередині* (ч о г о ?) *атомів діють свої, особливі закони*. 2. *Чіпка йшов збоку* (ч о г о ?) *отари*. (Панас Мирний.) 3. *Це було колгоспне подвір'я. Воно стояло скраю* (ч о г о ?) *мальовничого села*. (Ю. Яновський.)

4*. Доповніть речення, добираючи з дужок потрібні слова або сполучення слів.

1. Ми поселились утрюх... Ми поселились у трюх... (кімнатах; в одній кімнаті). 2. На горі ... Нагорі ... (росте ліс; над нами цілу ніч гримали двері). 3. Кожен це пояснював по своєму... Кожен це пояснював по-своєму... (розумінню; і ми ніяк не могли дійти згоди). 4. Хлопці повернули в бік... Хлопці повернули вбік ... (із стежки; річки). 5. Я подався в глиб... Я подався вглиб ... (лісу; і скоро вийшов на галявину).

5. Випишіть сполучення слів у три колонки залежно від того, як пишеться частина,

що в дужках: 1) разом; 2) окремо; 3) через дефіс.

(При) дніпровський край, (по) новому працює він, (у) глиб росте коріння, (у) глиб боліт, з хати (на) двір поніс, з вулиці (на) двір, (по) перше і (по) друге, (зо) зла кинув, (по) щирому руку потис, ідемо (по) новому шляху, опинився (в) середині, (зі) мною поряд, ми до всіх (по) щирому, (с) початку подумай.

Ключ. Підкресліть останню букву в останньому слові кожного сполучення. З цих букв прочитаєте відомий вислів П. Тичини.

Загальна характеристика сполучників

Сполучники служать для поєднання між собою однорідних членів речення та речень: *дивлюсь і слухаю; світить, але не гріє; великі та малі; рано чи пізно; вечір або ніч. В повітрі дощ, і гречка пахне тепло, немов розлився буриштиновий мед*. (М. Рильський.)

1. За походженням сполучники бувають:

а) первинні: *і, та, а, бо, чи*;

б) похідні, що розвинулись із інших частин мови: *зате, проте, однак, якщо, якби, тому що, через те що, у зв'язку з тим що, незважаючи на те що, не тільки... а й і т.д.*

2. За значенням сполучники бувають **сурядні, підрядні і пояснювальні**.

Сурядні сполучники з'єднують однорідні члени або рівноправні речення: Можна вибрати друга **і** по духу брата, **та** не можна рідну матір вибирати (В.Симоненко).

Серед сурядних сполучників розрізняють:

а) єднальні: *і(й), та (в значенні і), також, і... і, ні... ні, як... так і, не тільки... а й*;

б) протиставні: *а, але, та (в значенні але), зате, проте, однак, все ж*;

в) розділові: *або, чи, або... або, чи... чи, то... то, не то... не то, чи то... чи то*.

Підрядні сполучники приєднують підрядні речення до головного: Ярема гнувся, **бо** не знав, сіромаха, **що** вирости крила, **що** неба достане, **коли** полетить (Т.Шевченко).

До підрядних сполучників належать:

а) порівняльні: *як, що, мов, мовби, мовбито, немов, немовби, немовбито, наче, неначе, неначеб, неначебто, ніби, нібито, буцім, буцімто, гейби*;

б) часові: *як, перед тим як, після того як, відтоді як, з тих пір як, тимчасом як, в міру того як, як тільки, тільки-но, тільки що, скоро, ледве, щойно*;

в) причинові: *бо, тому що, через те що, затим що, тим що, оскільки, позаяк*;

г) мети: *щоб, для того щоб, задля того щоб, аби*;

г) умовні: *якщо, якби, коли б, аби, раз*;

д) допустові: *хоч (хоча), хай, нехай, дарма що, незважаючи на те що*;

е) наслідковий: *так що*.

Пояснювальні сполучники приєднують уточнювальні слова і речення:

Цитати із дум та пісень без музичного їх оформлення, **тобто** без мелодії, а в думах ще й без супроводу кобзи, багато втрачають (М.Рильський). До пояснювальних сполучників належать: *тобто, цебто, або (в значенні тобто), чи (в значенні тобто), а саме, як-от*.

3. За будовою сполучники бувають:

а) прості: *і, а, та, бо, чи, що, як, хоч*;

б) складні: *проте (про+те), зате, щоб (що+б), якби, нібито (ні+би+то)*;

в) складені: *та й, коли б, тому що, через те що, так що, незважаючи на те що, не тільки... а й, як... так і*.

Правопис сполучників

1. Сполучники, як би вони не були утворені, звичайно пишуться разом (одним словом):

а) **адже, аніж, ніж, отже, отож, таж, також, теж, тож;**

б) **аби, мовби, немовби, ніби, начеб, неначеб, щоб, якби;**

в) **мовбито, немовбито, нібито, начебто, неначебто, тобто, цебто;**

г) **абощо, тощо, якщо;**

д) **притому, притім, причому, причім, проте, зате, затим.**

2. Частина сполучників може мати при собі частки, з якими вони пишуться тільки окремо, а саме: **адже ж, або ж, але ж, бо ж, все ж, хоч би, хоча б, коли б, коли б то.** Окремо пишуться всі складові частини в таких сполучниках: **та й, то й, дарма що, так що, тому що, через те що, для того щоб, з тим щоб, в міру того як, з тих пір як.**

У кількох сполучниках перші дві частини пишуться разом, наступні — окремо, а саме: **тимчасом як, незважаючи на те що, затим що.**

3. Сполучники з підсилювальними частками **отож-бо, тож-то, тому-то, тим-то, якби-то, тільки-но** пишуться через дефіс.

6. Випишіть сполучення слів у три колонки залежно від того, як пишеться частина

сполучника, що в дужках: 1) разом; 2) окремо; 3) через дефіс.

Ненаб(то) вже ніч, тож(то) й думав він, дарма(що) не козак, тим(то) і часу нема, (про)те мовчу, сміх та(й) тільки, ото(ж) усе зваж, тільки(но) приніс, (тим)часом як усі мовчали, хоч(би) хто один, якби(то) сам, все(ж) прийду, як(би) не тин, ніби(то) якийсь палац, отож(бо) не будьмо злі, коли(б) сидів тут, та(ж) згодиться, тому(що) важливе, тому(то) і звернувся до них, то(ж) будь розумним.

Ключ. В останньому слові кожного сполучення підкресліть останню букву. З цих букв прочитаєте закінчення вислову Олександра Олеся: “О слово рідне! Орле скутий! ...!”

Загальна характеристика часток

Частки надають висловлюванню чи окремому слову певного смислового або емоційного відтінку. Наприклад, у реченні: *Лише мох вкриває собою оте віковічне, ніким не займане каміння (А.Шиян)* — частка *лише* виділяє слово *мох*, частка *не* заперечує ознаку *займане*, за допомогою частки *ні-* утворено заперечний займенник *ніким*.

Частки за своїм значенням і вживанням є такі, що вживаються для оформлення різних видів речень, такі, що надають певного смислового відтінку окремому слову чи групі слів, а також приєднувальні, словотворчі й формотворчі.

1. Частки, які вживаються для оформлення різних видів речень — розповідних (стверджувальних і заперечних), питальних, спонукальних, окличних, є такі:

а) **стверджувальні** — виступають заміниками стверджувальних речень або підсилюють їх: *так, авжеж, аякже, атож, ага, еге, еге ж, гаразд*; наприклад: -- *Хто знає, обід буде? — Аякже! Повинен бути. (Панас Мирний.) — Ви добре знаєте Карпа? — поспитав я. — Атож...* (М.Коцюбинський.);

б) **заперечні** — вживаються в заперечних реченнях або замінюють їх: *не, ні, ані*; наприклад: *Ні, краще ніколи не роздивляться, з чого зроблене те, що нам до вподоби. (М.Коцюбинський.);*

в) **питальні** — вживаються для оформлення питальних речень або в ролі самостійних запитань: *чи, хіба, невже, що за, га, та ну*; наприклад: *Мамо, чи кожна пташина в вирій на зиму літає? (Леся Українка.) Невже історія нас так нічого й не навчила?;*

г) **спонукальні** — надають висловлюванню різних відтінків побажання, наказу, просьби, заборони, заклику до дії: *бодай, годі, ну, давай, на, -бо, -но*; наприклад: *Так годі спать! виходьте на дорогу. (П.Тичина.) А підійди-но сюди! (Ю.Збанацький.);*

г) **окличні** — вживаються для оформлення окличних речень: *що за, що то за, ну й*; наприклад: *Що за гарна година настала! Ну й день!*

2. Частки, які надають окремому слову чи групі слів смислового відтінку, за значенням є такі:

а) **підсилювально-видільні** — вживаються для підсилення або виділення окремих слів у реченні: *навіть, тільки, лише (лиш), всього-на-всього, хоч, хоча б, принаймні, аж, же (ж), -бо, -но, -то, -от, -таки, все, ще, вже, вже й, і, та, собі, о, ой*; наприклад: *З високих круч луна орлиний клекіт, лиш тихі води все стоять мовчазно. (Леся Українка.) Мені аж страшно, як згадаю оту хатину край села! (Т.Шевченко);*

б) **уточнювальні** — вказують на міру точності або правдивість повідомлення: *саме, якраз, справді, точно, власне, рівно, майже, приблизно, дець, мало не, трохи не, ледве не, ледве чи, навряд чи, ніби, наче, неначе, мов, мовби, немовби, буцім*; наприклад: *Злива тривала майже годину. (М.Трублаїні.) Село неначе погоріло, неначе люди подуріли, німі на паничину ідуть і діточок своїх ведуть. (Т.Шевченко.);*

в) **вказівні** — служать для того, щоб привернути увагу до якогось предмета, явища: *то, ото, от, це, оце, ось, осьде, он, онде, воно*; наприклад: **Он** зірка в небі пролетіла. (В.Сосюра.) Блаженків Денис альпініст? Та чи він хоч знає, що **це** воно таке? (О.Гончар.).

3. **Приєднувальні** частки вказують на певний зв'язок між висловлюваннями: *теж, також, до того ж, ще й, адже, отже, тож, значить, так, то* (за своїм значенням вони наближаються до сполучників); наприклад: **Тож** як мудрості доходиш, — *хочеться і жити і жити!* (П.Тичина.) *Хочеться мені хоч одним оком поглянути ще на Італію, а також побути на селі.* (М.Коцюбинський.)

4. **Словотворчі й формотворчі** частки виконують роль префіксів, суфіксів та закінчень, але відрізняються від них тим, що можуть писатися окремо, через дефіс або приєднуватися до закінчення: *абихто* — **аби** з ким, *ніщо* — **ні** в чому, *щодня* — **що** другого дня, *будь-який* — **будь** до якого, коли- *небудь*, *знав би, хай* подумає, *чийсь* — *чийогось, вчитися* — *вчишся*.

До словотворчих належать частки **аби-, де-, -сь, казна-, хтозна-, будь-, небудь-, ні-, що-**: *абищо, дехто, якийсь, казна-звідки, хтозна-куди, будь-де, як-небудь, ніякий, щороку*.

До формотворчих належать частки **би, б** (за їх допомогою утворюється умовний спосіб: *сказав би, зраділа б*); **хай, нехай** (за їх допомогою утворюється наказовий спосіб: *хай скаже, нехай прийдуть*); **-ся** (за її допомогою утворюються зворотні дієслова: *вмиваюся, тривожаться*).

7. Визначте роль часток у поданих реченнях. Знайдіть фразеологізми й поясніть їхнє значення.

1. Певно, спросоння в мене голова **не** дуже варила, бо я **майже нічого не** міг збагнути. (Л.Смілянський.) 2. **Оце то так! тільки** цього бракувало. (Леся Українка.) 3. Час **би**, Наталко, **взятись** за розум: ти **вже** дівка, **не** дитя. (І.Котляревський.) 4. Вона, Марія, була **справді-таки** гарна. (Є.Гуцало.) 5. **Не** раз йому западала думка: втекти куди-**небуь**... світ за очі. (Панас Мирний.) 6. **Ну, вже** коли **й** заведуться за що, **то аж** іскри летять. (І.Микитенко.)

Правопис часток

Частки пишуться окремо, разом і через дефіс.

1. Частки **би (б), же (ж), то** (вказівна), **ось, он** звичайно пишуться окремо від інших слів: *сказав би, зроби ж, адже ж, як же бути, що то за, ось як, ось коли. он*

куди, **он** який. Разом вони пишуться лише в складі сполучників та інших часток: *авжеж* (пор. *адже ж*), *атож*, *аякже*, *таж*, *мовби*, *немовби*, *немовбито*, *неначебто*. Частки **ось** і **он** пишуться разом лише в словах *осьде* і *онде*. Але залежно від вимови їх можна писати й окремо: *ось де*, *он де*.

2. Разом пишуться частки *аби-*, *де-*, *-сь*, *ані-*, *ні-*, *чим-*, *чи-*, *як-*, *що-*: *абихто*, *дехто*, *хтось*, *ніхто*, *аніхто*, *аніскільки*, *чимало*, *чимдалі*, *чимшвидше*, *якраз*, *якнайшвидше*, *щодня*, *щороку*. Але частку **що**, коли вона стоїть після слова, до якого відноситься, пишемо окремо: *тільки що*, *поки що*, *ледве що*, *дарма що*, *хіба що*.

3. Через дефіс пишуться частки *казна-*, *хтозна-*, *будь-*, *-небудь*, *-бо*, *-но*, *-то* (підсилювальна), *-от*, *-таки*: *казна-який*, *хтозна-де*, *будь-де*, *де-небудь*, *скажи-бо*, *слухай-но*, *якби-то*, *отакий-то*, *як-от*, *вивчив-таки*. Але частку **таки**, коли вона стоїть перед словом, яке підсилює, пишемо окремо: *таки вивчив*, *таки домігся свого*. Через дефіс пишеться частка *екс-* у значенні “колишній”: *екс-чемпіон*, *екс-президент*, *екс-директор*.

4. Але частки, названі в попередніх двох пунктах, пишуться окремо, якщо між ними й словами, яких вони стосуються, стоїть інше слово: *абихто* — *аби до* кого; *ніщо* — *ні про що*; *щогодини* — *що дві години*; *щодень* — *що не день*, *що другий день*; *щодо* — *що ж до*; *казна-хто* — *казна з* ким; *будь-який* — *будь на* якому; *хтозна-хто* — *хтозна й хто*; *іди-бо* — *іди ж бо*; *якби-то* — *якби ж то*; *все-таки* — *все ж таки*.

Та це ж просто...

Д о п и т л и в и й . Я зовсім заплутався з часткою *то*...

К м і т л и в и й . Воно й не дивно, бо є аж три частини *то*: вказівна — пишеться окремо (*що то за краса*), підсилювальна — пишеться через дефіс (*отака-то погода*) і словотворча — пишеться разом (*тобто*, *немовбито*, *начебто*).

8. Випишіть слова й словосполучення в три колонки залежно від того, як пишеться

частина, що в дужках: 1) окремо; 2) разом; 3) через дефіс.

Написав (би), немов (би), як (небудь), економимо (чи) мало, спотикається (що) раз, казна (що), надумав (таки), електроніка (ж), майнув тільки (що), та (ж) так, (екс) чемпіон, роздивився (гаки), а все (ж) таки, експериментують з чим (сь), отакий (то), робить (аби) як, ні (до) кого, іди (ж) бо, пішов (аби) куди, (будь) куди, чого (б) небудь, (ні) скільки, стань (бо), (он) куди, іди (що)

найшвидше, (ген) далеко, тільки (но), ось (так), шурхотить начеб (то), ото (ж), все (таки), отак (от), гойдають (ся), от (же).

Ключ. Підкресліть перші букви. З них прочитаєте вислів Ч. Дарвіна.

Загальна характеристика вигуків

Вигуки виражають емоції та спонування, не називаючи їх, а також відтворюють звуки природи, тварин тощо: *ой, ах, лишенько, годі. агов, киць-киць, тпру, дзень, кукуріку, ш-ш-ш.*

Вигуки в мові виступають заміниками речень. Їхнє ж конкретне начення великою мірою залежить від контексту, ситуації. Наприклад, візьмемо вигук *ах*: *Ах, що то яка пісня була! (Марко Вовчок.)* — висловлює захоплення. — *Ах, бідні коні, — зітхнула Ліда, — що ж вони винні? (М.Коцюбинський.)* — виражає співчуття. *Ах, це ти, Любочко? (Леся Українка.)* — передає несподіваність. *Ах, як тут темно! (М. Коцюбинський)* — відтворює почуття досади, невдоволення.

За значенням вигуки поділяються на емоційні, спонукальні, застигли форми спілкування та звуконаслідувальні слова.

1. **Емоційні вигуки** виражають почуття, настрій, переживання, стан людини, її ставлення до різних явищ дійсності: *о, ой, ох, ах, ех, ай, ух, ой лишенько, ой леле, гвалт, тьху, тю, фу, цур йому, овва, от тобі й на, тим-то й ба, де ж пак, слава Богу, боронь Боже.*

2. **Спонукальні вигуки** виражають наказ, спонування або служать засобом привернення чийсь уваги, впливу на поведінку тварин: *геть, годі, ну, цитть, тсс, гайда, ануते, анумо, гей, агей, агов, алло, но, вйо, соб, цабе, тпру, гиля, агуш, а киш, киць-киць, цін-цін, паць-паць.*

3. **Застиглі форми спілкування** виражають привітання, пробачення, подяку, побажання, божбу, прокльон, лайку тощо: *добридень, спасибі, до побачення, на добраніч, дякую, будь ласка, прошу, пробачте, вибачте, даруйте, прощайте, щасливо, помагайбі, їй-богу, чорт би його взяв, хай йому грець.*

4. **Звуконаслідувальні слова** відтворюють різні звуки природи, тварин, машин тощо: *ку-ку, кру-кру, кукуріку, ках-ках-ках, гав-гав, му-у-у, тьох-тьох-тюї, тік-так, дзень, брязь, бах, ш-ш-ш.*

Правопис вигуків

Вигуки, що передають повторювані або протяжні звуки, пишуться через дефіс: ай-ай-ай, а-а-а, ну-ну, о-го-го, агов-гов-гов, ха-ха-ха, киць-киць, ш-ш-ш, ку-ку, му-у-у, ня-а-ав, ф'ю-у-у.

Але вигуки леле, лелечко, пробі, цитьте, овва, цабе, агов, агуш, кукуріку, кудкудак, тарах і под., які не передають повторюваних звуків, пишуться разом.

У вигуках будь ласка, до побачення, на добраніч, отим то й **ба**, от тобі й на, оце так і под. усі складові частини пишуться окремо, а у вигуках їй-Богу, їй-бо, їй-право — через дефіс.

9. Перепишіть, розкриваючи дужки.

1. Ов (ов) ов!..—одзиваються збуджені гори ... га (га) га!— повторюють в тривозі далекі верхи. (М. Коцюбинський.)
2. Б'ється, стогне, зітхає море!.. Бу (ух)!.. бу (ух)!.. бу (ух)!.. бу (ух)! (М. Коцюбинський.)
3. Куд (ку) дак за п'ятак, ку (ку) рі (ку) за копійку. (Нар. творчість.)
4. —Кру (кру)!—лунає поклик журавлів, і слід по них в німому небі тане. (М. Нагнибіда.)
5. (На) добраніч вам, ниви. (М. Коцюбинський.)
6. Ов (ов!) Не вихоплюйся, синку, з нерозумним словом, бо назад ніяково вертатися. (М. Коцюбинський.)
7. Не жартуй наді мною, (будь) ласка, і, говорячи, не мовчи. (В. Симоненко.)
8. Людей і долю проклинать не варт, (їй) Богу. (Т. Шевченко.)

Практичне заняття № 20

з навчального предмета Українська мова

Тема Написання модульної контрольної роботи №2 та обов'язкової контрольної роботи

Мета заняття повторення, узагальнення, систематизація вивченого

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Написання МКР№2

Тестування у MOODLE

<https://moodle.krkm.dnu.edu.ua/mod/quiz/view.php?id=26636>

II. Написання ОКР

Тестування у MOODLE

<https://moodle.krkm.dnu.edu.ua/mod/quiz/view.php?id=26637>

Практичне заняття № 21

з навчального предмета Українська мова

Тема Складні випадки синтаксичного узгодження

Мета заняття поглибити і систематизувати знання про синтаксичну норму; розглянути складні випадки синтаксичного узгодження власних і загальних назв; відпрацьовувати вміння знаходити і виправляти помилки, пов'язані із синтаксичною нормою.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=BQBk7EMgDGo>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

На вулиці Лютеранська, що в центрі міста Києва, знімають фільм.

На вулиці Хрещатик, що в центрі міста Київ, цвітуть каштани.

А. У якому з цих речень неправильно узгоджено власну назву із загальною?

Б. Перевірте, чи правильну ви дали відповідь, опрацювавши теоретичний матеріал.

Синтаксичні норми

Синтаксичні норми — це загальноприйняті правила поєднання слів у словосполучення й речення.

До синтаксичних норм належать:

- порядок слів у реченні;
- правильне використання однорідних членів;
- точність у поєднанні слів у словосполучення за допомогою узгодження й керування;
- особливості зв'язку між підметом і присудком;
- уживання дієприкметникових і дієприслівникових зворотів та ін.

Порушення синтаксичної норми називають синтаксичною помилкою.

У реченні Сестра любить квіти, троянди, хризантеми й айстри синтаксичною помилкою є вживання іменника квіти як одного з однорідних членів. Іменник квіти випадає з ряду однорідних членів, оскільки є родовою назвою, а троянди, хризантеми й айстри — видовими.

У реченні Сходи за хлібом не виправданим є вживання прийменника за, що і є синтаксичною помилкою. Для позначення мети дії в українській мові використовують прийменник по: піти по воду, поїхати по хліб.

Однією з поширених синтаксичних помилок є неправильне узгодження загальних і власних назв у словосполученнях.

Складні випадки синтаксичного узгодження

Узгодження — тип підрядного зв'язку в словосполученні, коли форма залежного слова відповідає формі головного, тобто узгоджується з ним у роді, числі й відмінку.

Наприклад, у словосполученні чорним шоколадом залежне слово чорним вжито в орудному відмінку однини чоловічого роду, оскільки такі граматичні ознаки має головне слово шоколадом. Коли поєднують у словосполучення власні й загальні назви, то їх узгоджують (хоча й не завжди) у відмінку: місто (с. р.) Київ (ч. р.), у місті Києві, містом Києвом.

ТРЕБА УЗГОДЖУВАТИ ВІДМІНКОВІ ФОРМИ ВЛАСНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ НАЗВИ В ПОДАНИХ ВИПАДКАХ.

фах, посада, звання і под. + відмінюване прізвище	з композитором М. Леонтовичем, у співачки Катерини Бужинської, з міністром Петренком
місто, село, річка + власна географічна назва	у місті Львові, селом Петриківкою, за річкою Дніпром
вулиця + власна назва жіночого роду	будинок на вулиці Кашиановій, АЛЕ: на вулиці Хрещатик (бо власна назва чоловічого роду)

Отже, в обох реченнях вправі 1 неправильно узгоджені власні назви із загальними: не на вулиці Лютеранська, а на вулиці Лютеранській; не міста Київ, а міста Києва.

НЕ ТРЕБА УЗГОДЖУВАТИ ВІДМІНКОВІ ФОРМИ ВЛАСНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ НАЗВИ В ПОДАНИХ ВИПАДКАХ.

місто, село, річка + складна власна назва або власна назва в множині	у місті Старий Самбір, біля села Зелений Гай, біля річки Сіверський Донець; у місті Чернівці, за селом Біївці
озеро, канал, бухта, мис, острів, гора, пустеля, порт, станція, аул, кишлак, штат + власна назва	готель біля гори Говерла, на острові Цейлон, адміністрація штату Мічиган, біля озера Світязь, у пустелі Сахара
завод, шахта, газета, повість + умовна власна назва	аварія на шахті «Авангард», прохідна заводу «Маяк», на радіостанції «Промінь», кореспондент газети «Факти»

планета, сузір'я, галактика + власна назва	на планеті Юпітер, у сузір'ї Альтаір, у галактиці Чумацький Шлях
--	--

Лише в географічній літературі (науковий стиль) власні назви населених пунктів і річок зберігають називний відмінок: у місті Дніпро, родом із села Березівка, довжина річки Дністер.

Абревіатури узгоджують з дієсловами, зважаючи на рід стрижневого слова: ООН заборонила (організація), ЄС дозволив (союз).

1. Утворіть і запишіть складні словосполучення за зразком.

Зразок. Під'їжджати до (місто Тернопіль) — під'їжджати до міста Тернополя.

Пишаюся (місто Горішні Плавні), засмагати біля (річка Прут), перейти (вулиця Зоологічна), побувати в (місто Мінеральні Води), долетіти до (планета Венера), піднятися на (гора Говерла), на березі (річка Дунай), працювати на (шахта «Антрацит»), під'їжджати до (станція Знам'янка), побувати в (аеропорт «Жуляни»), виробляти на (завод «Запоріжсталь»), запросити (співак Вакарчук), зупинитися біля (село Мала Воля), жити в (місто Луцьк), пишатися (місто Миколаїв), відпочивати на (озеро Байкал), виробляти в (штат Оклахома), зустрітися на (вулиця Хрещатик), кореспондент (газета «Буковина»), побувати в (село Нагуєвичі).

2. Відредагуйте й запишіть речення.

1. Проїжджаючи по вулиці Предславинська, ми помітили на прохідній заводу «Будгідроприладу» інженера Олександра Коваленко. 2. За містом Білою Церквою ми зупинилися перепочити на березі річки Рось. 3. На станції Шепетівці стояли півгодини, потім зупинилися в місті Вінниця, а в місті Чернівцях вийшли з потяга. 4. У штаті Аляска перемогли демократи, а в штаті Каліфорнії — республіканці. 5. За селом Зеленою Пущею ніч, на небі не видно сузір'я Стожарів, а біля річки Дніпра — тиша. 6. На горі Євересті небо можна помацати руками, та й до планети Сатурна значно ближче. 7. Хочу побувати біля озера Вікторії, а про відвідини планети Меркурій навіть не мрію.

КУЛЬТУРА СЛОВА

Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Ік^онопис, інду^сстрія, йог^урт, катал^ог, кварт^ал.

Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
користуватися	мати попит

попитом	
більше ста уроків	понад сто уроків
давайте повернемося	повернімося
залишити в спокої	дати спокій
попередити хворобу	запобігти хворобі

Домашнє завдання.

I. Опрацювати теоретичний матеріал

II. Виконати вправу

Утворіть і запишіть складні словосполучення.

Жити в (місто Бровари), чекати біля (кінотеатр «Довженко»), розглядати (сузір'я Квочка), плавати в (озеро Сиваш), засмагати біля (річка Конка), приїхав до (село Жовта Круча), кандидат зі (штат Флорида), переходити (вулиця Шовковична), доїхали до (станція Вапнярка), переїхати до (місто Полтава), перебувати на (острів Гренландія), захоплюватися (гора Олімп), цікавитися (планета Уран), збудувати біля (завод «Друкмаш»), слухати (співачка Крушельницька), перепливати (річка Велика Тернівка).

Практичне заняття № 22

з навчального предмета Українська мова

Тема Варіанти граматичного зв'язку підмета й присудка.

Мета заняття поглибити і систематизувати знання про синтаксичну норму; розглянути складні випадки граматичного зв'язку підмета й присудка; відпрацьовувати вміння знаходити і виправляти помилки, пов'язані із синтаксичною нормою.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=S6Nb-x4HBgk>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Записати правила. Виконати завдання.

Головні члени речення.

Варіанти граматичного зв'язку підмета й присудка

Форми роду й числа присудка залежать від форм підмета: *Львів залишив про себе світлі враження*. І підмет, і присудок — одн., ч. р.

1. Якщо *підмет виражений сполученням числівника з іменником*, то узгодження залежить від того, на чому зосереджено увагу: а) *в однині*, якщо треба наголосити на кількості виконавців; б) *у множині*, якщо звертаємо увагу на дію. Наприклад: *Двоє учнів запізнилося*. Тут наголос зроблено на кількості тих, хто запізнився. *Двоє учнів запізнилися*. У цьому реченні зроблено акцент на тому, що учні порушили графік навчання — запізнилися.

2. Якщо складений *підмет виражений сполученням двох іменників або займенників* (конструкція «хтось з кимось»), то присудок треба ставити в множині: *Хрещатик з Володимирським узвозом зустрічаються на Європейській площі. Батько з дочкою вийшли на балкон*. Якщо конструкція «хтось з кимось» поєднана з присудком в однині, то в такому реченні підмет простий: *З журбою радість обнялась*

(Олександр Олесь). Батько з дочкою вийшов на балкон (дочка могла не виходити, а бути в нього на руках, тому вийшов тільки батько).

3. Якщо *іменна частина присудка позначає тимчасову ознаку, то її треба поставити у форму орудного відмінка*: Вони були щасливими, поки не сталася ця біда. Уранці він був веселим. Якщо ж іменна частина позначає постійну ознаку, то вона набирає форми називного відмінка: Усе життя вони були щасливі. Мій батько був коваль.

4. Присудок у позиції перед однорідними підметами може мати форму як однини, так і множини. Якщо він стоїть в однині, то узгоджується в роді й особі з першим підметом: Чується гармонійний гудок пароплава й пісня (О. Довженко). З обох кінців яру почувся тихий тріск і людські голоси (Г. Тютюнник). Навкруги лунали регіт і жарти (О. Гончар).

Присудок у позиції після однорідних підметів треба ставити у форму множини: Батько й мати навчали мене любити природу й чистоту в ній (І. Коваль).

5. Якщо *підмет ужито з прикладкою*, то рід присудка треба узгоджувати з родом підмета, а не прикладки: Виставка-продаж вразила нас. Не продаж вразив, а виставка.

1. Утворивши речення, обґрунтуйте вибір граматичних форм (усно).

1. Восени вечори були (теплі, теплими). 2. Мій батько був (художник, художником). 3. Твоя думка була (слухна, слухною). 4. У той момент глядачі були (розчаровані, розчарованими). 5. Не один я, а більшість моїх ровесників (має, мають) труднощі у виборі професії. 6. Мізерна частина менеджерів не (занапастила, занапастили) підприємство, а (вивела, вивели) його зі складної фінансової ситуації. 7. Слова й музика (має, мають) гармонійно поєднуватися в пісні. 8. Жінка з немовлям (переходить, переходять) дорогу навпроти крамниці. 9. Музей-садиба (заснований, заснована) товариством «Просвіта».

2. Утворіть і запишіть речення.

Книжка була (цікава, цікавою). 2. У дитинстві моя сестра була (світловолоса, світловолосою). 3. Сократ був (мудрий чоловік, мудрим чоловіком). 4. Хризантема й кала довго (стоїть, стоять) у воді. 5. Двоє будівельників не (шліфувало, шліфували) підлогу, а (заливало, заливали) її спеціальним розчином. 6. Не тільки мій брат, а й більшість молодих людей легко (змінює, змінюють) місце роботи. 7. Музей-квартира (прийняв, прийняла) своїх перших відвідувачів. 8. Мама з моїм тримісячним братиком (пішла, пішли) до поліклініки

3. Пригадавши правило написання префіксів з- і с-, випишіть слова з буквою з на місці крапок.

Ро..товк, ..тиснути, не..проста, ..шито, ..формувати, ..киснути, ..лам, ..ховок, ..полоханий, ..мити, ..фотографувати, ро..тин, ..корочений.

З останніх букв виписаних слів складіть назву частини печі.

4. Перепишіть текст, розкривши дужки, і виконайте завдання.

Ранок був (незвичайний, незвичайним). До мене (прийшло, прийшли) троє моїх друзів. Хоч я й не люблю сюрпризів, але привітання з днем народження отримувати, мабуть, усім приємно. Флешка, книжка, шоколадка (лежала, лежали) на столі, ніби ранкові трофеї. Роман-епопея (притягував, притягувала) погляд яскравою обкладинкою, плитка шоколаду була (поламана, поламанною), проте (апетитна, апетитною), а флешка не викликала особливих емоцій. Хай там як, а вона теж стане в пригоді. Я з друзями (пішов, пішли) до вітальні, де на нас чекав торт і чай (О. Травневий).

А. Доповніть текст роздумами про те, якими мають бути подарунки на день народження ваших ровесників і що приємніше — отримувати їх чи дарувати.

Б. Доберіть заголовок до тексту

5. Прочитайте вислів британської письменниці та виконайте завдання.

Якщо ви використовуєте свій статус і вплив, щоб розвинути не тільки свої ділові якості, а й ділові якості тих, у кого їх немає; якщо ви вибираєте не лише сильних, а й слабких; якщо ви можете допомогти тим, хто не має нічого, то вами буде пишатися ваша сім'я, а також тисячі та мільйони людей, реальність яких ви можете змінити.

(Дж. Роулінг).

А. Напишіть розповідь про вашого знайомого чи знайому або про видатну людину, яка відповідає наведеній характеристиці Дж. Роулінг

Б. Використайте в тексті дві-три пасивні конструкції.

Практичне заняття № 23

з навчального предмета Українська мова

Тема Просте ускладнене речення

Мета заняття поглибити і систематизувати знання про синтаксичну норму; розглянути способи ускладнення простого речення; відпрацьовувати вміння знаходити і виправляти помилки, пов'язані із синтаксичною нормою.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

https://www.youtube.com/watch?v=qFV9ZbiZO_s

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Записати правила. Виконати завдання.

Порядок слів у реченні. Класифікація речень. Просте ускладнене речення

Порядок слів у реченні

В українській мові порядок слів у реченні відносно вільний. Він може бути прямим і непрямым. **Прямий порядок слів** вважають нейтральним: підмет стоїть перед присудком, додаток — після слова, від якого залежить, а означення — перед означуваним словом: Помаранчеве сонце сідає за небокрай та ховає своє проміння. У реченнях з **непрямим порядком слів (інверсія)** з'являються додаткові відтінки, посилюється увага на якомусь предметі чи ознаці: За небокрай сідає сонце помаранчеве й ховає проміння своє. Також непрямий порядок слів використовують поети з метою римування віршових рядків.

Класифікація речень за метою висловлювання та емоційним забарвленням

Тип речення	Приклад
розповідне	<i>Часом качка в повітрі дзвенить чи кажан проти місяця грає.</i> (М. Рильський)
питальне	<i>Чого заружився, мій любий козак?</i> (Леся Українка).
Спонукальне (окличне)	<i>Весною линьте в серце, сніг і імла!</i> (В. Сосюра)

Класифікація речень за структурою

Вид	Ознака	Приклад
Просте	Одна граматична основа	<u>П. Тичина</u> <u>ніжно</u> <u>любив</u> <u>рідну</u> <u>мову</u> (І. Вихованець)
Складне	Дві і більше граматичних основ	<u>І якщо</u> <u>впадеш ти</u> на <u>чужому полі</u> , <u>прийдуть</u> з <u>України</u> <u>верби і тополі</u> (В. Симоненко)

Класифікація простих речень

Вид	Ознака	Приклад
двоскладне	має підмет і присудок	<u>Біля лави у скверіку</u> <u>сніг</u> заблукалим звірятком <u>приліг</u> (М. Братан)
односкладне	має лише один головний член речення	<u>Тролейбусів</u> <u>ранкове</u> <u>многолюддя</u> . (М. Братан). <u>Надворі</u> <u>смеркало і сутеніло</u> (І. Нечуй-Левицький)
поширене	має хоча б один другорядний член речення	<u>Твоя краса цвіте</u> в <u>моїх очах</u> (В. Симоненко) <u>Заболіло</u> <u>мені</u> (А. Кичинський)
непоширене	відсутні другорядні члени речення	<u>Я тривожуся</u> (М. Братан) <u>Тиша...</u> <u>Переболіло...</u> (А. Кичинський)
повне	наявні всі члени речення даної структури	<u>По садах пустинних</u> <u>їде гордовито</u> <u>осінь жовтокоса</u> на <u>баскім коні</u> (В. Сосюра) <u>Осінь.</u> <u>Вечора</u> <u>огні.</u> (В. Сосюра)
неповне	пропущений будь-який член речення можна виявити з контексту або ситуації	<u>Ранні пташки</u> <u>росу</u> <u>п'ють</u> , а <u>пізні</u> – <u>сльози</u> <u>ллють</u> . (Народна творчість)
ускладнене	наявний ускладнювальний компонент	<u>Сміються</u> <u>гори,</u> <u>доли,</u> <u>і вершини,</u> <u>і всі підкови,</u> <u>згублені</u> в <u>полях</u> (Л. Костенко) (однорідними підметами та

		відокремленим означенням)
неускладнене	відсутній ускладнювальний компонент	<u>Прокидаюсь я на березі Десни під дубом.</u> (О. Довженко)

Просте ускладнене речення

Ускладнювальний компонент	Приклад
вставні конструкції	<i>Там, кажуть, з гір усю країну видно</i> (Леся Українка).
вставлені конструкції	<i>Годинник бив — що з ним? — не ту годину</i> (І. Жиленко).
звертання	<i>Зоре моя вечірняя, зійди над горою</i> (Т. Шевченко)
однорідні члени речення	<i>Питай не старого, а бувалого</i> (Нар. тв.).
відокремлені члени речення	<i>Не знаючи броду, не лізь у воду</i> (Нар. тв.).

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. Циферблат годинника на розі хуртовини снігом замели (Л. Костенко). 2. Панські Петро для чинів тре кутки... 3. Ладить юриста на смак свій права... (Г. Сковорода). 4. Жайворон краплі блакитні струшує (М. Сингаївський). 5. Мій сніговик — немов живий, дітей він розважає (Г. Рахін). 6. Гойдається вечора зламана віть, мов костур сліпого, що тичеться в простір осінньої невіді (В. Стус). 7. Може зламатися тіло, але ніколи — дух (О. Стефанович). 8. З піснею, з казкою, зі словом, з молитвою, з рідною мовою — гострою бритвою явилась муза моя (Г. Чупринка). 9. Ніколи пить ворожі коні не будуть воду у Дніпрі (В. Сосюра).

А. Прокоментуйте, з якою метою використано непрямий порядок слів у кожному реченні.

Б. Перебудуйте речення так, щоб у них був прямий порядок слів (усно).

2. Перепишіть речення й виконайте завдання (розділові знаки пропущено).

1. Без коріння нічого нема на землі крім каміння (Г. Коваль). 2. Дехто виходячи в люди перестає бути людиною (Л. Сухоруков). 3. Полювання як ви потім побачите потребує багато часу (Остап Вишня). 4. Від щастя світлу і заплакану її він носить на руках (В. Кобець). 5. Куди ж мене зовеш брунатна бджілко? (В. Стус). 6. Кожна держава складається та стверджується непорушною цілістю кордонів (П. Орлик). 7.

У міфічну старовину були кентаври істоти з головою й тулубом людини та кінським крупом на струнких і безвідмовних кінських ногах (Є. Гуцало).

А. Розставте розділові знаки.

Б. Підкресліть однією рискою ускладнювальні компоненти.

3. Пригадавши правила спрощення приголосних на письмі, запишіть слова у дві колонки: 1) у яких спрощення на письмі відбувається; 2) у яких спрощення на письмі не відбувається.

стн — сн стл — сл здн — зн ждн — жн скн — сн рдц — рц

у питомих українських словах, крім кістлявий, пестливий... (винятки)

Доблес..ний, лаборан..ський, очис..ний, аген..ство, радіс..ний, тиж..невий, радис..ці, мас..ний, невіс..чин, улес..ливий, аванпос..ний, ненавис..ний, контраст..ний, двоміс..ний, артис..ці.

• 3 перших букв виписаних слів складіть назви європейських міст.

4. Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. По воді-бистрині ніжно-синій день хмарки золоті розіслав (М. Шпак). 2. Вітчизну сонячну свою люблю високою любов'ю. 3. Люблю України коханої небо (В. Сосюра). 4. А земля моя щастя родить (М. Сом). 5. У нічку темну і глуху зросту рясним кущем калини на українському шляху (А. Малишко). 6. Не розстрілюй часу робочого кулеметною чергою слів! (Л. Костенко).

А. Перепишіть речення й підкресліть у них головні та другорядні члени.

Б. Перебудуйте речення так, щоб у них був прямий порядок слів, запишіть їх.

5. Перепишіть речення й виконайте завдання (розділові знаки пропущено).

1. Природа час і терпеливість найкращі лікарі. 2. Про дорогу скажеш кума як пройдеш по ній сама. 3. У всьому крім добрих справ знай міру й годину (Нар. тв.). 4. Страданіє як кажуть возвиша (Л. Костенко). 5. Проникаючи в організм йод активно впливає на обмін речовин посилює процеси дисиміляції (З інструкції). 6. Їдете ви компанією тобто колективом так чоловік з п'ять бо дика качка любить іти в каструлю з-під колективної праці (Остап Вишня).

А. Розставте розділові знаки.

Б. Підкресліть однією рискою ускладнювальні компоненти.

Практичне заняття № 24

з навчального предмета Українська мова

Тема Будова складного речення й логічні помилки в ньому

Мета заняття розглянути будову і типи складних речень; поглибити і систематизувати знання про синтаксичну норму; розглянути способи поєднання частин складного речення; відпрацьовувати вміння знаходити і виправляти помилки, пов'язані із синтаксичною нормою.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=sBh-hatl4e0>

<https://www.youtube.com/watch?v=U0PyF6Sx01Y>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Записати правила. Виконати завдання.

Складне речення

Складне речення має дві частини (або більше частин), що поєднані за смислом та інтонаційно. У складному реченні дві або більше граматичних основ: Настане літо, жовтий цвіт укріє липу до вершини (Я. Щоголів).

Складне речення			
сполучникове		безсполучникове	з різними видами зв'язку
складносурядне	складнопідрядне		
Лиш храм <u>збудуй</u> , а <u>люди</u> в нього <u>прийдуть</u> (Л. Костенко).	Коли в людини є <u>народ</u> , тоді <u>вона</u> уже <u>людина</u> (Л. Костенко).	<u>Сади стоять</u> , обдмухані вітрами, <u>листки летять</u> , киваючи гіллю (Л. Костенко).	Там <u>повен</u> двір любистку, <u>цвітуть</u> такі <u>жоржини</u> , і <u>вишні</u> чорноокі <u>стоять</u> до холодів (Л. Костенко).
[], а [].	за якої умови?	[], [].	[], [], і [].

Логічні помилки в складному реченні

Приклад	Коментар
<i>Повернули спортсменку до нашої команди, яку раніше дискваліфікували через порушення правил.</i>	Виходить, що раніше дискваліфікували не спортсменку, а команду (команда, яку раніше дискваліфікували). Отже, сполучне слово, що приєднує до головної частини підрядне означальне речення, має стояти безпосередньо після слова, якого стосується: <i>До нашої команди повернули спортсменку, яку раніше дискваліфікували через порушення правил.</i>
<i>Перше, на чому я хочу наголосити, це на аналізі наших перспектив.</i>	Якщо опустити підрядну частину й прочитати головну (її виділено напівжиром), то вийде набір слів: <i>Перше ...</i> — це на аналізі наших перспектив. Тобто частини головного речення мають бути граматично пов'язані: <i>Перше ...</i> — це аналіз наших перспектив. Отже, складне речення має бути таким: <i>Перше, на чому я хочу наголосити, — це аналіз наших перспектив</i>
<i>Консультантка детально розповідала про якість тканин, і мене це мало цікавило.</i>	Щоб частини цього складносурядного речення були логічно пов'язані, потрібно вжити протиставний сполучник але (проте, однак) на місці єднального і: <i>Консультантка детально розповідала про якість тканин, але мене це мало цікавило</i>
<i>Мені розповіли, де глибокі місця й про отруйних риб.</i>	Частини складного речення мають бути одноплановими за граматичним оформленням, тому не логічно поєднувати підрядну частину де глибокі місця й додаток про отруйних риб. Тут потрібно використати або дві підрядні частини, або два додатки: <i>Мені розповіли, де глибокі місця та які бувають отруйні риби. Мені розповіли про глибокі місця й отруйних риб.</i>
<i>Ми не поїдемо до Одеси. Тому</i>	Не можна штучно розривати частини складнопідрядного речення, хоча письменники іноді

що погодні умови не дають можливості цього зробити.

це роблять з певною стилістичною метою (прийом парцеляції).

Отже, наведені два речення треба об'єднати в одне:
Ми не поїдемо до Одеси, тому що погодні умови не дають можливості цього зробити.

1. Побудуйте структурні схеми до кожного речення й визначте їхній вид.

1. Поетів ніжних в нас багато, але мислителів ще мало (П. Тичина). 2. Ми підем, де трави похилі, де зорі в ясній даліні, і карії очі, і рученьки білі ночами насняться мені (А. Малишко). 3. Не бійтесь заглядати у словник: це пишний яр, а не сумне провалля (М. Рильський). 4. Зерно в землю теж кладуть, щоб воно воскресло в житті (Б. Олійник). 5. Діла добрих оновляться — діла злих загинуть (Т. Шевченко). 6. Думою тугу розвію, щоб був я завжди таким, яким мене мати вродила й благословила в світі (В. Стус). 7. Або не сокіл я, або зломила мені неволя крила (Леся Українка).

2. Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. Сестра подарувала мені книжку, яка старша за мене на два роки. 2. Я не ставлю жодного запитання своїй тітці. Бо її важко потім зупинити. 3. Ми розглядали питання, як організувати випускний вечір і про підготовку до ЗНО. 4. Батьки поїхали в «Епіцентр», і він не працював. 5. Головне, на чому наполягали вчителі, — це на нашій уважності.

А. Знайдіть логічні помилки в будові речень і прокоментуйте їх.

Б. Відредагуйте й запишіть речення.

3. Пригадавши правила чергування приголосних, утворіть прикметники за допомогою суфікса -ськ- і запишіть їх у три колонки: 1) із суфіксом -зьк-; 2) із суфіксом -цьк-; 3) із суфіксом -ськ-.

Г — **з** — ж (**-зьк-**) К — **ц** — ч (**-цьк-**) Х — **с** — ш (**-ськ-**) інші приголосні (**-ськ-**)

Запоріжжя, Давос, Кременчук, Росія, Арканзас, Единбург, Йорк (місто), Лохвиця, Хорол, Марракеш (місто), Рига, Амстердам, Елек (місто), Острог, Рось, німець, варяг, Арзамас.

З перших букв записаних слів складіть прізвища (псевдоніми) представників «п'ятірного грона».

4. *Побудуйте структурні схеми до кожного речення й визначте їхній вид.*

1. Ще немає ні людства, ні преси, ні головліту, а цензура вже є (Л. Костенко). 2. Щоб жить — я всі кайдани розірву (П. Тичина). 3. Налагодь струни золоті: весна бенкет справляє (Олександр Олесь). 4. Поки живий, я хочу справді жити, а боротьби життя мені не страх (І. Франко). 5. І досі сниться: під горою між вербами та над водою біленька хаточка (Т. Шевченко). 6. Хіба не вірите, що скоро день засвітить, що сонце наше вже з-за обрію встає (Олександр Олесь).

5. *Прочитайте речення й виконайте завдання.*

1. На зборах батьки поцікавилися, коли будуть канікули й про випускний вечір. 2. Друзі запрошували на вечірку, і мені не хотілося туди йти. 3. Я поїхав на автомобілі товариша, що розганяється до сотні за сім секунд. 4. Головне, на чому зосередити увагу, — це на рекламі.

А. Знайдіть логічні помилки в будові речень і прокоментуйте їх.

Б. Відредагуйте й запишіть речення.

Практичне заняття № 25

з навчального предмета Українська мова

Тема Відокремлені члени речення

Мета заняття розглянути види відокремлених ускладнювальних компонентів; поглибити і систематизувати знання про синтаксичну норму; розглянути способи відокремлення узгоджених та неузгоджених означень, прикладок, обставин; відпрацьовувати вміння знаходити і виправляти помилки, пов'язані із синтаксичною нормою.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=kJPpf9PMvHs>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Записати правила. Виконати завдання.

Відокремлені уточнювальні члени речення

Відокремлений уточнювальний член речення конкретизує зміст однойменного попереднього члена, звужуючи або обмежуючи його значення. Уточнювальні члени відповідають на питання *а де саме? а коли саме? а як саме? а який саме? а що саме?* і под. (*внизу, біля підніжжя гори; вчора, о першій годині; темний, аж чорний.*

Відокремлені уточнювальні члени речення в усній мові виділяються паузами та зміною інтонації, а на письмі — парними комами, рідше — парними тире.

1. Найчастіше уточнювальними бувають обставини місця, часу, а іноді — й обставини способу дії, означення, присудок, підмет, додаток.

2. Іноді виділення тих чи інших членів речення як уточнювальних залежить від того, який зміст вкладає автор у своє висловлювання. Відповідно до цього й вимовляються вони з різною інтонацією.

3. Відокремлені уточнювальні члени речення можуть вводитися в речення також за допомогою слів *тобто, цебто, або (=тобто), чи (=тобто), а саме,*

наприклад, зокрема, у тому числі, особливо, навіть, хіба що, причому, мабуть. Такі слова від уточнювальних членів речення комою не відділяються.

Та це ж просто...

Д о п и т л и в и й . У реченні: *На краю великого міста у кривобокій хаті сидять троє*

(Панас Мирний.) — я виділив комами у кривобокій хаті, і мене виправили. Хіба це не уточнювальна обставина?

К м і т л и в и й . Ні. Адже ці троє сидять не на краю великого міста, а в хаті. Тому й

питання треба ставити так: *сидять [д е ?] у кривобокій хаті [у я к і й ?] на краю великого міста*. Отже, тут уточнення нема.

1. Знайдіть відокремлені уточнювальні члени речення і виділіть їх парними комами.

І. 1. Там за горами вже давно день і сяє сонце, а тут на дні міжгір'я ще ніч. (М. Коцюбинський.) 2. А десь далі на південь мріє залита сонцем заплава. (О. Гончар.) 3. У повитих свіжим туманцем далях серед розливу зелені бовваніють острови сіл у садках. (О. Гончар.) 4. Далеко внизу біля самих кущів верболозу п'яно гойдали головами соняшники. (Ю. Мушкетик.) 5. І сьогодні в цей вечір іскристий не забудь мені слів тих твоїх. (В. Сосюра.) 6. Десь на дні мого серця заплела дивну казку любов. (П. Тичина.) 7. Квіти особливо пальми й аспарагуси відразу навіяли життя у мертві кімнати. (І. Вільде.) 8. Каффа поділялася на три частини: фортецю або цитадель, місто й передмістя. (З. Тулуб.)

ІІ. 1. Далеко зліва вставав на обрії легкий білий дим. (О. Гончар.) 2. За річкою попід кучерявим зеленим лісом вся гора вкрита розкішними килимами ярини. (М. Коцюбинський.) 3. Ой, чи так красно в якій країні, як тут на нашій рідній Волині! (Леся Українка.) 4. А віддаєки з села дівоча пісня долітає. (М. Рильський.) 5. Цитати із дум та з пісень без музичного їх оформлення тобто без мелодії багато втрачають. (М. Рильський.) 6. Се не казка, а билиця або бувальщина, сказать. (Т. Шевченко.) 7. У тій хатині у раю я бачив пекло. (Т. Шевченко.) 8. Одвага мед п'є або сльози ллє. (Нар. творчість.)

Відокремлення додатків

Відокремлюються додатки, що мають значення виключення або виділення і починаються словами *крім, окрім, окрім, за винятком, зокрема, особливо, наприклад, на відміну від*.

1. Старий зараз ніякої роботи не визнає, **окрім пасіки**. (М. Стельмах.) 2. Всі, **за винятком Бойчука**, здивовано дивилися на шкіпера. (М. Трублаїні.) 3. Щоб ви знали, ні на яку іншу птицю, **крім качок**, у Тихона не піднімалася рука. (О. Довженко.) 4. Густі, непрохідні ліси закривали весь простір, **окрім високих полонин**. (І. Франко.) 5. На світі все знайдеш, **крім рідної матері**. (Нар. творчість.).

Відокремлення обставин

1. Відокремлюються з обох боків комами обставини, виражені дієприслівниками і дієприслівниковими зворотами. 1. *Учися чистоти і простоти і, **стоптуючи килим золотий**, забудь про вежі темної гордині*. (М. Рильський.) 2. *Хочеться, щоб, **нищачи старе**, одразу люди і нове ростили!* (В. Лучук.) 3. *Не може при добрі той жити, хто хоче злу й добру служити, бо, **хтівши догодити обом**, він стане злу рабом!* (І. Франко.)

2. Не відокремлюються, як правило, одиничні дієприслівники, якщо вони вказують на спосіб дії (я к ? я к и м с п о с о б о м ?). Такі дієприслівники звичайно виражають основну дію в реченні. 1. *Я йшов [я к ?] **не поспішаючи** [не поспішав]*. (Л. Первомайський.) 2. *Остан стояв [я к ?] **вагаючись** [вагався]*. (М. Коцюбинський.) 3. *Життєву путь свою (я к ?) нерівно і [я к ?] **хитаючись** верстав я*. (М. Рильський.) 4. *Не так тії вороги, як добрі люди — і окрадуть [я к ?] **жалкуючи**, [я к ?] **плачучи** осудять*. (Т. Шевченко.) 5. *Умовк кобзар [я к ?] **сумуючи** [засумував]: щось руки не грають*. (Т. Шевченко.)

3. За бажанням автора можуть відокремлюватися обставини, що починаються словами *всупереч, наперекір, на зло, попри, залежно від, відповідно до, згідно з, подібно до, у зв'язку з, завдяки, внаслідок, на випадок, за браком, за відсутністю, на відміну від, особливо тощо*.

Обов'язково відокремлюються обставини з прийменниками *незважаючи на, починаючи з, кінчаючи* (які подібні до дієприслівників). 1. ***Наперекір огню і смерті**, полки незборені і вперті боям виходили навстріч*. (М. Упенік.) 2. *А дуб стоїть незламно **всім напастям наперекір***. (І. Цюпа.) 3. *У цю ніч партизанський загін, **згідно з ухвалою підпільного обкому**, покинув територію свого району*. (М. Стельмах)

2.Перепишіть, відокремлюючи парними комами обставини, виражені дієприслівниками й дієприслівниковими зворотами.

I. 1. Під вітром вгинаючи лінії прості повис нерухомий за вікнами дощ... (Є. Плужник.) 2. Вони стояли мовчазні вдивляючись в далеке минуле своє і своїх батьків і линути думкою в майбутнє. (О. Довженко.) 3. З людиною буває часто так, що добре знаючи колишнього події вона сучасності ні в зуб не розуміє. (М. Рильський.) 4. Лиш хто народу рідного не любить, піде по світу тихим жебраком і просячи до щастя шлях загубить. (Д. Павличко.) 5. Троянці в човни посадивши і швидко їх поодпихавши по вітру гарно поплили. (І. Котляревський.) 6. Старий підводиться і не прощаючись іде, зникає десь внизу за курганом. (О. Гончар.) 7. Він дивився на стовп сонячного проміння, що прoderшись крізь вікно ліг на стіни чотирма золотими плямами. (М. Коцюбинський.) 8. Літак помалу рушив з місця і пружно погойдуючись на товстих шинах коліс поїхав по зеленому полю аеродрому. (В. Собко.)

II. 1. Грає сонце промінцями, білий сніг стає струмками, і співаючи струмки шлях знаходять до ріки. (М. Стельмах.) 2. Виблискувала в лузі річка і звиваючись губилася в зелених шатах надбережного гаю. (А. Шиян.) 3. Блакитний час прикинувшись водою тече в піщаних, чистих берегах. (Є. Гуцало.) 4. Веслує літо в хмарну оболугу по заводях просмоленим човном, і натомивши у мандрівці ноги лягає день спочити за горбом. (Є. Гуцало.) 5. Сонях дістав із грудей золотаве, задимлене серце і закохавшись у ластівку ластівці віддає. (Є. Гуцало.) 6. Іван з жахом побачив, як виткнувшись з-за галузок затрясли головами бородаті цапи. (М. Коцюбинський.) 7. Зозуля не тільки кує, а захопившись ще й хававкає. (О. Донченко.) 8. Про журавлів ти більше не співала, а серцем відчуваючи грозу хапливим рухом крадькома втирала солону, теплу і гірку сльозу. (Л. Дмитерко.)

3. Знайдіть відокремлені обставини і виділіть їх парними комами.

1. Бійці сиділи деякий час задумавшись. 2. У цих міжгір'ях особливо вночі дуже легко було заблудитись. 3. Міст перегорівши з гуркотом повалився в воду. 4. Незважаючи на таку рань було зовсім тепло. (З тв. О. Гончара.) 5. Та сказано йому, що князь приймає тільки почавши од дванадцятої години. (І. Нечуй-Левицький.) 6. А Чіпка наперекір світові й людям якийсь веселий, радий. (Панас Мирний.) 7. Микола замість панського лану вийшов на своє поле. (І. Нечуй-Левицький.) 8. Захід погас не розгорівшись. (О. Донченко.)

Відокремлення поширених узгоджених означень

1. Якщо поширене узгоджене означення (дієприкметниковий чи прикметниковий зворот) стоїть **безпосередньо перед** означуваним **іменником** (або перед сполученням прикметника з іменником) і **не має обставинного відтінку**, то воно не відокремлюється (*залитий сонцем степ*; *залитий сонцем безмежний степ*). 1. *Омиті росами* квітки розтулюють повіки. (В. Сосюра.) 2. *І сп'янілий до нестями* вечір квітами пропах, солов'їними піснями заливається в кущах. (В. Сосюра.) 3. Теплою дихала *настояна на травах та квітах* земля. (Ю. Збанацький.)

2. Відокремлюється поширене узгоджене означення, якщо воно стоїть **після** означуваного іменника. 1. *Рука, засмагла від роботи*, нам сіє благодатний мир. (М. Рильський.) 2. *Хвала тому, хто людям у приполі несе слова, подібні хлібу й солі, і співи, гідні сіяча!* (М. Рильський.) 3. Лірична пісня — це душа народу, це безмежне поле, *засіяне зернами історії* і [сполучник поєднує два однорідні означення] *заквітчане людськими надіями*. (М. Стельмах.)

3. Відокремлюється поширене узгоджене означення, **відділене** від означуваного слова іншими членами речення (хоч у поетичній мові, залежно від інтонації, воно може й не відокремлюватися). 1. *Осяяний сонцем*, перед нами розкрився зовсім новий світ. (О. Довженко.) 2. *Срібним маревом повиті*, коло сіл стоять тополі. (Леся Українка.) 3. *Обліплені роями бджіл у квітні*, гудуть сади. (В. Лучук.)

4. Відокремлюється означення, якщо воно стосується особового займенника *я, ти, він* і т. д. Іноді займенник може бути пропущений. 1. *Дніпро! Ти тихо в день ясний пливеш, заглиблений в минуле...* (О. Олесь.) 2. *Він стояв на кормі з веслом, суворий і краснвий, і дивився вперед поверх нас.* (О. Довженко.) 3. *Розтривожений, він до самого ранку не склепив очей.* (Петро Панч.)

5. Відокремлюється означення, якщо воно має **обставинний відтінок** (до нього, крім питання *я к и й ?*, можна поставити ще питання *ч о м у ?*, *з а я к о ї у м о в и ?* *н е з в а ж а ю ч и н а щ о ?*, і стоїть воно переважно на початку речення). 1. *Скроплений живлющою росю*, росток пробився на безмежжі нив [пробився (*ч о м у ?*), бо був скроплений...]. (П. Дорошко.) 2. *Покинута людьми на довгі дні*, дорога помирає в бур'яні [помирає (*з а я к о ї у м о в и ?*), якщо покинута...]. (Д. Павличко.) 3. *Колісник, уражений*, пішов від неї, не сказавши ні слова наваки [ч о м у т а к з р о б и в ? бо був уражений]. (Панас Мирний.)

Та це ж просто...

Д о п и т л и в и й . Так багато правил...

К м і т л и в и й . А я завчив перше, основне правило: означення не відокремлюється,

якщо воно стоїть (1) **безпосередньо** (2) **перед** (3) **іменником** і (4) **не має обставинного відтінку**. З нього легко виводжу правила, коли означення відокремлюються. Для цього заміною умови на протилежні: “безпосередньо” на “небезпосередньо”, “перед” на “після”, “іменник” на “займенник”, “не має обставинного відтінку” на “має обставинний відтінок”.

4. Переробіть речення так, щоб невідокремлені поширені узгоджені означення стали відокремленими і навпаки.

1. Тепла ніч, напоєна степовими пахощами, пропливала над Асканією. (О. Гончар.) 2. У відкритім степу ні душі, лише де-не-де бовваніє похилена вітром тичка з соняшничини. (О. Гончар.) 3. В заволоченому хмарами небі не вгледіти жодної зірки. (Н. Рибак.) 4. Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь. (М. Коцюбинський.) 5. В небі мерехтіли густо посіяні, по-літньому веселі зорі. (Ю. Збанацький.) 6. Над берегом послався невеликий, густо зацвічений білою ромашкою луг. (В. Козаченко.) 7. Одягнений у хвою, шумить дрімучий темний бір. (Н. Забіла.)

5. Знайдіть відокремлені означення і виділіть їх парними комами.

1. Гарячі коні помахували обтиканими виноградним листям головами, а дівчинка у вінку з виноградної гіллячки тягла за собою на віз кілька стятих батьком довгих лозин з делікатним лапатим листом та позакручуваними тоненькими вусиками. (М. Коцюбинський.) 2. Наляканий громовицею кінь тихенько заіржав. (М. Стельмах.) 3. Сірі султани пилюки звихреної конем осідали на скошеній стерні. (Григорій Тютюнник.) 4. Сповнений любові я їду по вулиці вузькій. (В. Сосюра.) 5. Налита сонцем і вітрами хлюпоче веслами весна. (М. Стельмах.) 6. Враз темніє, і до цвяшків подібні прорізуються зорі мовчазні в осіннім небі. (Л. Первомайський.) 7. На галяву вискакує з гущини сарна і зачарована чудовим концертом зупиняється. (М. Коцюбинський.) 8. Сполоханий світлом хижак звів голову й пильно дивився у віконце. (М. Трублаїні.)

Відокремлення інших означень

1. Два або більше непоширених означень після означуваного іменника обов'язково відокремлюються лише тоді, коли перед цим словом є вже узгоджене

означення. В іншому випадку — відокремлення необов'язкове. 1. **Досвітні** огні, **переможні, урочі**, прорізали темряву ночі. (Леся Українка). 2. Бескиди сиві, **червоні** скелі, **дикі, непевні**, нависли над нами. (Леся Українка.) 3. **Батькові** руки, **важкі, загорілі**, лежать на колінах у плетиві жил. (М. Масло.) 4. Надворі зненацька сипнув дощ — **рівний, теплий, рясний**. (Я. Баш.) 5. Леліє даль **волога і блакитна**. (М. Бажан.)

2. Не відокремлюється одиничне непоширене означення, яке стоїть безпосередньо після означуваного іменника, якщо воно не має обставинного відтінку. 1. На київських вулицях **шумних** каштани давно одцвіли. (В. Сосюра.) 2. Тихе озеро **незрима** віє духом **трав'яним**. (М. Рильський.) 3. Вітер берези **смутні** хилить в солодкій дрімоті, в тихому сні. (М. Рильський.)

3. Звичайно не відокремлюються неузгоджені означення. Але коли автор хоче підкреслити важливість такого означення, то виділяє його парними комами, іноді — тире. 1. Стала наближатися година [я к а ?] **рушати в дорогу**. (С. Васильченко.) 2. Настала осінь [я к а ?] з **вітрами холодними, з дощами дрібними**. (Леся Українка.) 3. А була б у них [я к а ?] **хоч на курячій ніжці хатина** — о, жили б! (А. Головка.)

4. Від означення слід відрізнати виражений дієприкметником або прикметником присудок, який ніколи не відокремлюється. 1. А навкруги вся ніч переповнена [присудок] розміреним шумом хлібів. (О. Гончар.) 2. Герої славою повиті [присудок], зоріє кожного ім'я. (П. Усенко.) 3. Горód ровом обкопаний [присудок], дерева глиною замазані [присудок]. (Грицько Григоренко.) 4. Весна мандрувала загадкова, сонячна, вітряна [складний присудок]. (Н. Рибак.) 5. Шлях стелився їм далекий [складний присудок] (З. Тулуб.)

6. Знайдіть відокремлені означення і виділіть їх парними комами.

І. 1. Як не любити любов'ю наснажених, мудрістю сповнених книг, троп невідомих, дерзань ще не зважених і небосхилів нових? (М. Рильський.) 2. Буде бите царями сіянеє жито! (Т. Шевченко.) 3. Та не однаково мені, як Україну злії люди присплять лукаві і в огні її окрадену збудять. (Т. Шевченко.) 4. Михайло Коцюбинський напоєний соками багатющої землі своєї — і через те він став безсмертним. (П. Тичина.) 5. Рівно й спокійно дише натовлена з праці земля. (М. Рильський.) 6. Він стоїть на мурі юний і прекрасний і кладе цеглини, зводить дім новий. (В. Сосюра.) 7. А тут шугають у небі реактивні літаки з швидкістю блискавок, і ефір переповнений голосами та піснями людськими. (О. Гончар.) 8. Ми стежками підемо ясними по залитих весною полях. (В. Сосюра.)

П. 1. Світ до захмеління прекрасний розступався на всі чотири боки від них. 2. Ясні, охоплені багрянцем гори стояли до самого небокраю. 3. Причаїлися гори заворожені красою ніколи не бачених степів. 4. Спокійний, сумирний стоїть сад. (З тв. *О. Гончара*.) 5. Нова хата біла, чепурна привітно виглядала з-за обголених лихою осінньою негодою груш. (*Панас Мирний*.) 6.

Ми розправляли плечі у труді, і мозолі нам зігрівав тверді ще теплий кусень взятий з рук у мами. (*Т. Коломієць*.) 7. А далі знов полились вже дивні мелодії співучі, глибокі та ясні. (*І. Нечуй Левицький*.) 8. Поля пробуджені сонцем від зимового сну злегка парували. (*В. Козаченко*.)

Відокремлення прикладок

1. Прикладки відокремлюються в тих самих випадках, що й означення взагалі, з тою лише різницею, що тут для виділення частіше використовують тире. 1. *І, притомлений Котигорошко, я на груди землі упаду.* (*А. Малишко*.) 2. *Щастя, воно, як ластівка, живе не під кожним дахом.* (*Л. Талалай*.) 3. *Солов'ї, нічні товариші мої, у сад злетілись до вікна.* (*П. Воронько*.)

2. Завжди відокремлюються прикладки, які приєднуються до означуваного іменника словами **тобто, або (=тобто), чи (=тобто), наприклад, зокрема, особливо, на ім'я, на прізвище, родом, так званий**. 1. *Ви забуваєте другу любов поетів, наприклад любов Данте до Беатріче, а я власне таку мала на думці.* (*Леся Українка*.) 2. *Ягід навколо, особливо дикої малини, була сила-силенна.* (*О. Донченко*.) 3. *За шофера ми поставили тракториста Серьогу, на прізвище Півень.* (*Ю. Яновський*.)

3. Прикладка із словом як відокремлюється лише тоді, коли вона має відтінок причини. В інших випадках прикладка із словом як не відокремлюється. 1. *Як визволителів своїх нас зустрічали на кордоні.* (*О. Підсуха*.) 2. *Ліс зустрів мене як друга горлиць теплим воркуванням...* (*М. Рильський*.) 3. *У горах Брянський, [ч о м у ?] як командир, зустрівся з новими труднощами.* (*О. Гончар*)

7. Знайдіть відокремлені прикладки і виділіть їх комами або тире.

1. Встає над землею людина господар своєї землі. (*М. Бажан*.) 2. Перед тобою світ великий том розкритий. (*М. Рильський*.) 3. Дивлячись на людей, усміхався і мій батько великий добрий чоловік. (*О. Довженко*.) 4. Благословенна щедрість! Все від неї від щедрості думок, сердець і рук. (*В. Симоненко*.) 5. Я полководець миру сонце несу у жмені. (*Д. Павличко*.) 6. Ярема гнувся, бо не знав, не знав сіромаха, що

виросли крила... (Т. Шевченко.) 7. Бодай кати їх постинали отих царів катів людських! (Т. Шевченко.) 8. Шевченко як поет відомий усьому світові.

8. Перепишіть, виділяючи відокремлені члени речення.

1. Любов до вітчизни починається з любові до берізки біля рідної хати, до стежки на городі втоптаній дитячими ногами. (М. Рильський.) 2. Дніпро внизу розлитий сяє, грає, котить води. (М. Рильський.) 3. У Моринцях в Шевченковім краю хай буде вік благословенна хата така убога і така багата. (Т. Коломіць.) 4. Не називаю її раєм тії хатиночки у гаї над чистим ставом край села. (Т. Шевченко.) 5. Греблею йшла череда і здіймаючи куряву ревла та мекала. (М. Коцюбинський.) 6. Димок від розкладених на землі вогнищ прозорими струмочками здіймався до блакитного неба. (М. Коцюбинський.) 7. Один-однісінький серед морської рівнини бовваніє крейсер вдалині, і крім нього ніде ні паруса, ні катерка. (О. Гончар.) 8. Озеро схоже на велетенську пласку чашу. (Є. Гуцало.)

Практичне заняття № 26

з навчального предмета Українська мова

Тема Розділові знаки в складних синтаксичних конструкціях

Мета заняття розглянути види складних синтаксичних конструкцій; поглибити і систематизувати знання про синтаксичну норму; розглянути способи відокремлення частин складної синтаксичної конструкції; відпрацьовувати вміння знаходити і виправляти помилки, пов'язані із синтаксичною нормою.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=Yijb9teJKwE>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Записати правила. Виконати завдання.

Складні синтаксичні конструкції – це багатокомпонентні (три й більше предикативних частин) речення з різними типами зв'язку: сполучниковим і безсполучниковим: *Так і знай: допоки родить жито, доки сонце в радості встає, – нашу правду й віру ще не вбито, ще вона у когось в серці є* (Т.Майданович).

Різновидами складних синтаксичних конструкцій є:

– безсполучникові багатокомпонентні речення: *Віяло теплими пахощами з луків, десь далеко лунав спів, співали дівчата, сміялися хлопці, награвала гармонія тихої літньої ночі* (В.Василевська);

– складносурядні багатокомпонентні речення: *Притихли далі охололі, і висвист птичого крила затих над хвилею і в полі, і небо падає поволі в холодній краплі із весла* (М.Вінграновського);

– складнопідрядні багатокомпонентні речення: *Я босоніж іду, щоб землі дорогої тепло, наче струміль палкий, прямо в серце до мене текло, щоб довіку мене зігрівало святе відчуття, що лиш рідна земля може дати нам силу життя* (Л.Забашта);

– складні багатокомпонентні речення мішаного типу (з сурядністю і підрядністю; з сурядністю і безсполучниковим зв'язком; з підрядністю і

безсполучниковим зв'язком; з сурядністю, підрядністю і безсполучниковим зв'язком): *Людей тильнує правда у житті, брехня жене у нетрі непролазні, де повзають гідкі отруйні плазні; а звідтіля вернутись то путі людина може тільки чесна, сміла, в якій совість ще не заніміла!* (Д.Павличко).

Розділові знаки у складних синтаксичних конструкціях уживають відповідно до принципів пунктуації, тобто такі, що характерні окремим типам складних речень.

Виконання системи дослідницьких завдань, спрямованих на розвиток пунктуаційних умінь і навичок та творчих здібностей

- Визначити вид складних синтаксичних конструкцій. Накреслити схеми.

Вид ССК				
	Першим знайомством з книжкою малий Тарас зобов'язаний батькові, який мав звичай щонеділі читати в хаті житія святих - так велось у християнських сім'ях...	Навесні 1845 року сталася важлива подія у житті Шевчен-ка: завершився термін навчання в Академії мистецтв, Рада якої надала йому звання некласного художника.	Ніхто з друзів Шевченка не відчував, що членів Кирило-Мефодіївського братства спіткає страшне лихо, яке зруйнує їхні життя...	Епітафія – короткий вірш, текст у віршах чи прозою, де висловлено жаль над померлим; бувають епітафії і сатиричного змісту. (1+2=блок)
Схема				
Вид				

Пунктуаційний практикум

- *Записати текст, розставляючи пропущені розділові знаки. Дослідити синтаксичну організацію висловлювання. Знайти складні синтаксичні конструкції. Визначити вид*

1.Тарас Шевченко народився на українській землі, під українським небом, проте він належить до тих людей-світочів, які стають дорогими для всього людства й у пошані всього людства знаходять своє безсмертя.

2.Народжений матір'ю-кріпачкою і сам кріпак, він став борцем, революціонером титанічної сили – хто ж як не він?!

3. Його боялися царі і смертельно ненавиділи кріпосники. Тараса Шевченка відправили в солдати, бо, мабуть, ті вінценосні кати вважали, що звідти йому вже не буде вороття.

4. Шевченко впевнено йшов до своєї мрії, і , *коли людина усім своїм життям присягає служити народові*, його не зламати і жодним ворогам не зупинити!

Дослідження фрейм проблеми

«Складні речення з різними видами зв'язку у творах Шевченка і про Шевченка»

	Кома в складному реченні з різними видами зв'язку на межі двох сполучників (сурядного та підрядного)...(<i>ставиться, коли підрядну частину можна вилучити, а речення не потребує перебудови</i>)
!	Дві рівноправні частини, з'єднані єднальним сполучником і (й), та (у значенні і), мають спільну частину, то ...(кома між ними не <i>ставиться</i>)
!	Якщо дві і більше рівноправних сурядних частин поєднані інтонацією, то між ними ставиться кома, а перед завершальною частиною ...(ставиться <i>тире</i>)
!	У реченнях із різними видами зв'язку, що розпадаються на великі логічні блоки чи однотипно побудовані частини, між блоками чи однотипними частинами ставлять ...(двокрапку)

Практичне заняття № 27

з навчального предмета Українська мова

Тема Розділові знаки при прямій мові

Мета заняття поглибити знання про способи передавання чужого мовлення, структурувати теоретичний матеріал із розділу « Пряма й непряма мова», удосконалити й поглибити пунктуаційні вміння та навички; розвинути творчі вміння самостійно розв'язувати нові пізнавальні завдання, аналізувати, порівнювати, систематизувати й узагальнювати, доводити й обґрунтовувати тощо; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати в учнів загальнолюдські цінності

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН відео до теми

<https://www.youtube.com/watch?v=AQyKTCHr97o>

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Записати правила. Виконати завдання.

- Матеріал у підручнику (Авраменко О.) на с. 144-145, §43.

Пряма мова – це чуже мовлення, передане дослівно. Для виділення прямої мови використовуємо **лапки** або **тире**.

Розділові знаки	Якщо в тексті пряму мову передаємо в рядок (без абзацу) , то знаки її беремо в лапки .	
	Місце прямої мови в реченні	Схеми
	після слів автора	А: «П». А: «П!?»
	перед словами автора	«П», – а. «П!?» – а.
	у середині слів автора	А: «П», – а. А: «П!?» – а.
	перед словами автора й після них	«П, – а, – п». «П, – а, – п!?»

		«П, – а. – П». «П! ? – а. – П».
		«П, – а: – П». «П, – а: – П! ?»
Примітка: А, а – слова автора; П, п – пряма мова.		
Якщо пряму мову передаємо з абзацу, то її в лапки не беремо , а ставимо перед нею тире . Інші розділові знаки зберігаємо. НАПРИКЛАД: <i>Ось він поглянув у засніжену далечінь, що горбилася за селом, і тихо покликав Мороза: – Морозе, Морозе, іди до нас кутю їсти! (М. Стельмах).</i>		
ЗВЕРНІТЬ УВАГУ! Знак оклику, знак питання, три крапки беремо в лапки разом із прямою мовою. Крапку й кому виносимо за лапки.		

1. Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки.

1. Мені легко було вийти на літературний шлях зазначала Леся Українка бо я з літературної родини походжу але від того не менше кололи мене поетичні терни. 2. Весною дише від цих віршів... писав Іван Франко про твори Олександра Олеся Майже кожний віршик так і проситься під ноти має в собі мелодію. 3. А колегам моїм, письменникам і митцям, перекажіть що немає вищої цікавішої теми для їхніх творів як щастя просив Володимир Винниченко. 4. Музика, спів згадувала Ольга Кобилянська були самотньою насолодою для нас у маленькому гірському містечку. 5. Іван Тобілевич зізнавався Сцена мій кумир, театр священний храм для мене. 6. Григорій Сковорода здивував його такими словами Скажіть матінці-цариці що мені моя сопілка й вівця дорожчі царського вінця. 7. Я ще можу не протиставитись коли ображають мене як людину говорив Михайло Коцюбинський **але коли** ображають мій народ мою мову мою культуру як же я можу не реагувати на це?

2. Визначте частини мови слів останнього речення й побудуйте його схему. Чи потрібно в цьому реченні ставити кому між виділеними сполучниками?

Виконайте тестові завдання, а

1. Установіть відповідність між реченням з прямою мовою і схемою до нього (окремі розділові знаки пропущено).

Речення

- 1 «Насуплю я брови – говорить зима – і вітер з морозом повіє» (С. Черкасенко).
- 2 «Ну, я пішов по живицю» – сказав Тимоха, повертаючи в бір (Г. Тютюнник).

3 «Чого ти звідтіля вернувся – пита його голова – Хіба там недобре стало жити» (Панас Мирний).

4 Полковник відповів «Іван у город подався, ті ж два ще в Петербурзі» (Р. Іваничук).

Схема

А «П», – а.

Б А: «П».

В «П, – а, – п».

Г А: «П», – а.

Д «П? – а. – П?» 1в, 2а, 3д, 4г

2. Помилку в оформленні прямої мови допущено в реченні.

А «Це дуже талановитий хлопець. Працює в мене інженером» - сказав Андрій (Р. Іваничук).

Б У грудях б'ються вдячності акорди, вуста шепчуть: «Дякую, Господь!» (Ю. Вавринюк).

В «Не барися, мій синочку, швидше повертайся!..» – старий сказав та й заплакав (Т. Шевченко).

Г Я взяв мікрофон і наказав: «Усім приготуватися до зйомки!» (М. Вінграновський).

3. Правильно оформлено речення з прямою мовою в рядку.

А «Кості ломить», – бабуня каже й додає: «Буде дощ завтра».

Б «Кості ломить, – бабуня каже й додає, – Буде дощ завтра».

В «Кості ломить, – бабуня каже й додає: – Буде дощ завтра».

Г «Кості ломить, – бабуня каже й додає: – буде дощ завтра».

4. Помилку в оформленні прямої мови допущено в реченні

А «Це моя наречена. Погуляєте взимку на нашому весіллі, якщо будемо живі й здорові», – усміхнувся до них Сагайдачний (З. Тулуб).

Б «Не біда, – поет відмовив, – як ти й сам з дороги звернеш, бо, як рими повтікають, ти мені їх не завернеш» (Леся Українка).

В «Так далеко? – подивувалася Роксолана. – Хіба можна простежити свої корені аж у таку далеч?» (П. Загребельний).

Г «Сідай, пане полковнику», – промовив чернець. – «Прости мене сам і проси простити все наше славне товариство» (М. Старицький).

5. Прочитайте речення.

«Моє невеличке серце ще змалечку пестила любов до тебе, обезволений краю», – писав Панас Мирний.

Пряму мову в цьому реченні правильно передано непрямою в рядку

А Панас Мирний писав, що моє невеличке серце ще змалечку пестила любов до тебе, бездоленый краю.

Б Панас Мирний писав, що його невеличке серце ще змалечку пестила любов до тебе, бездоленый краю.

В Панас Мирний писав, що його невеличке серце ще змалечку пестила любов до бездоленого краю.

Г Любов до бездоленого краю ще змалечку пестила невеличке серце Панаса Мирного.

Культура слова

Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Фарту́х, фаховий, фено́мен, фо́льга, фо́рзац.

Прочитайте текст. На основі викладених порад складіть і запишіть діалог, уявивши ситуацію: ви є учасником дискусії з теми «Як писати дописи в соціальних мережах».

Аби людина прочитала довгий пост, потрібно зацікавити її вже з перших рядків. Тому особливе значення має заголовок. Він повинен привертати увагу, вказувати на користь для читача, інтригувати. Пам'ятайте про зручність читання. Легше сприймати текст, розбитий на абзаци, аніж суцільне полотно літер. Чергуйте між собою довгі, короткі, середні речення. Вони добре доповнюють одне одного, текст звучить легше. Якщо пост дуже довгий, доцільно розбити його на блоки. Сам же текст повинен бути таким, щоб було бажання його дочитати. Він має бути легко написаним, наповненим корисною інформацією.

Прийоми написання та стилі постів

Добре працює особисте звернення до читача на «ти». Воно створює відчуття довіри, робить пост живим, схожим на дружню бесіду. У таких текстах варто слідкувати за закінченнями жіночого та чоловічого роду. Використовуйте нейтральні формулювання, наприклад, «ТІ повинен (повинна)» краще замінити на «Тобі потрібно зробити». Подібні пости краще писати простою, розмовною мовою. Однак такий стиль – не обов'язково простий. Варто зберігати дистанцію з читачем, бути надто нав'язливим – фальшиво. Обов'язково читайте свій текст уголос, редагуйте, читайте знову й редагуйте.

Спробуйте викликати емоцію в користувачів. Люди репостять, що їх радує, тішить, примушує ненавидіти. Зіграйте на суспільній актуальності. Це може бути

будь-що – вихід свіжого iPhone, новий популярний мем, конфлікт керівництва банку з блогерами. Рекламні пости краще робити короткими. Наприкінці текстів можна закликати до дії – зробити репост чи поставити лайк. Ви можете запрошувати користувачів до обговорення. Нехай люди діляться своїми думками, розказують схожі історії, рекомендують розв'язання подібних проблем.

Звісно, точного рецепту вдалого тексту для посту не існує. Важко вгадати, який запис стане популярним. Зате можна зробити публікацію потенційно вірусною – а далі.. як пощастить (*Використано матеріали сайту Creative SMM*).

Дослідження-трансформація на основі тексту. Трансформуйте поданий монологічний текст у діалог, уявивши ситуацію: ви запитуєте у класного керівника, а він відповідає.

Чи хотіли б ви, щоб люди виявляли до вас зацікавленість? Для здійснення такого бажання існує єдиний шлях. Цікавтеся людьми, що вас оточують, їхньою роботою, турботами й радощам, і вони, зі свого боку, цікавитимуться вами.

Є люди, які за 50, 60, 70 років свого життя не зрозуміли цієї істини, зачерствіли й озлилися на весь світ, який, на їхню думку, недобрий і якому до них нема ніякого діла. А насправді саме їм нема до світу ніякого діла: вони думають і говорять лише про себе, про те, що їх хвилює. Однак кожній людині, мабуть, подобається, щоб нею, її роботою і справами цікавилися. Тому-то люди цінують доброго слухача. Чому ж не задовольнити їхньої потреби в цьому?

Проте слухати із ввічливості й виявляти зацікавленість розповіддю – не одне й те саме. Адже розумна людина завжди відчує, чи цікавить вас те, про що вона вам говорить. Дуже зближують людей розмови про спільні інтереси й заняття. Психологи висловлюють із цього приводу переконання, що нашу прихильність викликають люди, які поділяють наші інтереси. Така людина відразу ж припадає вам до серця.

Згодом ви переконаєтесь: яка ж то радість, цікавлячись знайомими, співпереживаючи їм, робити людям приємне! (*За І. Томаном*).

Практичне заняття № 28

з навчального предмета Українська мова

Тема МКР№3

Мета заняття Повторення, узагальнення, систематизація знань

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Виконати тестові завдання МКР №3

<https://moodle.krkm.dnu.edu.ua/mod/quiz/edit.php?cmid=26641>

Практичне заняття № 29

з навчального предмета Українська мова

Тема Захист студентського проекту.

Мета заняття Повторення, узагальнення, систематизація знань

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН

творчі роботи студентів, презентації

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Захист студентського проекту.

Заслуховування творчих робіт студентів, перегляд презентацій.

Практичне заняття № 30

з навчального предмета Українська мова

Тема МКР№4, ККР

Мета заняття Повторення, узагальнення, систематизація знань

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН

Час 2 години

Література

1. Підручник для 11 класу. Українська мова. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2019
2. Українська мова та література. Довідник завдань в тестовій формі. О. Авраменко. Київ. «Грамота». 2018

План проведення заняття

I. Виконати тестові завдання МКР №4 та ККР

МКР №4 <https://moodle.krkm.dnu.edu.ua/mod/quiz/view.php?id=15991>

ККР <https://moodle.krkm.dnu.edu.ua/mod/quiz/view.php?id=26645>